

ԱՐԱՐԱՏ

1903

ԱՄՍԱԳԻՐ

ՌՅԾԲ

ԼԶ. Տարի

ԸՊՐԻՂ

Համար Դ.

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՊՐԻԼ 1903 թ.

1. ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ 42 291

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

2. Քաղաւաճք Նորին Վեհափառութեան կոնդակներէց. . . 294

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

3. Յաղթանակ խաչին, (ի Հրաւիրակէն Երկրէն Աւետեաց) 300

4. Քրիստոսի ու Յարուածիւնը, ... Կ. Վ. 301

5. Ձատկին, (Բանաստ.) Յ. Յովհաննիսեան. 309

6. Ի՞նչ գիտենք մենք ու Գրքից, (Նեպլիւնից) Մ. Վ. 310

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

7. Ռուսաց Եկեղեցի 315

8. Կաթողիկ Եկեղեցի 317

9. Անգլիկան Եկեղեցի 322

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

10. Օրհնութիւն Սրբալոյս Միւռոսի. 323

11. Վեհափառ Հայրապետի ուղեւորութիւնը. 324

12. ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ 326

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ

Ս. ԷԶՄԻԱՆԵՒ

1903—ՌԵՄԲ

Տարի ԼԶ.

Ա Պ Ր Ի Լ

Համար Դ.

Հ ր ա մ ա ն ա լ

Տ. Տ. Մ Կ Ր Տ Ջ Ի

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

Ա մ ե ն ա յ ն Հ ա յ ո ջ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի

Дозволено цензурою 15 Апрѣля 1903 г. г. Тифлисъ.

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ

Ողորմութեամբն Աստուծոյ Մենք, նիկողայ Երկրորդ, Կայսր և Ինքնակալ Համայն Ռուսիոյ, Թագաւոր Լեհաստանի, Մեծ Իշխան Ֆինլանդիայի և այլն և այլն և այլն. Յայտարարում ենք Մեր բոլոր Հաւատարիմ Հպատակներին: Աստուածային Նախախնամութեան Հաճութեամբ, Բարձրանալով Մեր նախահայրերի գահը, Մենք. սրբազան ուխտ արինք Ամենաբարձրեալի և Մեր խղճի առաջ՝ Ռուսիոյ պետութեան դարաւոր հիմունքները սրբութեամբ պահպանելու և Մեր կեանքը սիրեցեալ Հայրենիքի ծառայութեան նուիրելու:

Մեր Հպատակների մասին ունեցած անդուշ հոգացողութեանց մէջ, Մենք Ժողովրդի բարեկեցութեան իրաւործման միջոցները ձեռք ենք բերել Մեր Ինքնակալ նախորդների, և ամենից առաջ Մեր անմուռնալի Ծնողի յաւերժ յիշատակութեան արժանի խոհուն գործերի հետեւողութեամբ:

Ամենակալ Աստուծուն հաճելի էր, Իւր անհասանելի կամբով, ընդհատել վաղաժամ մահով Մեր սիրեցեալ Ծնողի պետական աշխատանքները և գրանով Մեզ վրայ սրբազան պարտականութիւն դնել, լրացնելու Ռուսաց երկրում կնոքն ու արգարութիւնն և ամրացնելու նրա սկսած գործը, համապատասխան Ժողովրդի կեանքի մէջ ստեղծուող պահանջներին:

Ի մեծ վիշտ Մեր, այն խառնակութիւնը, որ սերմանուած է մասամբ պետական կարգ ու կանոնին թշնամական միտումներով, մասամբ էլ ռուսական կեանքին

օտար սկզբունքներից յափշտակուելով, արգելք է հանդիսանում այն ընդհանուր աշխատանքին, որ ուղղուած է գէպի ժողովրդի կեանքի բարօրութեան և բարեխաւման գործը։ Այդ խառնակութիւնը, յուղելով մաքերը, շեղում է նըրանց արգիւնաւէտ գործից և յաճախ կորստի է մատնում։ Մեր սրտին սիրելի և իրենց ծնողներին ու հայրենիքին անհրաժեշտ երկտառարդ ոյժերը՝ Պահանջելով Մեր բոլոր, ինչպէս բարձրաստիճան, այնպէս և ստորին կամակատարներից, որ հաստատուն կերպով գիմադրեն ժողովրդական կեանքի կանոնաւոր ընթացքի ամէն մի խանդավրման, և յուսալով, որ ամէնքը և իւրաքանչիւր ոք ազնուաբար կկատարեն իրենց ծառայական պարտքը, Մենք՝ անյողգողգ վճռականութեամբ, անյապաղ դահացումն տալու պետութեան հասունացած կարիքներին, բարւոյր համարեցինք, որ հաւատոյ գործերի հետ առնչութիւն չունեցող իշխանութիւններն աննկուն կերպով պահպանեն Ռուսաց կայսրութեան հիմնական օրէնքների մէջ գրուած համբերատարութեան սկզբունքները, որոնք, ջերմեռանդութեամբ պաշտելով ուղղափառ եկեղեցին, իբրև նախամեծար և տիրող եկեղեցի, Մեր բոլոր այլակրօն և այլադաւան հպատակներին ազատութիւն են տալիս դաւանելու իրենց կրօնը և կատարելու իրենց ճէսերն ըստ իրենց կրօնի. շարունակեն եռանդուն կերպով գործադրել այն միջոցները, որոնք ուղղուած են գիւղական ուղղափառ հոգեւորականութեան նիւթական վիճակը բարելաւելուն, ուժեղացնելով սրբակրօն պաշտօնեաների իրենց հօտի հոգեւոր և հասարակական կեանքի մէջ ունեցած արգիւնաւէտ մասնակցութիւնը, ժողովրդական տնտեսութեան գործերի զօրացման վերաբերմամբ եղած խընդիրներին համապատասխան կերպով առաջ տանեն պետական վարկի հաստատութիւնների, մանաւանդ ազնուականների և գիւղական բանկերի գործունէութիւնը, որպէս զի աւելի ուժեղ կերպով ամրապնդուի և զարգանայ ռուսաց գիւղական կեանքի հիմնական տարրերի—տեղական ազնուականութեան և գիւղացիների—բարօրութիւնը։

գիւղական վիճակին վերաբերեալ օրէնսդրութեան վերափոխութեան մասին Մեր ծրագրած աշխատանքները, Մեր ցոյց տուած կարգով կանխօրէն կատարելուց յետոյ, ուղարկեն նահանգական խորհուրդներին՝ մշակելու համար այդ աշխատանքները տեղական առանձնայատկութիւնների համաձայն, հասարակութեան վստահութիւնը վայելող արժանաւորագոյն գործիչների մասնակցութեամբ. այս աշխատանքներին իբրեւ հիմք դնեն գիւղական հսկատիրութեան համայնական կազմի անձեռնմխելիութիւնը, միւլնոյն ժամանակ միջոցներ սրօնելով գիւրացներու համար առանձին գիւղացիների համայնքից դուրս գալը. անյապաղ միջոցներ ձեռք առնեն վերացներու գիւղացիներին ճշող լիտագաշ ձեռքաւորութիւնը. վերակազմեն նահանգական և դաւառական վարչութիւնները, որպէս զի ղեմավայրին կեանքի բաղմապիտի կարիքներին անմիջապէս գոհացումն տալու միջոցները ուժեղացուին տեղական գործողների աշխատանքներով, որոնց պիտի ղեկավարէ զօրեղ և օրինաճանաչ իշխանութիւնը՝ խիստ պատասխանատու լինելով Մեր առաջ. տեղական կենցաղը կանոնաւորելու համար նպատակ դնեն հասարակական վարչութեան մերձեցումը ուղղափառ եկեղեցիներին կից գտնուած ծխական հոգաբարձութիւնների գործունէութեանն՝ անտեղ, ուր այդ կարելի է:

Կոչումն անելով Մեր բոլոր հաւատարիմ հպատակներին նպաստել Մեզ՝ ընտանիքի, ուսումնարանի և հասարակական կեանքի մէջ հաստատելու բարոյական հիմունքներ, որոնցով միայն, Միահեծան իշխանութեան հովանու ստի, կարող են զարգանալ ժողովրդի բարօրութիւնը և իրաքանչիւրի վստահութիւնն իւր իրաւունքների ամրութեան վերաբերմամբ, Մենք հրամայում ենք Մեր նախարարներին և առանձին մասի կառավարիչներին, որոնց իրաւասութեանը վերաբերում է այս, ներկայացնել Մեզ իրենց գիտողութիւնները Մեր ծրագրերի կատարման կարգի մասին:

Ամենակալ Տէրը թող օրհնէ Մեր Արքայական աշ-

խատանքը, և թո՛ղ օգնէ Նա Մեզ՝ հայրենիքի բոլոր հաւատարիմ զաւակների սերտ միութեամբ կատարելու Մեր խորհուրդները՝ պետական կարգը կատարելագործելու, սահմանելով տեղական կեանքի հաստատուն կազմ, իբրև գլխաւոր պայման Մեր պետութիւնը ծաղկեցնելու՝ հաւատոյ, օրէնքի և իշխանութեան ամուր հիմքերի վերայ:

Տրուած է Ս. Պետերբուրգում, փետրուարի 26-րդ օրը, Քրիստոսի ծննդեան հազար ինն հարիւր երեք թուին, Մեր թագաւորութեան իններորդ տարում:

Իսկականի վրայ Նորին Կայսերական Մեծութեան սեփական ձեռքով ստորագրուած է՝ ՆԻԿՕԼԱՅ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

ՄԿՐՏԻՉ ԺԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԸՆՀԱՍԱՆՆԵՐԻ կամօքն Աստուծոյ Եպիսկոպոսապետ Եւ Կաթողիկոս ամենայն Հայոց Ծայրագոյն Պատրիարք Համազգական Նախամեծար Աթոռոյ Արարատեան Առաքելական Մայր Եկեղեցոյ Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի

Դերաշնորհ Տ. Դէորդ Եպիսկոպոսի, Առաջնորդի վիճակին Եւրոպիոյ, հոգևոր որդւոյ Մերոյ և հարազատի Մայր Աթոռոյ, Հայրապետական ողջունիւ յոյտ առնելը:

Տ. Թագէոս Քահանայ Փափազեան, բնիկ Ալեքսանդրացի, նախկին պաշտօնեայ ու եկեղեցւոյն Ալեքսանդրիոյ, զորոյ զբայթակցեցուցիչ վարուց և զանուղղայ բնթացից ի վաղ ժամանակաց հասեալ էին Մեզ տեղեկութիւնք՝ տակաւին ի 1884—85 ամաց հետէ, մինչդեռ դատանէր ի Տարտանել և

իսկզբան իննսնական թուականաց յԱղէքսանդրիայ, ցարդ-
թափառի ի զանազան քաղաքս Եւրոպիոյ անպաշտօն, և ի վեր-
ջին աւուրս՝ ըստ հասեալ Մեզ տեղեկութեանց, դորձակից
միջնորդ հանդիսացեալ փրանսուհւոյ ումեմն կոմսուհի Գո-
լօննա անուն, յղեալ է գորդին իւր ի Ռումանիա և ի Պօլ-
կարիա և բերեալ անտի ղերկոտաօան Հայ մանկունս և
աղջկունս ի վեցամենից մինչ ցերկոտաօանամեայս և յանձ-
նեալ փրանսուհւոյն, իբրև բարերարի Հայ որբոց և որ-
բուհեաց և ունսղի հոյակապ շինութեան միոյ ի մերձա-
կայս Փարիզու. որոց նպատակն ոչ այլ ինչ եղեալ է, եթէ
ոչ դարձեալ օգուտ և շահ անձանց և ապրուստ ինքեանց՝
շահագործութեամբ անմեղ որբոցն թշուառ հայրենեաց Մե-
րոց։ Առ այս յայտնեն Մեզ պաշտօնական տեղեկութիւնք,
եթէ «Հայերու մուտքն յիւր շահաստան չընդունուիր,
«Հայ վերատեսչութեան մը կազմութեան չըյօժարիր.
«Փրանսուհի վարժուհին աղայքը կը ծեծէ հայերէն խօ-
«սենուն համար, Հայ լեզուով ազօթեմուն ևս իստ ար-
«գեւքներ կը դրուին, հովուին այցելութեան մը տուած
«պահուն բոլոր աղայքն և աղջկունք թախանձողին կա-
«ղաչեն ազատել զիրենք անկէ։ Ներկանին աղեխարշ է և
«ապագանին ի կորուստ», ևն։ Նոյնպէս և յամին 1895
Ամենապատիւ եղբայրն Մեր Տ. Մատթէոս Արքեպիսկոպոս
Իզմիրլեան, յաւուրս պատրիարքութեան իւրոյ, գրութեամբ
յԹ՝ն նոյեմբերի, համարաւ 218, գրէ վասն քահանային
այնորիկ ըստ հետեւելումն. «Ձե ևս հասեալ էր առ իս
տեղեկութիւն ինչ զստգտանելի վարուց քահանային
(Տ. Թադէոսի Փափաղեան), տեսի ի մայրաքաղաքիս
զլուսանկար կենդանագիր նորա զայս օրինակ. քահանայն
բաղմեալ յաթոռ, փոքու շղթայիւ իւրիւ կախեալ է զլան-
ջացն զմի յարծաթեայ կողից Աւետարանի և խաչ ի ձե-
ռին կալեալ առ երի, և դեռահաս պատանեակ ոմն յոտըն-
կայս առնթեր աթոռոյն, անշնորհ իմն եղանակաւ։ Յետ
միամսեայ ժամանակի իրադեկ եղէ, եթէ Թադ. Խորհուրդն
մտադիր է յուղի արկանել զքահանայն վասն անվայել
վարմանցն, որպիսի են արբեցութիւն, անլուր հայհայու-

թիւնք, խոռվարարութիւն և ըմբոստութիւն: Գրեցի առ Առաջնորդն յորդորել զքահանայն առ ի տալ վախճան անվայել ընթացիցն, սակայն քահանայն չլուելոյն առնելով զամենայն իրատ և յորդոր՝ յարատեւէ ի նոյն անհաճոյ վարս և ի բարոս, ելն: Բաց ի վերոգրելոցս լսեմք, եթէ քահանայն յաճախ գիմէ ի դրունս օտարազգեաց, ասելով զանձնէ լինել ոք յարկածելոցն ծաճ/ահայաստանի և խաբէութեամբ մուրայ դրամս, նաև ի դիպել հարկին առ օտարազգիս ցուցանէ զինքն իբրև Լատին ոք և Լուտերական, խօսելով բանս արհամարհականս զսուրբ եկեղեցւոյն Մերոյ, որպէս թէ չիցէ ինքն պաշտօնեայ նոյն եկեղեցւոյ: Եւ թէպէտ դժուարին է Մեղ պատժել զոք խստիւ, որպէս և ի բազում դէպս ներող և անյիշաչար գտեալ եմք հանդէպ անցանողացն զսահման իւրեանց և զչափ, սակայն վասն անուղղայ/ց և ըմբոստացելոց ընդդէմ կարգաց եկեղեցւոյ Մերոյ՝ Մեք չկարեմք երբէք հանդուրժել և տալ ներողութիւն, զի չարիքն առաւել չափով ընդարձակեցին. ուստի և ի նկատ առեալ զարմատացեալ չարիս յանձին Թադէոս քահանայի Փափաղեան, զանուղջայ ընթացս նորին, զնորահնար չարիս և զխաբէութիւն և զգործակցութիւնն ի դործ հաւաքման որբոցն յանուն որբանոցին Քօլօննա տիկնոջ Քրանսուհւոյ, յորմէ և զարդիս ինքն ևս մերժեալ կայ, յետ արկանելոյ զերկոտասան անմեղ որբս ընդ իրաւասութեամբ նորա, Մեք Հայրապետական Կոնդակաւս այսու լուծեալ համարեմք զԹադէոս Փափաղեան Ղընճըլարցին ի կարգէ և ի կոչմանէ քահանայաւթեան Հայաստանեայցս Առաքելական ս. Եկեղեցւոյ, զրկեալ համարելով զնա ի փիլոնէ, ի քահանայական լանջախաչէ և ի մասնակցութենէ կատարման խորհրդոց Մերոս ս. Եկեղեցւոյ, արտօնելոց քահանայից Մերոց:

Արդ, հրաման Մեր է առ Գերաշնորհութիւն Ձեր՝ յետս պահանջել ի նմանէ զՀայրապետական Կոնդակն հանդերձ լանջախաչիւ և ծանուցանել զայսմանէ համայն Հայ ժողովրդեան Եւրոպիոյ, որպէս և Մեք տուար գիտել Ամեն. Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ, և հրամայեցաք հրատա-

բակել զայս Կոնդակ Մեր յէջս «Արարատ» ամսագրի Մայր Աթոռոյ ս. Էջմիածնի:

Ի վերայ իսկականին ստորագրեալ է

ՄԿՐՏԻՉ ԿԱԹՈՒՂՈՍԿՈՍ

Ամենայն Հայոց

յՑ-ն մարտի 1903 ամի

և ըստ Տոմարիս Հայոց Ռեժիս,

ի Հայրապետութեան Մերում Ժ. ամի

յԱրարատեան Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի,

ի Վաղարշապատ. Թ. 308:

ՔԱՂՈՒԱԾԻ Ի ԿՈՆԴԱԿԱՅ ՎԵՆ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ.

Ա.

Հայրապետական տնօրինութիւնք.

Կոնդակ յանուն Գեր. Տ. Յուսիկ Եպիսկոպոսի, որով
կարգեցաւ ի վանահայր վանուց ս. Հովիւիմեայ. Թ. 284:

— Յանուն Սինօղի ս. Էջմիածնի, ընդ որում յետս
դարձուցանելով զօրագիր նորին ի 21-էն փետրուարի՝ պատուի-
քի կարգադրել ի կատար ածել զկտակ բարեյիշատակ իշխան
Ղազրամանայ Երկայնաբազուկ—Արղութեանց, ըստ մտաց ԺԱ.
յօդուածոյ կտակի նորին՝ վերաբերեալ Արղութեան օր. զըպ-
րոցին Աղէքսանդրապոլու. Թ. 289:

— Յանուն Գեր. Փոխ. Թեմակալին Երեանայ, Տ. Սաւ-
քիաս Արքեպիսկոպոսի, որով յայտնեցաւ նմա զխարժմանէ
այրիացեալ Մկրտիչ քահ. Սնացականեան Ինաքլու գեղջ
ի վանահայր վանուցն Ամաղոն, որ ի Վայոց Ձոր. Թ. 282:

— Յանուն Հոգ. Կառավ. Հ. Կարուց, որով ներեալ ինին
յանցանք դատապարտեալ Սարգիս քահ. Տ. Սարգսեան
Նախճաւան գեղջ Կարուց և Թոյլատրի նմա քահանայապո-
ծել. Թ. 200:

— Յանուէն միաբանից Մ. Աթոռոյ՝ Հոգեշնորհ Տ. Աշոտ, Տ. Մեսրոպ, Տ. Կարապետ, Տ. Յուսիկ, Տ. Մամբրէ վարդապետաց և դպիր Սպիրիդոնի, որով կարգեցան ի «Մնայուն ուսումնական յանձնաժողով Մ. Աթոռոյ ս. Էջմիածնի», ի վարել զգործս ուսումնական հաստատութեանց Մայր Աթոռոյ՝ Խմբագրութեան «Արարատ»-ի, տպարանի և մատենադարանի. թ. 307:

— Յանուէն Գեր. առաջնորդին Հայոց Եւրոպիոյ Տ. Գէորգեպոլս-ի Իւթիւճեան, որով լուծեալ համարեցաւ Քաղէոս քհն. Փափազեան Ղընձըլարցի ի կարգէ և ի կոչմանէ քահանայութեան, զրկելով յամենայն պատուոց և Հայրապետական պարգևաց, վաճն անուղղայ և դայթակղեցուցիչ ընթացիցն. թ. 308:

— Յանուէն Ամեն. Պատրիարքին Հայոց Թուրքիոյ Տ. Մաղաքիա Արքեպոս-ի, որով յայանեցաւ նմա զկարգաւոյժ լինելոյն Քաղէոս քահ. Փափազեան. թ. 309:

— Յանուէն Սինօղի ս. Էջմիածնի, ընդ որում՝ յետս դարձուցանելով զօրագիր նորին, որ վասն ձեռնադրութեան Յակովբայ Տ. Գէորգեան Դալուլար գեղջի, պատուիրեցաւ կոչել զերկոսին ընծայեալս գեղջն և յետ քննութեան յատենի Սինօղի ընտրել զմին ի նոցունց. թ. 326:

— Յանուէն Սինօղի ս. Էջմիածնի, որով յայտնի կարգումն Գեր. Տ. Յուսիկ եպոս-ի ի վանահայր ս. Հսիփոսիմայ վանուց. թ. 371:

— Յանուէն Հոգաբարձութեան Ներսիսեան Հոգ. Դպրանոցի, որով պատուիրի տալ ուսուցչի դպրանոցին Նիկողայոսի Տ. Յարութիւնեանց թոշակ ի աարին 300 բուրլի ցմահ նորա. թ. 397:

— Յանուէն նախագահի Հոգաբարձութեան Ներսիսեան Հոգ. Դպրանոցի Տփլսեաց Գեր. Տ. Գէորգ Արքեպոս-ի, որով առաջադրեցաւ հրաւիրել ի ժողով զհոգաբարձուս Դպրանոցին և զպարոնայս Աղէքսանդր Յ. Մանթաշեանց, Կոստանդին Մ. Ալիխանեանց, Եգոր Տ. Դաւթեանց, Բժշկ. Աւետիք Մ. Բարայկեան, Ճարտարապետ Արշակ Ս. Բաբեան, Ճարտարապետ

Գրիգոր Ե. Կիրակոսեան և իրաւաբան Պետրոս Յ. Քալան-
թարեան, և խորհրդակցութեամբ որոշել զանդին նորոգ կա-
ռուցանելի շինուածոյ Ներսիսեան Դպրանոցին. թ. 400:

Հայրապետական պարգևք.

Ըստ միջնորդութեան Ամեն. Պատրիարքի Հայոց Թուր-
քիոյ Տ. Մաղաքիայ Արքեպիսկոպոսի շնորհեցան վարդապե-
տական լանջախաչք Տ. Եղնիկ ծ. վարդ.-ի Գալբադճեան, Ա-
ռաջնորդին Բաղիշոյ. Տ. Մկրտիչ ծ. վարդ.-ի Աղաւնոււնոյ,
Առաջն. Տեղ. Քէօթաշիոյ և Աթիոն Դարաշիսարի. Տ. Եղ-
նիկ վարդ.-ի Պապայեան, Առաջնորդին Տրապիզոնի. Տ. Թա-
թուլ ծ. վարդ.-ի Դուրեան, Տեղապաշի Պանդրմայի և
Պալքէսէրի. Տ. Փառէն վարդ.-ի Մեկքոնեան, Առաջնորդին
Սղերդի. Տ. Սահակ ա. քահ.-ի Տ. Սարգսեան Միջագեղջ Կ.
Պալսոյ:

Ըստ միջնորդութեան Գերաշնորհ Տ. Գէորգ Արքեպս.-ի,
Թեմակալ Առաջնորդի վիճակին վրաստանի և Իմբրեթի,
շնորհեցան Կոնդակք կամիլաւկայի Տ. Գրիգոր քահ.-ի Խօջա-
էյնաթեան վանաց աւագ եկեղեցւոյ Տփիսեաց, քահանայա-
կան լանջախաչից՝ Տ. Գրիգոր քահ.-ի Շահնազարեան ու Աս-
տուածածին եկեղեցւոյ Կուկիոյ Տփիսեաց և Տ. Ստեփաննոս
քահ.-ի Երամեանց Մոնէթ գեղջ Տփիսեաց:

Ըստ միջնորդութեան Գեր. Փոխ. Թեմակալին Երևանոյ
Տ. Սուբիաս Արքեպս.ի շնորհեցաւ Կոնդակ լանջախաչի Սա-
հակ քահ.-ի Գարրինեան ու Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Ալէք-
սանդրապոլի:

Ըստ միջնորդութեան նախանգամոյ վիճ. Կոնսիստ. Շա-
մախուոյ Հոգեւն. Տ. Եփրեմ վարդ.-ի շնորհեցան Կոնդակք՝
կամիլաւկայի Տ. Գարեգին քահ.-ի Ղուկասեան ու Լուսաւո-
րիչ եկեղեցւոյ Բաղու քաղաքի և լանջախաչի Տ. Սողոմոն
քահ.-ի Մատրասայ գեղջ Շամախուոյ:

Հայրապետական օրհնութիւնք եւ շնորհակալիք.

Կոնդակ յանուն Բագուարեանկ պ. Դաւիթ բէկի Աւան-
Իւղրաշեան, յաղագս նուիրաբերելոյ նորա Մատենադարանի
Մ. Աթոռոյ զգրադարան Հանդ. Ա. Երիցեանի. թ. 285:

— Յանուն պ. Սերովբէի Ք. Պատկանեան, վասն նուիրե-
լոյ նորա զգրադարան Հանդ. Հօրն իւրոյ պրոֆ. Քերովբէի
Պատկանեան Մատենադարանի Մայր Աթոռոյ. թ. 393:

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ՅԱՂԹԱՆԱԿ ԽԱՉԻՆ

«Յնծացայ ես ի բանս քո, որպէս
այն, որ գտանէ աւար բազում»:

Դաւթի սաղմոս

Ծափս հարէք, ո՛վ հեթանոսք, և ցընծացէք զուրք առ Աստուած,
Օրհնեցէք, որ եւ թեւօք Խաչին իւրոյ Ինքն ի բարձունս,
Առ զաւարն ի գերողէն՝ դարձոյց անդրէն ի հայրենին:
Վասն որոյ յաղթանակին հընչեմ զփող մեծաբարբառ,
Նոր Յեսուն Փրկիչըն մեր արկ ի կործան զհին Երեքով
Ահարկու ձայնին իւր, որ ի խաչին անդ. արձակեաց:
Նոր Մովսէս հրաշարուեստ գաւազանաւըն խաչանիչ
Պատառեալ մահուն ըզծով հորդեաց մարդկան նոր շաւիղ,
Սուղեցաւ հին Փարաւօն և գոռ իշխանն աշխարհակալ,
Եւ եբանց նորագոյն մեզ ճանապարհ աղատութեան,
Որ ոչ ես տանի դըժուար ընդ-ճանապարհ Սինէական,
Ուր կարօտ հացի և ջրոյ կրէր տըրտընջող հին Իսրայէլ.
Հապա ո՛ւր, ի Սիօն վերին, յոր լիութիւն է հոգեպէս:
Անդանօր Ահարօնի քոյրն ըզթըմբուէն առեալ ի ձեռն,

Պարագլուխ լեալ կանանց՝ երգէր ըզբան օրհներգութեանն։
 Իսկ աստէն, ընդ ընկղմել Փարաւօնին աներևոյթ,
 Դասագլուխ լինէր կանանց Մաղթաղենին Մարիամ,
 Որ դեգերէր ի պարտիզին և պարտիզական կարծեալ ըզՏէրն,
 Մնձկանօք հարցանէր. Տէր, դո՛ւ բարձեր, արդեօք ըզՏէրն.
 Ասա՛ ինձ, թէ՛ ո՛ւր եղեր, զի ես առից ըզնա ինձ։
 Ո՛ր, ո՛ր Մարիամ, միթէ՛ Յիսուս քո բաժին է, որ զայն առնուս

դու միայն։

Եւ երբ Յիսուս աղու ձայնիւ կոչեց զանուն, Մարիամ,
 Մաղթաղենին խանդաղատեալ փարկ կամէր զոտիւք սիրոյն.
 Դեռ աստ եմ, Մարիամ, մի խուճապեր մերձենալ յիս.
 Ե՛րթ, ասէր, վաղագոյն դու առ եղբարսն իմ թափառեալ,
 Ասա՛ տեսի ես ըզՏէրն ի պարտիզին, Յարեա՛ւ, Յարեա՛ւ։

(Ի Հրախալէն Երկրին Աւետեց)

ՔՐԻՍՏՈՍԻ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻԻՆԸ

«Ձոր Աստուած յարոյց՝ լուծեալ զեր-
 կունս մահու. քանզի ոչ էր հնար ըմ-
 բռնել նմա ի նմանէ»։

Գործք. Բ. 24։

Ս ե՛ր ժողովրդի մէջ նախապաշարմունքի կարգ է ան-
 ցել այն միաբնոյթ, թէ Զատիկը որ եկաւ՝ քրիստոնեան իւր
 հաշիւները վերջացնում է եկեղեցու հետ։ Եթէ պատա-
 հում էր Մեծ պատին՝ Աստուածը մէկ մէկ միսն էր ձգում
 ժամ էր գնում, այժմ այլ ևս առանձին կարիք չկայ. եր-
 կար ժամասացութիւնները վերջացել են, եղած կարձն էլ
 նոցա զբաւչութիւնը չունի. եթէ մի քանի եկեղեցիներում
 նշան երևացել էր, որ Աստուծոյ տունը Աստուծոյ պատուէր-

ները յայտնելու, աւետարանի ճշմարտութիւնները սովորեցնելու տեղ պէտք է լինի՝ զրի սեն ու սպիտակը ջակող մի տէրտէր, կամ՝ հեռուից մօտիկից եկած մի վարդապետ սեղան էր բարձրացել ու քարոզ խօսել, այդ էլ դադարում է։ Շատ շատերի կարծիքով քարոզասած դուրիշ բան չէ, բայց եթէ մի խրատ, որ հոգեւորականները պարտաւոր են տալ աշխարհական մարդոց, նրանք իրենց պարտքը կատարում են, երբ որ յիշեցնում են—ապաշխարութեան օրեր է, ժամ եկէք, միմեանց սիրեցէք, մի՛ զրկէք, սուտ մի՛ խօսէք եւն, սրանք էլ իրենց պարտքն են կատարում՝ մէկ երկու անգամ այդպիսի խրատներ լսելով—վերջացաւ. զատկին ո՞վ գլուխ ունի քարոզ լսելու։ Նւ դուրս է գալիս, որ քրիստոնէութեան ամենամեծ տօնը մասալ, կամ զատիկան գառ ու խմբեղէն ուտելու, նոր շրեր հայնելու և իրար տուն շնորհաւորութեան գնալու համար է միայն։ Մեր քահանաներն էլ, փառք Աստուծոյ, լաւ են ծանաչում իրենց ժողովրդին, դիտեն ամէն կերպ յարմարել նրա արամադրութեանը. չէ՛ թէ քարոզ, տեղ տեղ, մանաւանդ քաղաքներում, շատ մարդ պատարազ լսելու դիւրութիւն անգամ չունի, զատիկ կիւրակէ օրը պատարազը կից են անում, շտապ շտապ, որպէս զի շուտ ազատուեն, անօրհնէք ման գան. ժողովուրդն էլ ազատ լինի վաղ սկսելու իւր շնորհաւորութիւնները։ Նւ ահա պտտում են ամենքն՝ ամբողջ օրը. սրանք անէ տուն ընկնում — «Այսօր յարեաւ . . . » շարականը վրայ տալիս, նրանք պատահողին «Քրիստոս յարեաւ» են ասում անցնում, և հազարից մէկը չի կանգնում ինքն իրեն հարցնում, թէ ի՞նչ խորհուրդ ունի իւր ասածը — ի՞նչ ահաւոր, բաղմնութանդակ ու մեծ խորհուրդ։

Սակայն, ինչպէս Առաքեալը վկայում է՝ այդ խորհուրդն է քրիստոնէութեան հիմնաքարը. եթէ Քրիստոս յարութիւն ասած չլինէր, հորա ամբողջ քարոզութիւնը դուր կանցնէր, քրիստոնէութիւնը հիմք չէր ունենայ. եթէ յարութեան խորհուրդը չըմբռնէր, միւլնոյն է թէ քրիստոնէութիւնն իւր տեղով չենք ըմբռնում։ Գորա համար և քրիստոնէութիւնը տարածող առաքեալների առաջին քա-

բողբ յարութեան քարոզ էր. որչափ հեռու ենք մենք այդ առաջին ժամանակի քրիստոնեութիւնից՝ ապացոյց հէնց այդ, որ նոցա առաջինը մեզ համար վերջին է դարձել. յարութեան քարոզով մենք ամենեւին չենք հետաքրքրուում, նորա մասին ոչ մի պարզ գաղափար չունինք, մինչդեռ այդ գաղափարից է կախուած, մեր ճշմարիտ քրիստոնեայ լինելը կամ չլինելը: Իսկ ինչպէ՞ս կարող ենք ստանալ այդ գաղափարը, եթէ ոչ կրկին առաքեալների քարոզութեանը դառնալով և աշխատելով նոցա համար ունեցած խորհուրդն ու նշանակութիւնը բմբւնել:—Գուք, ասում են նոքա հրէայ ժողովրդին, Յիսուսին խաչ հանեցիր և կարծում էք, թէ մեռաւ անցաւ. բայց մենք վկայ ենք, որ նա յարութիւն է առել ու կենդանի է:—Ամուսնանք, որ այդ ասոյնները Յիսուսի մասնութեան ժամին թողել փախել էին ու նոցանից ամենաքաջն այդ գիշեր երեք անգամ ուրացել ժխտել էր նորա աշակերտ լինելը: մինչ այժմ, վկայ դառնալով նորա յարութեան՝ բոլորը պատրաստ էին աւելի շուտ խաչ բարձրանալ նորա նման, քան յետ կենալ իրենց վկայած ճշմարտութիւնից:—Մեր առաջին հարցն այն է ուրեմն, թէ ինչպէ՞ս կատարուեց այդ մեծ փոփոխութիւնը, ինչպէ՞ս համոզուեցան առաքեալները, որ Յիսուս յարութիւն է առել, և ինչո՞ւ այդչափ կարեւոր և հիմնական նշանակութիւն ունէր նոցա համար յարութեան խորհուրդը: Ապա կարող ենք հարցնել, թէ ինչպէ՞ս պէտք է ձեռք բերենք մենք նոյն համոզումը և ի՞նչ արեւք ունի այն մեզ համար, ու տեսնել վերջապէս, թէ ի՞նչ նշաններով է ցոյց տալիս իւր ոյժն աշխարհի մէջ այդ համոզմունքը:

Պետրոս առաքեալի մի ակնարկը առաջնորդում է մեզ նորա և իւր ընկերների տրամադրութեան խորքը թափանցելու. Աստուած յարութիւն տուաւ խաչեցեալ Յիսուսին, որովհետեւ անհնարին էր որ նա մահուան ձեռքում գերի մնար:—Քանի՞ քանի՞ անգամ արդեօք իրենք իրենց հարց էին տուել Յիսուսի աշակերտները. ինչպէ՞ս եղաւ այս ամենը, ինչպէ՞ս կարող էր նա մեռնել:—Նայ որի մէջ մահկանացու ոչինչ չկար, որ Իսրայէլի փրկիչը պէտք է լինէր և

իրօք արդէն շատ անհատներ չամար իբրեւ վրկիչ հանդիսացել էր: Մեռնում են մարդիկ այն պատճառաւ, որ մեղքի տակ են, որ նիւթական ցանկութիւնները կաշկանդում են նոցա հողաբնաւի հետ, մաշում նոցա ոսկորներն ու հող դարձնում: Իսկ Յիսուս իշխան էր մեղքի. ոչ մի մեղանշական հակում գլուխ չէր բարձրացրել Նորա անարատ սրտի մէջ, որ լի էր եղել միշտ սրբազան ոգեւորութեամբ՝ միշտ և միայն Աստուածային Հոգւոյ թելադրութիւններին հետեւելու պատրաստ. որից ուրեմն երբեք մի եղծիչ ու քայքայիչ սերմ չէր ընկել Նորա անապական մարմնի մէջ: Մահուան են դատապարտուում մարդիկ նաեւ աշխարհի անիրաւութեան երեսից, և Աստուած թոյլ է տալիս, որ չարը յաղթանակէ, երբեմն նաեւ անմեղ զոհեր տանէ, բայց եթէ ի մնոյ քննենք, կտեսնենք, որ կատարեալ զոհ խկտպէս ոչ ոք չի եղել, մէկը տուժում է իւր դործած սխալների, միւսը մերձաւորների յանցանքի պատճառաւ, — ամէնքն ունին չարութեան և ստութեան այնչափ թոյն իրենց մէջ, որ բաւական էր նոցա դատապարտութեան համար, եթէ զրոյց իսկ չկար դատաստանը. իսկ Յիսուս, որ համակ ճշմարտութիւն էր և սրբութիւն, որ իւր շուրջը միայն բարիք էր սփռել, որի խօսքը լոյս էր եղել՝ կոյր աչքերն և կոյր մքտքերը բացել, որի շունչը կենդանութիւն էր տուել մեռածին, զօրութիւն ընկածին, գալարումն զօտացածին . . . Նա ինչո՞ւ պէտք է դատապարտուէր, ինչո՞ւ պէտք է արդար Աստուած թոյլ տար, որ Նա անարգարութեան նշաւակ լինէր, անարգանք ու տանջանք կրէր, մահուան դառնութիւնը ճաշակէր: Ինչո՞ւ . . . ինչպէ՞ս կարող էր լինել այդ ամէնը, եթէ յերաւի արգարադատ Աստուծոյ օրէնքն է աշխարհ կառաւարում, եթէ սրբութիւնը կենդանարար է, ճշմարտութիւնը յաղթական, բարութիւնն ամենազօր . . .

Մենք գուցէ ընդունակ չենք այլ ևս չափելու ինչպէս հարկ է այն ահագին ծանրութիւնը, որով այս հարցերը պէտք է ձնշէին առաքեալներին: Իբրեւ ջերմեռանդ հրէաներ նոքա մի վայրկեան անգամ Աստուծոյ արգարադատ զօրութեան վերայ չէին կասկածել. իբրեւ Յիսուսի անմիջական հետևող

ներ նորա երկար ժամանակ շնչել էին այն անմահական մըթ-
նոլորտից, որ Աստուծոյ Որդու շուրջը պէտք է տարածուած
լինէր՝ գտնուել էին նորա գերբնական անձնաւորութեան հը-
րապշրիները, այն պարել այն գիտակցութեամբ, թէ այսօր չէ
վաղը իբրեւ աշխարհ նուաճող զօրութիւն հանդէս կ'գայ նո-
րա մէջ գործող այն երկնային բարոյական տարրը, որի բա-
բերար ազդեցութիւնն զգում էին իրենց հոգու խորքում,
իրենց ներքին կեանքի իւրաքանչիւր շարժման վերայ: Եւ
յանկարծ ամէն ինչ տակն ու վրայ է լինում: Իսրայէլի փր-
կիչը մի խնդճ կալանաւոր է թշնամիների ձեռքում՝ ամենա-
մեղաւորն ու անարդը մարդկանցից ատեալն առաջ, մի քա-
նի ողորմելի զինուորներ նորա ձեռները կապում են, և
հրեշտակների գնտեր չեն խջնում արձակելու. կեղծաւոր,
անձնահաճ գառաւորներ գառում են նորան, և երկինքը
լսել է, արդարութեան կայծակներ չի թափում նոցա
գլխին: այլ ևս ի՞նչ բանի վերայ կարելի է ուրեմն յոյս դը-
նել, ո՞ւր որոնել մարդկային կեանքի իմաստը, ո՞ւմ ապա-
ւինել չարութեան և անիշտութեան երեսից: — Պէտք է
լաւ պատկերացնենք մեզ առաքեալների այս յուսահատ զը-
րութիւնը՝ հասկանալու համար նոցա գառապարտելի վերա-
բերմունքը, որ ցոյց տուին իրենց Վարդապետի մատնու-
թեան ու չարչարանսց տաղնադայից բռնկներում: Անշուշտ
միայն երկիւղը, մարդկային ստոր բնազդները չէին պատ-
ճառ, որ նորա այնպիս վատարար թողին փախան: Որչափ և
Փրկիչն աշխատել էր նախապատրաստել նոցա այս բռնկներէ
համար, այնուամենայնիւ հարուածը չափազանց զօրեղ էր
և անակրնկալ. ի՞նչպէս. Աստուծոյ Սծեալը գերի, Կեանքի
Առաջնորդը մահուան գրկում . . . և եթէ նա ինքն իրեն
պաշտպանել չի կարողանում, եթէ չի պաշտպանում Իսրա-
յէլի Աստուածը, ի՞նչ կարող են անել մի ջնջին խումբ ան-
զէն Գալիլիացիներ. նոցա փնում էր մի մոլթ անկիւն որո-
նել, ուր իրենց ամօթը, իրենց թշուառութիւնը, իրենց
յուսահատութիւնը ծածկէին . . . Եւ խաւար էր նոցա շուր-
ջը, խաւար նոցա հոգու մէջ, անթափանցելի, ծանր խա-
ւար — խեղդելու չափ: Իսկ երբ յարութեան լոյսը փայլա-

տակեց այդ խաւարի մէջ, երբ Յարուցեալը նոցա առաջ յայտնուեցաւ և նոցա տանջող հարցը — ինչպէս կարող էր մեռնել Աստուծոյ Որդին — իւր լուծումն ընդունեց, և պարզուեց, որ Աստուածային Նախախնամութեան անօրինուած թիւնն էր այդ, որ Աստուծոյ Որդին կենդանի է, — կայ ուրախութիւն, որ համեմատուէր առաքեալների զբացածին: Նոցա ուրախութիւնն այնչափ մեծ չէր լինի սակայն ու նոցա ոգեւորութիւնը աշխարհ վերանորոգող ոյժ չէր կառնայ, եթէ նոքա ճաշակած չլինէին Նախապէս անյուսութեան խաւարի ամբողջ դառնութիւնը. Յարուցեալը նոցա աչքում իբրեւ մի սուրբ պէտք է երևար, իբրեւ մի անբացատրելի, ուրեմն և անսորհուրդ տեսիլք միայն՝ եթէ նոցա հոգու մէջ սեւեռուած չլինէր այն համոզմունքը, որ Նա զուր մեռաւ և մահուան արժանի ոչինչ չունէր, որ Նորա մեռնելուց յետոյ ոչ ոք իրաւունք չունէր այլ ևս ապրելու: Մի փաստ էր պէտք, որ այդ համոզմունքն հաստատուն իրականութեան զօրութիւն ստանար, և երբ փաստը արուեստաւ դարմանալի չէ, որ նոցա մէջ ահագին փոփոխութիւն պէտք է տեղի ունենար: Այժմ նոքա աներկիւղ և համարձակ վիպակներ կարող էին, որ խաչեցեալ Նազովրեցու աշակերտներն, որովհետեւ իրենց աչքով տեսան, թէ ինչպէս Նա յաղթեց մահուան, և կեանքի իսկական աղբիւրը ճանաչեցին՝ սովորեցին ճշմարտութիւնն ու սրբութիւնը իբրեւ անպարտաւելի ոյժ գնահատել:

Մեր առաջ, չնայելով որ բոլորովին ուրիշ պայմաններ մէջ ենք գտնուում և դարերի անջրպետով հեռու նոցանից՝ նոյն ճանապարհն է դժած: Որպէս զի Քրիստոսի ու Յարութիւնը լոկ մի վերացական ըմբռնում չլինի մեզ համար, այլ կենդանի իրողութիւն և կենդանարար ճշմարտութիւն, պէտք է մենք ևս նախ այն համոզումը ձեռք բերենք, որ Նա մեռնել չէր կարող: Ինքնախաբէութիւն կլինէր կարծել, թէ Իւղարեր կանանց ու մի քանի ուրիշ տկանատեսների վիպութիւնը լսել բաւական է, որ մենք Նորա յարութեանը հաւատանք: Նորա ժամանակակիցներն իսկ՝ այդպէս, ծտարների տակով

չին հաւտացել, այլ Նորա Հնաշխարհիկ կեանքի բոլոր հանգամանքներին ծանօթանալով և իրենց հոգու առաջ Նորան կենդանի տեսնելով: Հեշտ ու խելքի մտիկ բան չէր կենդանի խոստովանել Նորան, որին մեռած տեսել էին: Հեշտ չէ առհասարակ, եթէ լուրջ մտածենք՝ ընդունել, որ մէկը կայ կենդանի, մինչ ամէն ինչ մեռնում է մեր շուրջը, երկուայ կենդանին այսօր հոյի հաւասարութեամբ տասը տարի առաջ անմահ հաշակութեամբ այսօր անիշատակ մնում: Այո, աւեր ու ամայութիւն է մեր շուրջը՝ խաւար ո՛չ պակաս թանձրամած քան այն, որ խաչեցեալ Յիսուսի շուրջը պատեց ահաւոր ժամին: Եթէ մենք այնչափ թեթեւամիտ չլինէինք ու հաշիւ տայինք մեզ՝ ի՞նչ սոսկալի բան է զգալ, որ մեր կեանքն սպառում է իւրաքանչիւր ակնթարթութեամբ տեսնել, որ աշխարհը պտոյտ է գալիս մեր ոտքի տակ, և ոչ մի յենակէտ չունենալ, իրերի ու պատկերացումների հրակայական խառնուրդի մէջ ոչինչ չգտնել հաստատուն, ոչինչ արժէքաւոր և տևական—պէտք է յուսահատութիւն մեզ տիրէր, և երթայինք առաջին պատահած ծառից կախուէլինք: Քրիստոսի աշակերտներից միայն մասնիչն այդպէս վարուեց, որովհետև ինքն իւր համար փակել էր յուսոյ աղբիւրը, իսկ նոքա, որոնք չկամեցան հաշտուել այն մոգի հետ, թէ չարութիւնը բարւոյ, ստույթիւնը ճշմարտի գէմ՝ յաղթանակ տանել կարող է, արժանացան ճշմարտութեան յաղթանակը տեսնելու և վերածնունդը: Եւ նոյն ճշմարտութիւնը, որ նոցա առաջ կենդանի կերպով պատկերացել էր յանձին Նրինաւոր Վարդապետի՝ մեր առաջ ևս կենդանի է Նորա թողած երկնաւոր վարդապետութեան, Նորա հաստատած ս. եկեղեցու միջոցաւ: Բնաանեկան յարկի ներքոյ քրիստոնեայ ծնողներից, դպրոցում ուսուցչի բերանից, եկեղեցում Աստուծոյ սեղանի վերայից լսած աւետարանը պէտք է մեր մէջ հաստատէ հեղհեղէ այն գիտակցութիւնը, թէ մի իրօք զեղեցիկ արժէքաւոր ու իւր ներքին զօրութեամբ անպարտելի բան կայ կեանքի մէջ, որ իւր հետ աշխարհ է բերել Աստուծոյ Միածին Որդին: Այն ժամանակ մեր կուրծքի տակ մի անկիւն կունենանք, ուր

Յարութեան մեծ աւետիքն արձագանք գտնէ, և ընդունակ կլինինք դռնէ մի քանի ժամով հեռացնել մեզնից տխուր մտածութիւնները, դժուծ հաշիւներն ու առօրեայ հոգսերը, սրբազան բերկրանքով ու ոգեւորութեամբ զիմել անմահ Յարուցեալին, Նորա յարութեան խորհուրդի մէջ մեր սեփական կեանքի վերանորոգումը տեսնել:

Սակայն Յարութեան լոյսը պէտք է սփռուած լինի ո՛չ միայն մի քանի ասնական ժամերի, այլ մեր ամբողջ կեանքի վերայ. ինչպէս և Քրիստոս մի քանի օրուայ համար միայն յարութիւն չառաւ, այլ յաւիտենական կեանքի համար, — և խոստացաւ ընդ միշտ իւր հեռեւորների մէջ լինել: Յարութիւն քարոզող առաքեալներն իրրեւ յայտարար նշան այն հաւատքի, որ իրենց միացնում էր կենդանի Փրկչի հետ, ցոյց էին տալիս ս. Հոգւոյ շնորհները: Խաչեցեալ Յիսուս, առում էին նոքա յարութիւն առնելով՝ իւր Հօր մօտից ուղարկեց Ճշմարտութեան և սրբութեան այն Հոգին, որ, ինչպէս տեսնում էք, մեզ ոգեւորում, մեր բերանով լեզուներ է խօսում, մեր ձեռքով հրաշքներ գործում, ազաշխարեցէք և հաւատացէք Յարուցեալին, որպէս զի դուք ևս Հոգւոյ աւետիսն ընդունէք: — Թուում է թէ առաքելական այս հրաւերը ներկայ ժամանակում աղբեցութիւն գործել չի կարող, որովհետեւ չենք տեսնում ս. Հոգւոյ շնորհները, որ Յարուցեալի կենդանի ներկայութիւնը մեր մէջ զգալ տար, ստիպել հաւատալ Նորան և ազաշխարել: Բայց այդպէս է միթէ: Աստուծոյ Հոգին առաքեալների բերանում լեզու դրաւ հեթանոսներին. քարոզելու. նոյն Հոգին չէ միթէ, որ աշխարհի բոլոր լեզուներով քարոզել է տալիս այսօր Ճշմարտութեան աւետարանը: Աստուծոյ Հոգւոյ զօրութեամբ առաքեալները կոյրերի աչքը բանում, հիւանդներին բժշկում էին. նոյն Աստուծոյ անունը չէ՞ գրուած այսօր հազարաւոր ապաստարանների, հիւանդանոցների, անկեղանոցների ճակատին: Աստուծոյ Հոգւով վառուած առաքեալներն իրենց ստացուածքը հասարակաց դարձրին, չունեւորներին և կարօտեալներին բաժանելով՝ հանրամարդկային եղբայրութեան հիմքը դրին. կանգուն չէ միթէ, և օր աւուր աւելի չէ՞ ընդարձակուում:

այդ հիմքի վերայ կառուցուած հսկայական անխորտակելի շինուածքը, որի հովանին վայելում են յաճախ ընտանին ու օտարը հաւասար չափով: Սիրոյ և եղբայրութեան անուշից ո՞վ այսօր չի խօսում: Իսկ ուր սէր և եղբայրութիւն կայ, ուր ընկածին ոտքի են կանգնեցնում, տոռապեալի դատը պաշտպանում, վշտացեալին սփոփում, քաղցածին հաց տալիս, մերկին զգեստ ... ուր յաւիտենական ճշմարտութեան լոյսն է սփռուում, բարոյական սրբութեան հուրը բորբոքում—այնտեղ Աստուծոյ Հոգին է գործում, այնտեղ ներկայ է և կենդանի Յարուցեալ Փրկիչը: Եւ ամէն անգամ երբ հնչում է Յարութեան աւետիսը քրիստոնեայ աշխարհի մէջ, պէտք է նոր զօրութեամբ հանդէս գայ նաև կենդանաբար ս. Հոգին, և Քրիստոսի իւրաքանչիւր հաւատացեալ Աստուածային Հոգւոյ այդ շարժումն զգալով իւր սրբտի խորքում, յառաջ ընթանայ արիաբար կեանքի ասպարէզի վերայ՝ մասնակցելու ճշմարտութեան, սրբութեան և սիրոյ յաղթանակին, Յարութեան օրհնեղբւրեան առած.—Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց, ալէլուիա:

Կ. Վ.

Զ Ա Տ Կ Ի Ն

Երբ գարնան առաջին ծիծեռնակի հետ
Նոր կեանքի մի վառ շունչ լցնում է հոգիս,
Երբ պղտոր վտակի ալիքներ վէտ—վէտ
Տալիս են մի քաղցրիկ ողջոյն հէք սրտիս,—

Զգում եմ, որ մաշուած ոյժերս են զարթնում,
Զգում եմ, որ դեռ ևս մօտ չէ ծերութիւն.
Նոր երգի դիւթական ձայներ եմ լսում,
Եւ մատաղ հուր—բոցով եռում իմ արիւն ...

Բայց երբ որ դարնան հետ լսում եմ մարդկանց
 Խնդադին աւետիք, թէ Քրիստոս յարեալ,
 Այլ, բոլոր հրապոյրներն առում եմ սրտանց
 Եւ դարնան բարիքներ մոռանում դիւրաւ:

Զգում եմ ես կեղծիքն այդ ուրախութեան,
 Եւ տեսնում, որ միայն մի օրուայ համար
 Ամէնքս էլ սուրբ անունն առնում ենք բերան
 Եւ առանց զգացմունքի կրկնում տղայաբար:

Եւ միշտ էլ այդպիսի օրերն աւելի
 Յիշեցնում են ինձ, թէ սրբան է պակաս
 Մեղ հոգու զօրութիւն, թէ ինչպէս երկրի
 Ոյժն է մեղ քաշում դէպի վայր հանապաղ ...

Յ. Յովհաննիսեան.

ԻՆՉ ԳԻՏԵՆՔ ՄԵՆՔ Ա. ԳՐԹԻՅ.*

ԺԹ դարի վերջում քրիստոնէի ձեռքով դրուած մի
 դրքի մէջ պատահաբար կարդացել եմ հետեւեալ ուշա-
 դրութեան արժանի խօսքերը. Յայտնի է, որ Ինքը Քրիս-
 տոս չպատասխանեց «ինչ է ճշմարտութիւնը» հարցին:

Այսպիսի համարձակ տգիտութիւն ոչ թէ բացառիկ,
 այլ միանգամայն բնական երևոյթ է ժամանակակից
 ինտելիգենցիայի մէջ: Աշխարհի Փրկչի մասին, որ Իւր հա-
 մար ասում էր՝ «Ես եմ ճանապարհ և ճշմարտութիւն և
 կեանք», «Ես ի դոյն իսկ եկեալ եմ յաշխարհ, զի վկա-

* Նեպլիւսի „Что есть истина“ դրքից:

յեցից վասն ճշմարտութեանն» — համարձակ կերպով ասել՝ յայսմի է, որ Նա չպատասխանեց «ինչ է ճշմարտութիւնը» հարցին, մինչ Նորա ամբողջ կեանքը և Նորա բերանից ելած ամէն մի խօսքը ճշգրիտ պատասխան էր այդ հարցի, որով մարդկութեան գերակշռող մեծամասնութիւնը երբէք անկեղծօրէն չի զբաղուել, — ասել այդ, նշանակում է բացարձակապէս յայտարարել, որ Քրիստոս չգիտէր ինչ էր ուսուցանում և քրիստոնեաները չգիտեն ինչի են հաւատում:

Այդ բնորոշ դարձումքը կարող է որոշել ժամանակակից լինելի գեղեցիկայի անուհի ման տգիտութեան չափը կրօնական խնդիրների նկատմամբ: Կրօնական տգիտութեան կողմից հաւատացողներից շատերը մեր լուսաւորեալ դարում կարող են համարձակ ձեռք ձեռքի տալ չհաւատացողների հետ:

Դանել մի մարդ, հիմնաւորապէս ծանօթ ա. Գրքին, սիրով ուսումնասիրած և սրտով ըմբռնած կենդանարար հոգին, շատ գովարար է. նոյն իսկ հոգեւորականներից շատերը բաւականանում են սովորաբար մեռցնող տառը անգիր իմանալով. նոքա կարգացել են ա. Գիրքը աչքերով. միտքը պահել է իւր մէջ բառերի կոյտեր, բայց սիրտը չի դարձել, թմրած հոգին ոչինչ չի իւրացրել, և նոցա սառն ու անկենդան քարոզի իւրաքանչիւր խօսքից գերեզմանային սառնութիւն է փչում: Նոքա ևս այդ տեսակ տգէտներից են, ըստ սրում նրանց համար բնագրի մեռցնող տառը գերադասելի է ամբողջ Յայտնութեան կենդանարար հոգուց: Նոքա գիտեն բնագիրը, բայց չգիտեն թէ ինչպէս են մտածել և զգացել Մովսէս, Նոայի, Նրեմիա, Յովհաննէս, Պետրոս, Պողոս, և Ինքը մեր Տէր Յիսուս Քրիստոս. նոքա կարող են ուսուցանել բնագիրը, բայց անկարող են ուսուցանել քրիստոնէաբար մտածել և զգալ:

Շատ քիչ է պատահում, որ ա. Գիրքն ուսումնասիրեն ինքնուրոյն կերպով: Սովորաբար Նորա բովանդակութեանը ծանօթանում են այն մտաւոր բանակի հեղինակաւոր անձանց խօսքերից, որոնց աւելի են համակրում. հաւատա-

ցողները՝ գիտնական աստուածաբանների խօսքերից, չհաւատացողները՝ բացասական քննադատութեան հեղինակաւոր ներկայացուցիչների խօսքերից:

Մեր հոգեւոր գրականութեան մէջ չկան այնպիսի ժողովրդական հրատարակութիւններ, որոնց մէջ կարելի լինէր գտնել քրիստոնէական աշխարհահայեացքի լրիւ մեկնութիւն: Իսկ առանց քրիստոնէական աշխարհահայեացքի պարզ հասկացողութեան՝ սրբազան պատմութեան նոյն իսկ ամենամեծ փաստերը կորցնում են իրենց տեւական, կենսական նշանակութիւնը: Այդ հասկացողութեան բացակայութիւնն ու կրօնական տեղեկութեանց մի ամբողջութիւն կազմելուն հնարաւորութիւնն է, որ առաջացնում է ժամանակակից քրիստոնեայ ազգերի կեանքի մէջ ամենատխուր երեւոյթներից մէկը: Կենդանի հաւատի տեղ, որ չի կարող առանց գործի լինել և պէտք է կապուած լինի ըստ հաւատոյ կեանքի հետ, միլիոնաւոր մարդոց համար բռնում է դէպի սրբազան պատմութեան առանձին փաստերն ու նեցած անկենդան հաւատը, առանց նոյն իսկ ամենափոքր հասկացողութեան այն ներքին, տեւական և կենսական նշանակութեան մասին, որ այդ փաստերն ունին հաւատացողի անձնական կեանքի համար: Այսպիսի հանդամանքներում, երբ կրօնը հասկանում են որպէս կոյր հաւատ դէպի սրբազան պատմութեան առանձին փաստերը, զարմանալի չէ որ հաւատի և կեանքի մէջ մեծ վիհ է առաջանում և կրկին շատ կենդանի հաւատ և բարի կամք է հարկաւոր, որ կարելի լինի այդ վիհի վերայ կամուրջ ձգել:

Անհրաժեշտ է, որ պարզ հասկանան թէ կեանքի Գիրքը Աստուծոյ խօսքն է՝ ոչ թէ տեղական և ժամանակաւոր նշանակութիւն ունեցող, այլ համամարդկային և յաւիտենական: Ս. Գրքի այդ ներքին խորհուրդը հասկանալ անկարելի է առանց հասկանալու նորա ընդհանուր աշխարհահայեացքը. իսկ շատերի համար այդ դժուարացնում են պատմական մանրամասնութիւնները, որոնք դարձնում են մարդու ուշադրութիւնը յաւիտենականից

դէպի ժամանակաւորն ու անցողականը:

Քրիստոնէական աշխարհահայեացքի, իդէալի և բարոյականութեան ինքնուրոյն ուսումնասիրութեան միակ աղբիւրը ս. Գիրքն է: Գիտէ՞նք արդեօք «Կեանքի Գրքի» բովանդակութիւնը այնքան, որ կարողանանք ներկայ կեանքի բարդութեանց, մտքի տատանման և անսանձ ազատասիրութեան մէջ գիտակցաբար ապրել ըստ հաւատոյ:

Ինձ թւում է, որ անկեղծօրէն հաւատով ապրել ցանկացողներին իւրաքանչիւր օք կը խոստովանէ համեստութեամբ, որ իրան յայտնի չէ «Կեանքի Գրքի» բովանդակութիւնը իբրև մի կազմակերպուած ամբողջութիւն, և որ իւր ունեցած բոլոր կցկտուր տեղեկութիւնները, աստուածաբանութիւնից և եկեղեցական պատմութիւնից՝ չեն միանում և կազմում մի որոշ աշխարհահայեացք, որոշ իդէալ, բարոյականութեան կազմակերպուած սիստեմ, ցաւելով կը խոստովանէ և այն, որ չկայ եկեղեցու մի այնպիսի ներկայացուցիչ և աստուածաբան հեղինակ, որին կարողանար անպայման հաւատով վերաբերուել, կը խոստովանէ հետևապէս, որ մի ճանապարհ է մնում միայն՝ անկախօրէն ուսումնասիրել Կեանքի Գիրքը, եթէ ուզում է ինքնուրոյնաբար ապրել ըստ հաւատոյ:

Ով չէ ընդունում ս. Գիրքը որպէս Աստուծոյ խօսք, նրա համար ս. Գիրքը մարդկային բանականութեան արդիւնք է, փիլիսոփայական աշխարհահայեացք, որ պաշտօնապէս ընդունուած է բոլոր քաղաքակիրթ ազգերից: Եւ չեմ կարող ենթադրել, որ մի բանական մարդ, ժըխտելով ս. Գրքի աստուածային ներշնչութիւնը, կարողանայ ընդունել որպէս Աստուածային Յայտնութիւն ուրիշ որ և է գիրք:

Ժխտելով Աստուածային Յայտնութիւնը՝ ոչ հաւատացողը չի կարող մերժել ս. Գիրքը յանուն բացարձակ ճշմարտութեան: Ընդունելով մարդկային բանականութիւնը որպէս բարձրագոյն չափ, չհաւատացողը պէտք է ընդունէ ս. Գիրքը որպէս արդիւնք մարդկային բանականութեան բոլոր այլ փիլիսոփայական աշխարհահայեացքների շար-

քում: Եթէ ս. Գիրքը, որպէս պաշտօնապէս ընդունուած կեանքի հիմք, նորան դիւր չէ գալիս, նա պէտք է հիմնաւորապէս ուսումնասիրէ ս. Գրքի աշխարհահայեացքը, կրօնական և բարոյական բովանդակութիւնը, որպէս զի կարողանայ գիտակցաբար ընդունել և ուրիշներին ցոյց տալ որ և է այլ աշխարհահայեացքի, իդէալի և բարոյականութեան առաւելութիւնը նրանից:

Մերժել ս. Գիրքը որպէս կեանքի հիմք, առանց ցոյց տալու մարդկութեան մի նոր և աւելի լաւ կեանքի հիմք, որ կարելի լինէր գիտակցօրէն գերադասել հինգ երեսնայական անմտութիւն կը լինէր և պատիւ չէր բերել նոյնիդէնտ, քաղաքակրթութեամբ, բանական լինելու գիտակցութեամբ հպարտ մարդկանց: Նորա ներքին բովանդակութեան անկախօրէն ուսումնասիրութիւնը անպայման անհրաժեշտութիւն է բոլոր նոյա համար, լինին հաւատացող կամ չհաւատացող, օրօնք ու զուտ են անկախաբար և բանականօրէն ապրել:

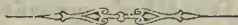
Մի արմատացած նախապաշարմունք է, թէ ամբողջ ս. Գիրքը սկզբից մինչև վերջ կարգալը ձանձրալի և ապարդիւն աշխատանք է: Այն ինչ ս. Գիրք կարգալը ոչ թէ միայն ձանձրալի չէ, այլ և վերին աստիճանի հետաքրքրական է և օգտակար: «Կեանքի Գրքի» ներքին բովանդակութիւնը չիմանալը քրիստոնեայ ազգերի ինտելիգենտ մարդկանց համար ամօթաբեր ազիտութիւն է, ըստ որում հէնց նորա մէջ է գտնուում բանականութեան մատչելի ամենից կազմակերպուած աշխարհահայեացքը, ամենաբարձր իդէալը և ամենակատարեալ բարոյականութիւնը:

Հաւատացեալների համար ս. Գիրքը Կեանքի Գիրք է: Աստուծոյ անսուտ խօսք, կենդանի ջրի անսպառ աղբիւր, նորա մէջ բովանդակած Աստուծոյն արդարութեան յաւիտենական ճշմարտութիւնը մշտական և ընդհանուր նշանակութիւն ունի բոլոր ժամանակների և ամբողջ մարդկութեան համար: Թէ ո՞վ է եղել Աստուծոյ կամքի դուրծիք, ի՞նչպէս էին անուանում նորան, ո՞վ է արժանի եղել յայտնելու աշխարհին Աստուծոյ այս կամ այն խօսքը, երբ

և ի՞նչ առթիւ է հնչուել այդ խօսքն ի լուր մարդկութեան, այդ բոլորը երկրորդական նշանակութիւն ունի մեզ համար: Մեզ հաւատով, սիրով և երկնային ուրախութեամբ լցնողը Կեանքի Դրքի ներքին ճշմարտութիւնն ու նրա իւրաքանչիւր խօսքի բանականութեան և սրտի համար միանգամայն համոզեցուցիչ լինելն է:

Ուսումնասիրենք ուրեմն ս. Դրքի ներքին բովանդակութիւնը՝ ստուգելու համար, թէ որքան գիտակցական է մեր ունեցած հաւատը, կամ մեր անհաւատութիւնը:

Փամբէ վարդ.

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ներկայ տարւոյ փետրուարի 26-ը Ռուսաց տէրութեան բոլոր հպատակներին համար ուրախութեան մի ատն էր: Այդ օրը արքայական դահլիճ բարձրութիւնից հնչեցին այն տնտեսաւարի խօսքերը. «Մեր բոլոր այլափառ և այլադաւան հպատակները ազատ են իրենց հաւատը դաւանելու և այդ հաւատոյ կարգերի համաձայն Աստուծուն պաշտելու»:

Ռուսաց մամուլի լրջմիտ մասը շարունակում է ծանրակշիռ խորհրդածութիւններ անել կայսերական մեծ շնորհքի վերաբերմամբ, շարունակում են խոհական ուսումնասիրութեան նիւթ լինել այնպիսի կրօնական խնդիրներ, որոնք՝ սրչափ կարեւոր նշանակութիւն ունին այլ և այլ դաւանութեան պատկանող քրիստոնեաների համար, նոյնչափ ուշադրութեան արժանի են իրենց հետևանքներով նաև օրթոդոքս եկեղեցու նկատմամբ:

Այս առթիւ իշխան Մեղչերսիկին իւր „Гражданствѣ“ թերթի մէջ ասում է, որ թէպէտ հաւատոյ ազատ դաւանութեան համար որոշ օրէնք կար, բայց անհրաժեշտ էին Թաղաւոր Կայսեր աւետաւոր խօսքերը, որովհետեւ վարչական գործնական կեանքը օրէնքի հակառակ սահմանափակումներ էր ստեղծել. և այդ տպացուցանելու համար հետեւեալ փաստերն է յառաջ բերում իւր յիշողութիւններէց.

Նա ասում է. «Ինձ ծանօթ են ոտտիկանութեան գործ դրած այնպիսի միջոցներ, որոնք միայն ճնշումն խօսքով կարող են ընդունուիլ: Օրինակ, մի պաշտօնաթող կաթողիկ—սպայ, որ պսակուած էր ռուս կնոջ հետ, ինքնեւ հազուով բողոքովին ռուս կամեցաւ իւր պարագիւրում մի մատուռ շինել Աղէքսանդր Բ-ի յիշատակին նուիրուած, որի օրով զօրքի մէջ ծառայել էր, և նորան արգելեցին: Ս. Քաղաքում, որի շրջակայքի ամբողջ ընտանիքութիւնը հռովմէական կաթողիկ է, միայն մի կաթողիկաց եկեղեցի կար, այն էլ հնութեան պատճառով քանդուելու վիճակի մէջ էր: Եկեղեցին վերանորոգելու իրաւունք ձեռք բերելը եօթ տարի տևեց, բայց էլի վերանորոգութեան իրաւունք չտուին և շրջակայ դիւղերի հազարաւոր մարդիկ եկեղեցի երթալու հնարաւորութիւնից զրկուած մնացին: Ապա ստացուեց թոյլտուութիւն՝ եկեղեցին այն մեծութեամբ շինելու պայմանով, որ ծխականների տաներորդ մասը միայն կարողանայ նորա մէջ տեղաւորուել: Ն. քաղաքում ծխականները խնդրում են, որ իրենց թոյլ տրուի Զատիկ տօնին եկեղեցու շուրջը թափօր ման դալ. նոցա մերժում են և հետք միասին ասում, որ եթէ նոքա կամենում են թափօր ման գալ՝ եկեղեցու շրջա բոլորքը պէտք է մի մարդու բարձրութեամբ պատ քաշեն և այդ պատի ետեւ թափօր ունեն: Ծխականները շինեցին պատը. ամէն բան պատրաստելուց յետոյ, երբ նոքա յայտնեցին իշխանութեան՝ նոր կարգուած նահանգապետը արգելեց թափօր ման գալը, որ իւր նախորդը թոյլ էր տուել, և ես յետոյ իմացայ, որ արգելք եղողը ոչ այնքան ինքը նահանգապետն էր, որչափ նորա ղեւանի կառավարիչը: Յիշում եմ, որ այն ժամանակ Ներքին գործերի նախարարը չուղեց այս բանին հաւատալ, անձամբ ծանօթացաւ այդ գործի հետ, բայց արեւիւրի փոփոխեցին—հանեցին և տուին նորան մի կարգադրութիւն, որ արել էր մի ժամանակ, յայտնի անկարգութիւններից յետոյ, այս քաղաքի երկրորդ նահանգապետը. ահա այդ կարգադրութեան հիման վերայ եօթներորդ նահանգապետի ղեւանի կառավարիչը իրեն իրաւունք համարեց փոխելու հինգերորդ նահանգապետի կարգադրութիւնը:

Այս հանած է արևմտեան նահանգների կրօնական դործերից: Ես ծանոթացել եմ նաև հալմիկ ժողովրդի կրօնական դործերի հետ, ուր նոյնպէս հաւատոյ աղատ դաւանութեան թոյլատրող օրէնքը չի կատարուել անկասկած, և այդ հանգամանքը ոչ մի կերպով չի կարելի արդարացնել, քանի որ հալմիկները երբէք անկարգութիւն չեն արել: Տեղական իշխանութիւնը հալմիկներին պարբերաբար արգելում է տաճարներ շինել, թէև նոքա դորա համար թէ իրաւունք ունին և թէ միջոցներ»:

— Օրուայ հարցերից մէկն է Հոգևոր դպրոցներն աւարտածներին համալսարան ընդունելու պահանջը: Իւր ժամանակին, առում է „Русское слово“ լրագիրը, Կոմո Պ. Ա. Տօլստոյը լուրջ ուշադրութիւն դարձրեց հոգևորականութեան նիւթական դրութեան վերայ և միջոցներ ձեռք առաւ, որ մի ծիւր մէջ այնքան հոգևորական լինի, որքանի կարիք կայ իսկապէս: Սակայն քանի որ քահանաների և սարկաւազների որդւոց համար փակ է բարձր ուսման ճանապարհը, և նոքա դպրանոց աւարտելուց յետոյ հարկադրուած են հոգևորական դասի մէջ մնալ և քահանայութեան ձգտել՝ հնարաւորութիւն չի լինի հոգևորականներին թիւը սահմանափակելու: Այդ պատճառով լրագիրն առաջարկում է, դպրանոցաւարաններին թոյլ տալ բոլոր բարձր ուսումնական հաստատութիւնները մտնելու, մանաւանդ որ մի քանի համալսարաններում, ինչպէս Տոմսկի և Իւրսկի՝ այդ թոյլատուութիւնն արդէն կայ:

— Մի շարք ռուս քահանաներ աշխատում են ժողովրդի մէջ տարածել կրօնական—բարոյական բովանդակութեամբ գրքեր, որոնցից այնպէս խորշում են շատերը: Այս նպատակով, ասում է մի գիւղական քահանայ „Руководство для сель. паст.“ հանգիստում, օգտակար կլինէր բոլոր դպրոցներին կից գրավաճառանոցներ բանալ: Դորա փորձն արել է ինքը, և բերած գրքերը կարճ միջոցում ծախուել են:

ԿԼԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ինչպէս յայտնի է «Արարատ»-ի ընթերցողներին, փետրուարի 18-ին հանդիսաւոր կերպով տօնուեց Լեոն ԺԳ. պապի գահակալութեան քսանհինգամեակը:

Թէև յօբելեանի օրերը անձրևային և խոնավ էին, սակայն արդեւ չեղան հանդէսներին: Պապի ու Պետրոս եկեղեցին իջնուլու օրն արդէն առաւօտից ժողովուրդի մեծ բազմութիւն խուսուած սպասում էր սրտատրոյի դէթ մի անգամ էլ նայելու «աշխարհի իշխանի» վերայ: Ժամը 11¹/₂-ին պապը պատգարակի վերայ բաղմած իջաւ եկեղեցի: Տաճարը զարդարուած էր ծիրանիով, ոսկեհուռ հանդերձանքով: մութ էր և նեղուածք: Ներկայ էր մօտ 100,000 մարդ, որ ծծելու օդ չէր գտնում և բոլորի երեսի քրտինքը ջրի պէս թափուում էր: Երբ պապն երևաց՝ բոլորը միաբերան աղաղակեցին. „evviva il papa!“ և ժամանակ ժամանակ քացախանչում էին. „evviva il papa re!“ (կեցցէ թագաւոր պապը): Հանդիսաւոր դնացքին մասնակցում էին քառասուն հինգ կարդինալ, երկու հարիւր յետուն եպիսկոպոս, անթիւ քահանաներ և կուսանք: Հանդէսը առանց անախորժութիւնների անցաւ:

„НОВОСТИ“ լրագրի Հռովմի թղթակիցը հետեւեալ մանրամասնութիւններն է գրում: Հռովմում անսովոր կենդանութիւն է տիրում: Քաղաքը լցուած է տարբերկրայիններով—ճանապարհորդներով և ուխտաւորներով: Վերջիններս Հռովմ են եկել կաթոլիկ աշխարհի ամենահեռաւոր ծայրերից, որպէս զի իրենց յարգանաց հաւատարմը մատուցանեն պատկառելի յօբելեարին: 94-ամեայ անընկճելի ծերունին ահա երկու շաբաթ շարունակ շնորհակալութիւններ է քնդունում, որոնք յաճախ թանկագին քնծաների հետ են մատուցւում: Լեւոն Ժ. ոչ միայն կաթոլիկ աշխարհի ոչէն ու համակրութիւնն է վայելում, այլ և նոցա, որոնք մօտիկ ծանօթ են այս հաղուադիւտ խելքի տէր մարդու կեանքին և անսպառ եռանդին: Քսանհինդամեայ անխնջ գործունէութիւնը, որ նա ունեցել է պապական աթոռ բարձրանալուց յետոյ, չթուլացրեց նորա երկաթեայ կազմուածքը. նորա միտքը կենդանի է դեռ և պարզ, ինչպէս երիտասարդութեան ժամանակ: Վաթողիկ աշխարհը սրտեռանդն ցանկութիւն է յայտնում, որ նորա պաղարեք դործունէութեան տարիները դեռ երկարին:

Թեթև կերպով մրտած լինելով, որի հետևանքը հազն էր, պապը՝ եթէ լուր իւր բժշկապետ Լեպպոնին, այս հանդիսաւոր օրերին պէտք է իրեն շատ զգոյշ պահէր: Սակայն նա, վստահ իւր ոյժերի վերայ, մարտի 1-ին քնդունում է կարդինալներին և մինչև իսկ հանաքներ է անում նոցա հետ. «Այս ինչքան կարդինալներ են, ասում է նա ծիծաղելով, ինձ այնպէս է թուում, որ ես կոնկլաւումն եմ. այն, ժամանակն է, շատ յոգնեցի»։ նա

վերջացրեց իւր խօսքն առելով, որ արդէն ինքը իւր ոյժերէն չի հաւատում, որչափ և առողջ և առոյգ երևար իւր արտաքինը: Ապա խօսք բաց արաւ իւր իշխանութեան և զանազան կրօնական հարցերի մասին: Բոլոր կարգինալները մէկ մէկ զբոյժի ստացան յորելեարից, և Խննդիկներու Գ. ի դեռ չտպուած զատկական ճառերը: Պապը ոգևորուած խօսեց եկեղեցու ապագայի մասին, կարգինալներին խորհուրդներ տուաւ, նկատողութիւններ արաւ, և այն աստիճանի հրապուրուեց այդ խօսակցութիւններով, որ մոռացաւ իւր առողջութեան հոգսը. կարգինալներէց մէկը համարձակուեց յիշեցնել նորան այդ, և նա շնորհակալութիւն յայտնելով հեռացաւ հանդստանալու:

— Անցեալ փետրուարի 27-ին Ֆրանսիական պալատում մեծ հակաճառութիւններ առաջ բերեց փափուած կրօնական կարգերի դպրոցները նորից բանալու խնդիրը: Նիստին նախագահում է Բուրժուան. բոլոր տեղերը թռնուած են. նախարարների նստարանները վերայ բաղմած է նախագահ—նախարար Ամբլ: Խօսում է արքէ Գայբոն, որ առաջարկում է դպրոցներին խնդիրը տալ ի քննութիւն մի առանձին յանձնաժողովի: «Սկսուող վիճաբանութիւնները, ասում է նա, ամէն մի ըստի կաթսիկի համար խիստ վերաւորական են: Այստեղ կրօնական կարգերի դուրսութեան խնդիրն է դրուում: Այս հանգամանքը պէտք է վշտացնէ և հատարակապեղաններին, որովհետեւ եղելութիւնը սարսափելի կերպով տանահարում է խղճի և ուսուցման ազատութիւնը: Կրօնական կարգերի խրատելալը այլևս ոչ ոքին չի վախեցնի, նայն իսկ ձեզ, պարոններ, որ նստած էք ձախ կողմում: Այստեղ խօսք լինել չի կարող այն քաղաքական խնդիրների մասին, որոնցով մեղադրում են կրօնական կարգերին. մի բան կայ ամէնից անհրաժեշտ՝ այն, որ փակուած կրօնական կարգերի անդամներին մի կտոր հաց ճարելու յարմարութիւն տրուի: Յեղափոխութիւնն այս մասին հոգաց: Բացի այդ, դեռ կան նուցա խնամած ծերունիներ և հաշմանդամներ: Սրանց լինչ անել: Յեղափոխութիւնն այս էլ էր ի հաշիւ առել»:

Գայբոն յիշեցնում է և կրօնական կարգերի կրած նիւթական վնասները, որոնք այժմ ծանրանում են ուրիշ ընկերութիւններին վերայ: Բարեկէի զեկուցումը, որի առթիւ սկսուել են այս հակաճառութիւնները, ի հաշիւ չառնելով կրօնական կարգերի փակուելու միջոցին կրած մեծ զրկանքները՝ զանց է արել յիշելու նաև այն, որ կրօնական կարգերը արտասահմանում էլ դպրոցներ ունեն: Այս խօսքի վերայ Բարեկէն կամենում է հակաճառել, բայց Գայբոն բացականչում է. «Դուք ինձ արդելում էք խօսել»:

որովհետեւ վերաբերու եմ կրում»:

Ապա վեր է կենում խօսելու Պերսյը, որ պաշտպանում է կրօնաւորական կեանքը և կրօնաւորներին, առարկելով, որ բարբարոս աղբերի արշաւանքների ժամանակից ի վեր կրօնաւորները միշտ եղել են «խեղճերի պաշտպաններ, ժողովրդի դատաւարակներ, քաղաքակրթութեան մարտիրոսներ», որ վանական դպրոցները դարգացնում են և ոչ այլասեռում միայքը, ինչպէս ուղղում է Բաբէն հաւատացնել: «Ի՞նչ իրաւունքով, ասում է Պերսյը, դուք պարիսներ և թշնամիներ էք համարում ձեզ նման քաղաքացիներին: Սա պատերազմ է ընդդէմ եկեղեցու և կրօնի, բայց թաղուն պատերազմ ... դուք սպանում էք ժողովրդի մէջ դէպի ուրիշ իրաւունքն ունեցած յարգանքը: Ձեր օրէիքները ոչ թէ իրաւունքի ներշնչումներ են, այլ հուսակցական թշնամութեան: Մտածեցէ՛ք այն մասին, թէ ինչպիսի՞ երկպառակութիւն էք սերմանում ժողովրդի մէջ»:

Բարտուն պատասխանում է. «Պէտք է վերջ դնել կրօնական կարգերի այն ազահութեան, որ մարդու համբերութիւնից հանում է: Դուք հարցնում էք, թէ մե՞ք ո՞ւմ անունով ենք խօսում: Մենք խօսում ենք ընտրողական օրէիքի անունով: Այն, ինչ որ կայսրութիւնը արաւ, հասարակապետութիւնը չի անի: Ես չեմ շօշափում այն խնդիրը՝ արդեօք կարգերը քաղաքականութեամբ զրազւում են թէ ոչ: Գիտեմ սակայն, որ նորաւ չեն խնայի ոչ հասարակապետութեան, ոչ նախագահին, ոչ ժողովրդին: Ահա մի զրբոյի, որը կազմել է մի եզուիտ աղբ զրբոյի՝ հասարակապետութեան նախագահի դէմ ամենատորին և խիստ վիրաւորական մեղադրանքների ժողովածու է: Այն ինչ երեք տարի առաջ մի այլ եզուիտ հրապարակու գովաբանեց այն Փրանսիացիներին, որոնք իրենց հայրենիքի դէմ էին կռուում»: Ի վերջոյ Բարտուն յայտնում է, որ ինքը ղեկուցատուի հետ համամիտ է, որ պէտք է դպրոցները բանալու հակառակ ձայն տալ: Հասարակապետականները նորան մեծ ցոյցեր արին՝ յայտնելով իրենց շնորհակալութիւնը:

Այս մի բանի անգամ է, որ կաթոլիկութիւնը պարտութիւններով է թողնում Փրանսիական պալատը: Երբ խնդիրը դաւիւ է կրօնական կարգերին, ամբիոնի վերայ են երևում այնպիսի բանախօսներ, որոնց անունը շատ չի լսուում, բայց որոնք շեշտակի հարուածներ են հասցնում կրօնական կարգերին, պապականութեան, կարծես ուղեւոր այն թոյնը թափելի, որ հաւաքուել է դարերից ի վեր Փրանսիական ժողովրդի սրտում:

Новости-ի թղթակիցը ասում է, որ Բարտուի ճառը կրկին

անգամ ապացուցանում է, թէ հասարակապետականները զինուորեալ կաթողիկոսութիւնից վախենալու ոչինչ չունին. Բարառն մեծամասնութեան զգացմունքներն արձագանք հանդիսանալով ասաց իւր որոտալի ճառը, որը կեանքի և մահուան կռիւ է քարոզում կաթողիկոսութեան դէմ և ցոյց տալիս, որ անհրաժեշտ է կրօնական կարգերի դպրոցները կրկին բանալու խնդիրը մերժել: Հակառակ կուսակցութիւնը քննել յանձնաժողովի պարագլուխ Վալէէին մեղադրում է, որ նա մի քանի նշանաւոր փաստաթղթեր պալատին չի ներկայացրել, որոնց մէջ և անգլիական դեսպանի նամակը Բենետիկեանների մասին, թէ նա իւր ղեկուցումը կազմելու ժամանակ օգտուել է նախկին հրէայ պատգամաւոր Վամիլլա Դրէյֆուսի ցուցումներից: Այն ինչ Վալէէն փաստաթղթեր չի պահել, անգլիական դեսպանի նամակը տպուած է լրագիրներում, Վամիլլա Դրէյֆուսը ոչ մի մասնակցութիւն չունի այդ զեկուցման մէջ:

Նոյն լրագրի Պարիզի թղթակիցը մարտի 5-ին հաղորդում է, որ հասարակապետականները 300 ձայնով հակառակ 257-ի մերժեցին կրօնական կարգերի խնդիրները ուսումնարանների վերաբանալու նկատմամբ, որով և մահու դատաւիճիւ արձակուեցաւ Նոցա դէմ՝ այն է, ցրուել բոլոր այդ կարգերը: Նախարար—Նախագահ Վոմբի ճառը, որ հակառակ կուսակցութեան հանած աղմուկներից անկարելի էր լսել, ձայներն առաւելութեամբ որոշուած է տպել և բոլոր հաստատութիւններն մէջ կայցնել:

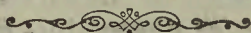
— Ֆրանսիական „Matin“ լրագիրը հաղորդում է, որ Ֆրանսիական հասարակապետութեան և Վատիկանի յարաբերութիւնները մինչ այն աստիճան լարուած են, որ հեշտութեամբ կարող է նրանց մէջ ընդհարում առաջանալ: Չորս դար է ահա, որ Ֆրանսիան և Վատիկանը վիճում են այն մասին, թէ նրանցից որին է պատկանում Ֆրանսիայում եկեղեցական թափուր պաշտօններին եպիսկոպոսներ և արքեպիսկոպոսներ նշանակելու իրաւունքը: Մինչև Նապոլէօն I պապերն այդ իրաւունքը սեփականել էին իրենց, իսկ այնուհետև Ֆրանսիական կառավարութեան և պալատականութեան փոխադարձ համաձայնութեամբ գլուխ եկաւ մի դաշնադրութիւն, որի 4 և 5 յօդուածների զօրութեամբ Ֆրանսիական կառավարութիւնն էր նշանակում եկեղեցական բարձրաստիճան պաշտօնեաներին պաշտօնների մէջ, և ապա հաստատում էին նրանք պապի հաւանութեան թղթով: Բայց առաջին անգամ 1872 թուին սկստուեցաւ, որ պապերն իրենց կոնդակներն մէջ գործ են ածում լափնական մի դարձուած որից կարելի էր հետևեցնել, թէ պա-

պերին է վերապահուած Ծրանսիայում բարձրատիճան եկեղեցականներին ինչպէս այս կամ պաշտօնի մէջ նշանակելու, այնպէս և նրանց հաստատութեան իրաւունքը: Իսկ այս հանգամանքը միանգամայն հակառակ է վերոյիշեալ դաշնագրութեան առաջ բերուած յօդուածներէ մտքին: Վերջերս դարձել է այս Ծրանսիայում հրատապ խնդիրներէց մէկը և Ֆրանսիական հասարակապետութիւնը օր առաջ ցանկանում է ազատուել պապականութեան գերիշխանութիւնից:

ԱՆԳԼԻԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մարտի 9-ին (ն. տ.) Կենտրոնացում իւր մահկանացուն կնքեց անգլիացի նշանաւոր քարոզիչ և աստուածաբանական գրքերի հեղինակ Ֆրեդերիկ Վելլամ Ֆարրար 72 տարեկան, հասակի մէջ: Ֆարրար ծնուել է 1831 թ. շոգիաստանի Բոմբէյ քաղաքում: Պատանի Ֆարրարը իւր հօր հետ անցնում է Անգլիա, որտեղ իւր բարձրագոյն կրթութիւնն աւարտելուց յետոյ, նուիրում է իրեն հոգևոր կոչմանը և աշխատում է այդ ասպարիզում: 1857 թուին ձեռնադրուում է քահանայ և շուտով մեծ հռչակ է ստանում, իբրև նշանաւոր քարոզիչ և հաւատոր: Իբրև քարոզիչ նա վայելում է այնուհետև մեծ հեղինակութիւն ոչ միայն Անգլիայում, այլ նաև Անգլիացից դուրս ուրիշ քրիստոնեայ երկրներում:

Ֆարրարի գրաւոր երկասիրութիւններից նշանաւորներն են՝ Լեզուի ծագումը, Մարդու անկումը և ուրիշ քարոզներ, Յիսուսի կեանքը, Պօղոս առաքեալի կեանքն ու գործերը, Քրիստոնէութեան առաջին օրերը, Եկեղեցական հայրերի կեանքն ու գործերը ևլն: Նրա աշխատութիւններէ մեծագոյն մասը թարգմանուած են ռուսաց լեզուով, մի երկուսն էլ հայերէն:

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՄԻՒԹՈՆԻ.

Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Մկրտիչ Սրբազնագոյն Հայրապետն ամենայն Հայոց որոշել է, յաջողութեամբն Աստուծոյ՝ սրբալոյս միւռոնի օրհնութիւն կատարել առաջիկայ սեպտեմբեր 28-ին, Վարազայ ա. Խաչի տօնի օրը, որ տաաներորդ տարեգարձն է Իւր Քահանայապետական Օծման:

Վեհափառ Հայրապետի բարեհաճ տնօրինութեամբ յատուկ հրաւերներ կուղարկուին մեր վիճակաւոր առաջնորդներին: Փոխանորդ վարդապետներ, ցանկացող վանահայրեր և եկեղեցեաց աւագերէցները կարող են այս սրբազան հանդիսին ներկայ գտնուել՝ ըստ կարելւոյն մեծ թուով այլ եկեղեցական պաշտօնէից հետ:

Յոր առաջ հրաւեր է կարգացուում այսու նաև ի սիրւոռ տշխարհի տարածեալ հայ ժողովրդեան, որի իւրաքանչիւր անդամը Միաձնի Իջման Տաճարում օրհնուած սուրբ միւռոնի զրոշմն է կրում իւր ճակատին և այդպէս միանում Քրիստոսի հօտին՝ պատրաստուել խուռներամ բազմութեամբ զիմելու գէպի հանուրց Հայաստանեայց հոգևոր ծննդեան մայր այդ սուրբ տաճարը, ա. Հոգւոյ:

չնորհաց առատաձիր զեղման խորհրդաւոր ժամին, յիշելով միանգամայն, որ 1600-րդ տարին է բոլորում այն յաւերժայիշատակ օրից, երբ երկնային ցուցմամբ հրաշակերտ տաճարի լուսեղէն կամարները ձգուեցան, հովանի և անքոյթ նաւահանգիստ լինելու Հայութեան՝ դարերի յորձանքի դէմ:

Ս. Միւռնի օրհնութեան առթիւ Մ. Աթոռ դիմող ուխտաւորներին պատշաճաւոր ընդունելութիւն ցոյց տալու և այս նկատմամբ կարեւոր եղած նախապատրաստութիւններն այժմեանից հոգալու համար նորին Վեհափառութիւնը բարեհաճեց սրբատառ կոնդակով մի յանձնաժողով կարգել, որի անդամներն են՝ Գեր. Յուսիկ եպիսկոպոս, Տ. Մեսրոպ, Տ. Կարապետ, Տ. Յուսիկ և Տ. Կորիւն վարդապետներ, Տ. Արտակ աբեղայ և Շնորհ. Մկրտիչ սարկաւադ: Յանձնաժողովին իրաւունք է տուած որոշ նորոգութիւններ և այլ ծախքեր անել, ինչպէս և, առանձին ժապաւինեալ մատեանի մէջ արձանագրելով՝ ժողովել բարեպաշտ ժողովրդեան նուէրները: Յանձնաժողովը պարտք կհամարէ յայտնելու ի հարկին վաղօրօք, թէ ինչ միջոցներ է ձեռք առել ուխտաւորների դիւրութեան և հանդէսին վերաբերեալ հաղորդակցութեանց համար:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՌԻՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԴԵՊԻ ՏՓԽԻՍ.

Աշգիւս Վեհ. Հայրապետը մարտի 13-ին, հինգշաբթի երեւանի վերայով ուղևորուեց դէպի Տփլիս: Նորին Ս. Օծու-

Թեան մինչև Երևան և այնտեղից Ղարսուն կայարանը ուղևորեցին Դեր. Տ. Արխատկէս, Տ. Մակար և Տ. Ղևոնդ Կախկոպուներն և Բարձր. Տ. Աշոտ, Տ. Մեսրոպ և Տ. Եղիշէ վարդապետները. իսկ ամբողջ ճանապարհորդութեան միջոցին ուղևորուած էին զիւանապետ Տ. Կրիւն վարդապետ և Տ. Ներսէս արեղայ: 14-ին երեկոյեան Նորին Ս. Օծութիւնը ժամանեց Աղէքսանդրապոլ, ուր կայարանուած ընդառաջ էին եկել տեղւոյն դաւառապետը և փոխանորդ Տ. Տիրայր վարդապետ քաջանայական դասի հետ: Յաջորդ օրը, շաբաթ երեկոյեան՝ Նորին Ս. Օծութիւնը բարեհաճեց իջնել Ս. Աստուածածին եկեղեցի և կիւրակէ ս. Փրկիչ եկեղեցում ներկայ լինել սպատարագին, որից յետոյ հոգեհանգիստ կատարուեց տեղւոյն աղքատախնամ զործի բարերարների յիշատակին: Այդ առթիւ Նորին Վեհափառութիւնը պարզ ոճով խոսեւ բաղմութեան բացատրեց այն մեծ նշանակութիւնը, որ տալիս է Փրկիչը ողորմածութեան, և յորդորեց հաւատացեալ ժողովրդեան հետեւելու աւետարանի այդ հիմնական պատուէրին: Նորին Ս. Օծութիւնն ապա 17-ին ցերեկուայ զնացքով մեկնեց դէպի Տփլիս: Այստեղ կայարանուած ընդառաջ էին եկել Սրբազան առաջնորդը, Տ. Յովհաննէս վարդապետի ու մի քանի քաջանանների և պատուաւոր քաղաքացիների հետ. իսկ քաջանայական ամբողջ դասը և Ներսիսեան դպրանոցի ուսուցչական խումբը սպասում էր առաջնորդարանի դարպասի առաջ, ուր խոնուած հանդիսատես ժողովուրդը Նորին Վեհափառութեան օրհնութիւնն ընդունեց կեցցէներով:

Յաջորդ օրերում ներկայացան Վեհ. Հայրապետին Ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձութիւնը և ուրիշ պատուաւոր քաղաքացիներ: Հինգշաբթի օրը, ամսի 20-ին, Նորին Ս. Օծութիւնն այցելեց Կովկասի կառավարչապետի օգնական զինեքալ լէյտենանտ Ֆրէյդէին և ընդունեց նորա փոխ այցելութիւնը ամսի 23-ին: Ամսի 24-ին Նորին Ս. Օծութիւնը բարեհաճեց այցելել յայտնի մեծատուն և բարեգործ պ. Աղ. Մանթաշեանին, որ տառապում է ծանր հիւանդութեամբ: Այստեղ ի ներկայութեան մի քանի մտերիմ բարեկամների

պ. Մանթաշեան ցանկութիւն յայտնեց իւր վերայ վերցնելու ս. Էջմիածնի Մ. Տաճարի վերանորոգութեան ամբողջ ծախքը, և Վեհափառ Հայրապետը հաճութեամբ ու օրհնութեամբ ընդունեց այդ որդիական փառաւոր նուիրաբերութիւնը: Իսկ ամսի 27-ին Նորին Վեհափառութիւնը մեկնեց Տփլիսից և յաջորդ օրը ողջամբ ժամանեց Ս. Էջմիածին: Ղարխուն կայարանում ընդառաջ էին եկել Գեր. Տ. Մակար և Տ. Ղ. Լոնդ. եպիսկոպոսները և Բարձր Տ. Աշոտ, Տ. Մխիթար և Տ. Յովսիկ վարդապետներ:

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ.

Նորին Սրբութիւն Վեհափառ Հայրապետը ս. Յարութեան տօնի առթիւ ընդունած շնորհաւորութեանց համար Իւր Հայրական շնորհակալիքն է յայտնում և Հայրապետական օրհնութիւնը բաշխում բոլոր այն եկեղեցական և աշխարհական հոգևոր զաւակաց, որոնք չէին մոռացել իրենց ջերմեռանդ զգացմանց հաւանտիքը ներկայացնել Հայաստանեայց ս. եկեղեցւոյ Ծերունազարդ Դիտապետին:

Վեհափառ Հայրապետը՝ անդեկանալով որ ամսոյս 20-ին, Աշխարհամատրան կիւրակէ օրը, քահանայապետութեան օճումն պէտք է ընդունէ Ստում Կիլիկիոյ նորընտիր Կաթողիկոս Տ. Սահակ, բարեհաճեց հեռադրաւ պատուիրել

Կեսարիոյ Առաջնորդ Տ. Տրդատ եպիսկոպոսին, որ շտապէ մասնակցելու ս. Յովնան հանդիսին, իբրեւ ներկայացուցիչ Իւր կողմից: Նոյն անօրինութիւնը հետագրաւ յայանուեց Կ. Պոլսոյ Ամեն. Պատրիարքին, որպէս զի հարկաւոր զիւրութիւններն ընծայուեն Հաջրապետական Գերատափիւ ներկայացուցչին՝ իրեն եղած յանձնարարութիւնն ըստ արժանւոյն զլուծ հանելու համար:

Զատեական տօներն անցան սովորական հանդիսաւորութեամբ: Վեհափառ Հայրապետը բարեհաճեց կրկին ինքը կատարել Աննապուայի կարգը և ներկայ լինել աւագ շարութեայ գրեթէ բոլոր ժամերգութիւններին, ինչպէս նաև Ճրագալոյցի միաբանական ընթրիքին: Այսպիսով մայրենի եկեղեցուն նուիրած Իւր անսպառ կորովի դեղեցիկ փորձն էր տալիս կրկին և յոյս թէ դեռ երկար տարիներ պէտք է հովուէ արթնութեամբ Իւր հօտին:

Այս տօներին յաճախում էր շարունակ հետու և մօտիկ տեղերից եկած ուխտաւորների ու հանդիսական ժողովրդեան բաւական ստուար բազմութիւն, որից շատերն եկեղեցի է դրաւում մանաւանդ տարեցտարի զգալի կերպով կատարեալադործուող երգեցողութիւնը: Այս տարի ոչ միայն քառաձայն երգուած պատարագն իւր օրինակելի ներդաշնակութեամբ, այլ նաև տօնական շարականներն ու երգերը իրենց վսեմ բովանդակութեան համապատասխան արտայայտութիւն գտնելով՝ ձշմարիտ հոգեկան բերկրութիւն և սիփանք էին պատճառում ուկնդիրներին:

Փարնան բացուելուն պէս սկսուեց նաև Մ. Աթոռ այցելողների երթևեկութիւնը, որ, ինչպէս երևում է սովորականից աւելի ընդարձակ չափով կլինի այս տարի: Օտարազգի պատուաւոր հիւրերի թուում իշատակութեան արժանի է մանաւանդ Կէմբրիջի համալսարանի ուսուցչապետ

Ռ. Հարրիս՝ անուանի ասորագէտ, որ դառել է ի միջի այլոց «Արիստարխէսի», առաջին անգամ հայերէն թարգմանութեամբ լոյս տեսած՝ Ջատագոյութեան ասորերէն օրինակը և շատ հմուտ է առհասարակ ալեւելքի եկեղեցական գրականութեանն ու պատմութեանը, Նա պատկանում է Կուեյկերների համայնքին, որի ասաջնորդող սկզբունքներից մէկն է՝ օգնութեան հասնել առէն դաւանութեան պատկանող քրիստոնեայ եղբայրներին անխտիր, առաւել այնտեղ, ուր կարիքը մեծ է: Այս սկզբունքին հետեւելով՝ իւր ամուսնուց ոչ պակաս անուանի, Տիկին Հարրիս առաջիններից մէկն օգնութեան հասաւ Ուռհայի կոտորածի դժբաղդ զոհերին, և նորա օրինակելի մարդասիրական եռանդի շնորհիւ քաղցի ու մեղկութեան դրկից խլուեցան հաղարից աւելի հայ որբեր ու այրիներ: Երկու ամուսիններն՝ իրրեւ պարագլուխ իրենց համայնքի բարեգործական ընկերութեան, որբանոցներ ու աշխատութեան տներ բաց արին այնուհետեւ կոտորածից ամենաշատ փնասուած տեղերում՝ Ուռհայում, Մալաթիայում, Ակնում: Բայց դոքա տեւական հաստատութիւններ չեն. իրենց խնամածներին որոշ հասակի հասցնելուց և գործի զնելուց յետոյ՝ նոքա կփակեն այդ հաստատութիւնները և կերթան մի ուրիշ տեղ աւելի դժբաղդ կարօտեալներ որոնելու: Այդպէս Տ. Հարրիս անցեալ տարիները բուրբի դէմ կռուող բանակի մէջ էր գտնուում և աշխատում դարմանել, որչափ կարելի էր, իւր հայրենակիցների քրիստոնեայ եղբայրներին հասցրած վէրքերը: Այժմ երկու ամուսինները ճանապարհորդում են՝ Տաճկաստան անցնելու և իրենց հիմնած հաստատութիւններն այցելելով (ուր դեռ մօտ 300 պատսպարեալներ կան) ապագայի նկատմամբ կարգադրութիւններ անելու:

Ամսոյս 16-ին Մայր Աթոռ Եկաւ Պ. Մանթաշեանի փեսայ Պ. Յովսէփ Տիգրանեանը ճարտարապետ պ. Ռոսինեանի հետ, որոնք երկու օր մնալով առ տեղեալն քննեցին տաճարի շինութեան ներկայ դրութիւնը՝ ըստ այնմ նորո-

գութեան ծախքերի քանակը որոշելու համար: Պ. Ման-
թաշեան այդ մասին հաստատ որոշում անելը թողել էր,
մինչև որ ձիշտ տեղեկութիւններ կունենար, թէ վերանո-
քողութեան ի՞նչ պահանջներ կան:

Յարգելի տիկին Վատարինէ Նադիրեան 1901 թ. փե-
տրուարի 21-ին յատուկ ընծայաբերական թղթով յայտնել
էր Նորին Վեհափառութեան, որ Տփլիսում, Ճուղուրէթի
թաղում, Արսենալի մօտ ունի չորս դեռահասակ ազատ հոգի
և խնդրում էր ընդունել այդ հոգը իբրև նուէր ս. Էջմիած-
նին, որպէս զի այդ տեղի վրայ, եթէ յարմար նկատուի, կա-
ռուցուի Ներսիսեան Դպրանոցի համար դպրոցական նոր շի-
նութիւն: Արովհետև Դպրանոցի հոգաբարձութիւնը, նուի-
քուած հոգի տեղի հեռաւորութիւնը ի նկատի ունենալով,
զժուարացել էր այդտեղ տեղափոխել դպրանոցը, ուստի
յարգելի տիկինը տարւոյս մարտի 22-ին թղթով խնդրել
կրկին է Վեհափառ Հայրապետին այդ հոգը ընդունել իբրև
նուէր Մայր Աթոռին, առանց որևէ պայմանի, եթէ վերջ-
նականապէս կորոշուի Ներսիսեան դպրանոցի շինութիւնն
ուրիշ տեղ կառուցանել:

Մեծ պահոց ընթացքում իւրաքանչիւր շաբաթ զրա-
պան երեկոյթներ էին տեղի ունենում՝ ձեմարանում: Առա-
ջին շաբաթ օրն ի ցոյց դրուեցան աշակերտների նկարներն
ու գեղազրութեան նմուշները. ուսուցիչ պ. Լեոնեան խօսեց
գեղարուեստի մասին և մի քանի աշակերտներ կարդացին
ոտանաւորներ ու սեփական շարադրութիւններ: Յաջորդ
փրքը շաբաթ երեկոյթին մի մի լսարանի ուսանողներ հան-
գէս բերին նիւթեր՝ Հայոց, Ռուսաց և Ընդհանուր զրախա-
նութիւնից, իրենց ուսուցիչների ղեկավարութեամբ: Ս. Լու-
սաւորչի տօնի հանգէսը նուիրուած էր Մ. Աթոռի հիմնա-
կութեան 1600-ամեայ յիշատակին. պ. Յ. Յովհաննիսեան
կարդաց իւր մի գեղեցիկ բանաստեղծութիւնը— «ս. Լուսա-

ւորչի կանթեղը: Իսկ Զ. շաբաթ երեկոյեան տեղի ունեցաւ երաժշտական երեկոյթ՝ բաղկացած երկու բաժնից. առաջին բաժնում երգուեցան եւրոպական ընտիր երաժշտութեան նմուշներ (Հատուածներ «Փաուստ», «Թռչող Հոլլանդացին», «Միյնոն» օպերաներից, Շուբերտի մի երգը և ինչ), որոնց թուում Հ. Կովիտասի ներդաշնակած «Գարուն» բանաւտեղծութիւնը (Յովհ. Ննիսեանի). իսկ երկրորդ բաժնում Հայ-ժողովրդական (և մի երկու քրդական) երգեր, բոլորը Հ. Կովիտասի ներդաշնակած: Երկու բաժիններէ սկզբում բանախօսութիւններ եղան. խօսեցին Դոյ. Սպիրիդոն Մելիքեան և Հ. Կովիտաս վարդապետ: Խմբական երգեցողութիւններն ընդմիջուում էին մէներգներով. երգերի մեծ մասին ձայնակցում էր զաշնամուրը, մի քանիսին աշակերտներից կազմած նուագաժողովների փոքրիկ խումբը: Երեկոյթն առհասարակ խիստ հմուտ կերպով էր կազմուած՝ ճիշտ և բաղմամբով մանր բովանդակութեամբ. յաջողութիւնը կատարեալ էր: Հասարակ մի դպրոցական երեկոյթ չէր այդպէս ալ եթէ մի կարեւոր կենտրոնում իսկ տեղի ունենար, ընտիր հասարակութեան առաջ՝ մեծ տպաւորութիւն պէտք է թողնէր անշուշտ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐՆԵՐ.

Պար' ինչերը նոր տարին, Նովբրուզ — Բայրամը, տօնում են, ինչպէս յայտնի է, դարնան սկզբին: Մարտի 9-ին նոր տարուայ տօնիւ, ինչպէս Թաւրիզից հաղորդում են ТНФ. ЛИСТОК-ին, Ատրպատականի փոխարքայի՝ Իբանի Թաղաժառանգի ձմեռնային պալատում ընդունելութիւն էր նշանակուած: Նորին Բարձրութեանը նոր տարին շնորհաւորեցին Թաւրիզի դիւանագիտական բոլոր մարմինները: Շնորհաւորութեան է գնացել նաև Ատրպատականի թեմի Հայոց առաջնորդը, Բարձր.

Ե. Ժ. Վ. Մուրադեան, հետև ունենալով Սալմաստի փոխանորդին և տեղւոյն աւագ քահանային: Հ. Մուրադեանը մատուցել է Նորին Բարձրութեանը Նորին Սրբութիւնն ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի կոնդակը, հայերէն և պարսկերէն լեզուներով, և նուէրը՝ Թէյի արծաթեայ սերվիդ, Ախալցխայի գործ, զետեղուած գեղեցիկ տուփի մէջ: Նորին Բարձրութիւնը, յայտնելով իւր խորին շնորհակալութիւնը Հ. Անաշնորդին, ընդունել է նրա ձեռքից Հայրապետական կոնդակն ու նուէրը և խնդրել իւր սրտաղին գոհունակութիւնը յայտնել Նորին Սրբութեան: Այնուհետև Թագաժառանգը հարցրել է Ատրպատականի Հայոց վիճակի մասին և յայտնել, որ իւր հոգացողութեան առարկան է Ատրպատականի փոխարքայութեան մէջ գտնուող բոլոր ազգերի բարեկեցութիւնն ու խաղաղութիւնն անխափր:

Շաւաթ օր, մարտի 22-ին, երեկոտան ժամի 8-ին, Տփլիսի նահանգական դատարանի շինութեան մէջ Կոչկասեան իրաւաբանական ընկերութիւնն իւր նիստը գումարելով լսեց Մ. Ն. Աթաբեկեանի զեկուցումը «Ռուսաստանի Հայոց եկեղեցու կալուածական իրաւունք»-ի մասին: Ձեկուցման ծրագիրն ամփոփուած էր հետևեալ կէտերի մէջ. 1, Պատմական համառօտ ակնարկ 1836 թուի մարտի 11-ին հաստատուած Պօլսոժէնիայի առաջ դալու մասին. 2, Հայոց եկեղեցուն իրաւաբանական դրութիւնը. 3, Հայոց կալուածները բնաւորութեան օրէնսդրական սահմանումը. 4, Հայոց եկեղեցու առանձին մարմինները և նրանց փոխադարձ յարաբերութիւնը կալուածական իրաւունքի տեսակէտից. 5, Հայոց եկեղեցու քաղաքացիական իրաւունքը. 6, Հայոց եկեղեցին քաղաքացիական դատի սահմանում (Тѣѣ. прѣт.):

Մարտի 24-ին նշանակուած էր Տփլիսի դատական պալատում Հայոց Կոնսիստորիաի դատար ժողովրդական լուսաւորութեան նախարարութեան դէմ: Կոնսիստորիան ներ-

կայանում էր իրրե Ախալցխայի ս. Փրկիչ եկեղեցու անշարժ կալուածքի տէր։ Պալատը սակայն, համաձայն յիշեալ նախարարութեան կողմից ստացուած հեռագրին՝ գործի քննութիւնը յետաձգեց, մինչև որ նախարարութեան կողմից հաւատարմատար կնշանակուի։ Հայոց Կոնսիստորիայի դատը պաշտպանում է երդուեալ հաւատարմատար Ս. Ս. Մելիք — Աղամեան (Тнф. ИСТ.):

ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ

ՄՇՈՅ՝ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔԸ.

Ս. Կարապետի ժողովանահայր ծերունազարդ Վարդան վարդապետ, «Արարատ»ի խմբագրութեան ուղղած մի առանձին գրութեամբ, վանքի անձուկ և խեղճ վիճակը նկարագրելով՝ կամենում է նորա վերայ հրաւիրել բարեպաշտ ազգայնոց ուշադրութիւնը։ Յերաւել պատճառներ շատ ունինք պարտադրաց սիրով յիշելու այդ հինաւուրց, յիշատակներով հարուստ օրբալայրը։ Ազգային եկեղեցւոյ հաստատութեան 1600-ամեայ տարեդարձը մեզ յիշեցնում է այն եկեղեցին, որի մէջ առաջին անգամ քահանայապետական իշխանութեամբ սեղան կանգնեց և հայ հոգի վերայ իւր անդրանիկ պատարագը մատուցեց մեր Մեծ Լուսաւորիչը։ Նոյն տեղում Լուսաւորչից առաջ խմբուել էին տարեցտարե հայ կարիչները, Քաջին Վահանգի գովքը երգել, արիական դպացումներով լեցուած յարատե պատերազմի դաշտը դարձել և նորա շարունակեցին այնուհետեւ Լուսաւորչաշէն տաճարի շուրջը խմբուել, արիական առաքինութեանց շնորհը եօթնանուն նահատակի Աստուծուց խնդրել։ Այդ տաճարում են օրհնուել ապա դարեր շարունակ հայրենեաց պաշտպան Մամիկոնեան հերոսների յաղթական օրերը, և կայծակ է դարձրել սուրը նոցա ձեռքում՝ խորտակել ու ցրուել թշնամուն ամէն անգամ, երբ վտանգի ըոպէին ս. Կարապետի անունն են տուել, նորա սրածայր գմբէթը մտքի առաջ բերելով՝ կաթողին ջմեռանդութեամբ

խաչ հանել: Եւ նոցա ոգին սաւառնել է միշտ այդ տաճարի շուրջը՝ նաեւ գերութեան ու աւերածութեան դժբաղդ ժամանակներում, պանդխտութեան հեռաւոր վայրերից ուխտ եկած բարեպաշտ հայերին հայրենիքի սէր ներշնչել, մայրենի հողի հետ կապել, նախնեաց արիւնքը նոցա երակներում եռ բերել: Դեռ մօտիկ անցեալում բաւական բարւոք դրութեան մէջ էր ու Կարապետի վանքը: Ահա ինչպէս է նկարագրում այդ դրութիւնը և արգի անմխիթար կացութիւնը Տ. Վարդան վարդապետ:

«Այս մենաստանը ամենէն աւելի փայլեցաւ արդի Վեհափառ Ս. Հայրապետի վանահայրութեան օրերուն մէջ, յորում տպարանն ու վարժարանը, երկուքն ևս ծաղկած՝ մտաւորական լոյս կը սփռէին անուս ժողովրդին, և կարճ միջոցի մէջ ընտիր աշակերտներ դուրս եկան, որոնք իբրեւ վարդապետ, քահանայ և ուսուցիչ օգտակար ծառայութիւններ կատարեցին ժողովրդի զարգացման և դաստիարակութեան սուրբ դործին մէջ: Նորին Ս. Օժութենէն յետոյ յիշատակելի են բարեյիշատակ Սրուանձտեան և Տ. Մամբրէ սրբադաններն, որոց պաշտօնավարութեան ժամանակներում ևս վանքն ու ժառանգաւորաց վարժարանը խիստ փայլուն լինձակ մ' ունէին: Վերջինս, տեսնելով որ վարժարանի հին շէնքը նեղ կուգար 40 աշակերտաց համար և թէ՛ զուրկ էր առողջապահիկ պայմաններէ, ձեռնարկեց նոր վարժարանի մը հիմնարկութեան. ներքնայարկի շինութիւնն ի դիուխ ելաւ որբատաշ քարերով ու հաստատուն դիւրով, խի ժամանակի տիրող տաքնապներուն և նեղութեան պատճառով՝ առանց տեսնելու վերնայարկի շինութիւնն ու աւարտը, իւր մահկանացուն կնքեց: Յաջորդող վանահարք ևս տեսնելով, որ տեղական ուժերով արդիւնք չկրնար յառաջ գալ և հոս ու հոն դիմումներ ալ ի դերեւ ելան, համարձակութիւն չունեցան շինութեան ձեռնարկել, որով և այդ հսկայ շէնքը, քառորդ դարէ ի վեր կիսաւարտ կմնայ, հեռու իւր նպատակին ծառայելէ:

Այս մայրավանք—մենաստանը, թէև բարձր իւր անունով ու դիւրով, այլ կորուսած է նախկին փայլն ու լինձակը. վասնզի ուխտաւորական ու թեմական հատոյթը, որոնք միակ միջոցներն էին անոր դոյութեան պահպանման, տաան և հինգ տարիներէ ի վեր ընդհատուած և անուանական և եթ դարձած են. հետեանքը բնականօրէն այս եղաւ, որ հետզհետէ շէնքերն, առանց վերանորոգութեան մնալով՝ քայքայեցան և կը քայքայուին, պարտքերը դիզուեցան և վանքը անտեսապէս ինկաւ: Այժմ ո՞ր հայն է, որ ի տես Ս. Կարապետի այս կործանեալ լինձակին

աչքերն արտառուներով չլցուի. երբ տեսնէ վանքին արեւմտեան երկյարկանի շէնքին սենեակներն ու գեղակերտ կամարներն ծայրէ ծայր քանդուած, կործանած. հիւսիսային սրահը, դարձեալ երկյարկանի սենեակներովն, պարսպովն ու կամարներովն՝ թեքուած և ժամ առ ժամ տապալման վիճակի հասած. երբ տեսնէ Ս. Գէորգայ և Ս. Աստուածածնի տաճարներու՝ ժամանակէ, երկրաշարժէն պատառտուածքներն տարուէ տարի զգալապէս լայնացած. այսպէս ալ ուրիշ շէնքեր, որոնք անձրևի և ձիւնի քանդել աղբեցութեան ներքև դէպ ի կործանումն կը դիմեն:

Վանքին նիւթական ու տնտեսական այս անկեալ և յոյժ ցաւալի վիճակին մէջ, եթէ կայ մեղ մխիթարութիւն և յոյս մը, այն ևս Վահագնաւ Ս. Հայրապետն է, որ իբրև գթառատ Հայրիկ չմոռնար իւր գուրդուրանաց առարկայ եղող Ս. Կարապետը և վերջին քանի տարիներու մէջ բարեհաճեցաւ մաս առ մաս նիւթական նպաստներ ընել, որոց շնորհիւ նորոգուեցան հետզհետէ Ս. Գերեզմանի, Ս. Ստեփաննոսի և զանդակատան դմբէթներու պատուանդաններն ու ծոպերը, չորս կողմէն, եկեղեցւոյ արևելեան սրմը և Ս. Գերեզմանի դմբէթի վեղարն, որոնք խարխլած և աղաւնեաց բոյն դարձած էին, և տեղացող անձրևներ եկեղեցիէն ներս հոսելով, կողողէին սեղաններու հոյակապ խաչկալներն: Ասոնց հետ նաև ուրիշ կարգ մը անհրաժեշտ նորոգութիւններ կատարուեցան թէ՛ վանքին և թէ՛ աղաւնեաց մէջ: Բաց աստի մեծ քանակութեամբ ալ կը պատրաստուեցաւ, որ զտուած պատրաստի կը մնայ հորերու մէջ: Կըր, որ շինութեան առաջին պէտքն է, պատրաստ է. միաբանութիւնը աշխատելու կամք և տրամադրութիւն ունի, խոկ ինչ որ կը պակսի, դրամական օգնութիւնն է, զոր կտպասենք բարեսէր աղբայրներէ:

Այժմ վերանորոգութեան և շինութեան անհրաժեշտ տեղերն ասոնք են.

Ա.—Վանքի արեւմտեան երկյարկանի կործանեալ սրահը սենեակներով ու կամարներով մէկտեղ:

Բ.—Ս. Գէորգայ և Ս. Աստուածածնի տաճարներն:

Գ.—Ս. Ստեփաննոսի հոյակապ դմբէթի վեղարն, որոյ քարերն խարխլած և տեղացող անձրևոց ընդունարան եղած են, և այս կերպով տարուէ տարի շէնքի ամբողջ կաղմութիւնը կը խախտի:

Դ.—Վանքի հիւսիսային երկյարկանի սրահը, որ թէև կանգուն, սակայն սենեակներն ու կամարներն դուրսի և ներսի կողմէն հակած և վայրկեան առ վայրկեան վիուղումն կտպառնան.

Ե. — Նոր վարժարանի շէնքին վերնայարկը, որպէս զի կարեւր լինի գործածութեան մէջ դնել»:

Թող ուրեմն իմանան այս ամէնը և սրտի մօտ ընդունեն «բարեհաճ ազգայիններ», և եթէ ժամանակի դժբախտ հանգամանքները նոցա թող չեն տալիս անձամբ Մուրատատու ու Կարապետի ոտքը երթալու, իրենց մուրազի հետ, իրենց նուէրները նորա սեղանի առաջ դնելու՝ թող հեռուից կատարեն իրենց ուխտը և օգնեն բարեջան միաբանութեան, շէնքներու և վայելուչ դերքի մէջ դնելու կրկին ու Կարապետի աւեր դարձած արբալայրերը:

Նրուսաղէմէն կը գրեն թէ Կիլիկիոյ նորընտիր կաթողիկոսը՝ Տ. Սահակ սրբազան, Դատաւորին կիւրակին պատարագ մատուցանելէ վերջը պիտի մեկնի իր Աթոռը: Դատաւորի կիւրակին պատարագը թէ և միշտ Նրուսաղէմի Պատրիարքին վերապահուած կըլլայ, բայց միաբանութիւնը ուղելով պատիւ մը ընել Կիլիկիոյ կաթողիկոսին, խնդրած է որ այս անգամ բացառապէս Ն. Սրբաղնութիւնը մատուցանէ պատարագը:

— Մխիթարեան Տ. Խորէն սրբազանի մահագոյժը Նդեսիոյ առաջնորդարանին կողմէ թեմերուն հեռադրով հաղորդուած ըլլալով, նոյն տխուր դէպքի առաջին կիրակին՝ թէ քաղաքին ու վանքի, և թէ բոլոր թեմական եկեղեցիներուն մէջ հողեհանդեստեան պաշտօն կատարուեր է: Նդեսեան վիճակի շրջանակէն դուրս ելող սահմանակից ուրիշ քաղաքներու եկեղեցիներուն մէջ ևս նմանօրինակ պաշտօններ կատարուեր են, ի յարգանս յիշատակի հանգուցեալ սրբազանին: Թեմերէն և ուրիշ կողմերէ մխիթարական բաղմաթիւ գրքեր հասեր են առաջնորդարան, Տ. Խորէն սրբազանի մահուան առթիւ: Ամէն ազգի երեւելիներ այս առթիւ մխիթարական այցելութիւններ տուեր են Առաջնորդ Տ. Անանիա վրդ.-ին: Տ. Խորէն սրբազանին մահուան առթիւ տեղւոյն Ասորւոց կողմէ եղած յարգանքը՝ որով իրենց Առաջնորդին, բոլոր եկեղեցական դասուն ու ժողովրդին ամէն առաջնակարգ անձանց ներկայութեամբ ու մխիթարական այցելութիւններով փութացեր են մասնակցել ժողովրդի սուգին, մասնաւորապէս ուշադրութիւն գրաւեր է, անոր համար մանաւանդ, որ շատ տարիներէ ի վեր երկու հառարակութիւններ ի մէջ սկսելիս յարաբերութիւնը դադրած էր ու Եփրեմ Խուրիկ շիրմին սեփականութեան առթիւ ծագած անհամաձայնութեան պատճառով: Սրբազանին թաղման օրը, Հայ եկեղե-

ցականներուն հետ՝ Ասորի կրօնականք ևս յա. Սարգսի վանական տաճարը մտած ըլլալով, ուր կը գտնուէ յ. Եփրեմի շիրիմը, անոր մօտ իրենց ուխտը կատարելու են լուիկ կերպով ու յետոյ հիւրասրահը ելելու են: Ինչպէս արդէն ծանուցուած էր, սրբազանի Թաղման օրը՝ արանց մեծ բաղմութեան պատճառով, կրկնելուն համար արգելուած էր վանք երթալ. այս առթիւ յաջորդ «այդ-լացե» օրը՝ կրկնելու մեծ բաղմութիւն մը վանք գացելու ներկայ գտնուելու է Թաղման կարգին, որ, ինչպէս յայտնի է, կը շարունակուի 7 օր:

Տ. Խորէն սրբազանի յուղարկաւորութեան օրը տօնական հանգամանք մը ստանալով՝ շատեր մինչև իրիկուն խանութ չեն բացել: Հասարակութիւնը շատ հետաքրքրուելու է եպիսկոպոսական Թաղումին, որովհետև այդպիսի հաղուադէպ պարագայ մը գրեթէ երբեք բաւորը դար առաջ միայն պատահած է հոն, Առաջնորդ Պէնի Յովհաննէս սրբակենցաղ եպիսկոպոսի վախճանումով, ինչ որ չի յիշեր ներկայ սերունդին ամենամեծ մասը: Անկէ ետքերը եկող նշանաւոր եպիսկոպոս առաջնորդ մը՝ Եղեւսացի Գապէնճեան Յարութիւն սրբազան՝ Հալէպի մէջ վախճանուած է, ու աւելի վերջերը եկողները, շատը վարդապետ, Եղեւսիայէ մեկնած և ուրիշ տեղեր վախճանուած են, ու անոնցմէ մէկը միայն՝ Եղիշէ վրդպ. Գապանճեան, այժմ Կիլիկիոյ Թեմական Տ. Յովհաննէս եպիսկոպոս, դեռ կապրի:

—Տէրունեան եպիսկ. որ ժամանակաւ Պարսկաստան և Հնդկաստան գտնուած է առաջնորդական պաշտօնով, Երուսաղէմ կը գտնուի այս միջոցին: Տ. Մաղաքիա եպիսկ. Տէրունեան Երուսաղէմի աթոռին նախկին միաբաններէն է, և բաւական ժամանակ թուրքիոյ մէջ առաջնորդական պաշտօններ վարած:

—Սանասարեան վարժարանը Սեբաստիա փոխադրելու մտադրութեան վրայ դիտողութիւններ կը հասնեն Խարբերդէն: Թղթակից մը կը գրէ թէ այդ կողմերը չկայ դաւառ մը, որ Խարբերդի չափ ուսանող ունենայ, որոնց մեծ մասը օտար վարժարաններ կը յաճախեն բարձրագոյն վարժարանի մը չգոյութեան հետեանքով: Խարբերդի օտար հաստատութիւններէն Ամերիկեան քոլէճը այսօր այնչափ խճողուած է աշակերտներով, որ Միսիոնարները ալ չեն ուզեր նոր ուսանող ընդունել: Այդ քոլէճը այսօր 1000-է աւելի ուսանող ունի, որոնք տարին միջին հաշուով 1000—1200 ոսկի թոշակ կը վճարեն: Գերմանական և ամերիկեան որբանոցներուն մէջ ալ հաղարաւոր աշակերտներ կան: Հաշիւ եղած է թէ Խարբերդ 6000-է աւելի աշակերտներ կը զրկէ դպրոցները, առանց սպասուած արդիւնքը ձեռք բերելու:

լու: Լեռնաքար, հեղբակացնէ թղթակիցը, եթէ Սանասարեանը Խարբերդ փոխադրուի, ամենամեծ օգուաներ պիտի ունենայ թէ՛ բուն Խարբերդի և թէ՛ շրջակայ գաւառներուն համար, որոնցմէ միշտ դիմումներ կըլլան: Միւս կողմէ ոսկայն Սեբաստիայէն զրհուած տեղեկագիրը որոշ կարգի շատ նպաստաւոր պայմաններ և առաւելութիւններ ցոյց կուտար: Յուսանք որ խնամակալութիւնը լուրջ ուսումնասիրութիւններէ ետքը անյապազ կուտայ իր որոշումը:

— Ուսումն. խորհուրդը իր սովորական նիստը դումարեց Ղալաթիոյ խորհրդարանին մէջ, և ի մէջ այլոց զբաղեցաւ հետեւեալ խնդիրներով. 1, Մայրաքաղաքիս վարժարանաց ներկայ 1902—1903 դպրոցական տարեշրջանի ուսանողաց վիճակացոյցը և պաշտօնեաներու ցուցակը պատրաստուած ըլլալով, ուշագրութեան առնուեցաւ և որոշուեցաւ ներկայացնել ո. Պատրիարքին, նորին որդադնութեան հաւանութեամբը վիճակացոյցը հրատարակութեան արուելու համար: 2, Տեղեկութիւն առնուելով որ Նատլը-Գաբուի վարժարանին նկատմամբ դժգոհութիւններ ծագած են վերստին, որոշուեցաւ կրկնել այս մասին թաղ. խորհուրդին ուղղուած նախորդ հրահանգը, և հրաւիրել զայն որ հաճի կազմ. կանոնադրին 37-րդ յօդուածին տրամադրութեան համաձայն ուրոյն հոգաբարձութիւն մը կազմել և յայտադրել: 3, Ուսուցչուհի Տիբուհի Գարրիէլեան խնդրադրով մը կը յայտարարէ թէ՛ ինքը ինք տարիներէ ի վեր կը զբաղի հայ մանկուոյն կրթութեամբը և ունի օգնական վարժուհի Վիկայահան, և կը փափաքէր որ իր վկայականը վերածուի մանկապարտէզի ուսուցչութեան, և այս առթիւ ներկայացուցած էր իր բաւոր պաշտօնավարութեան վկայականները: Խորհուրդը ուշագրութեան առաւ նոյն գրերը, և տեսնելով որ խնդրարկուն ունի արդէն օգնական վարժուհի կանոնական վկայականը, արժան դատեց ըստ խնդրանաց և հետևողութեամբ ուսուցչութեան ընտրելեաց հրահանգին 2. յօդուածին, վերածել յիշեալ ուսուցչուհեոյն վկայականը մանկապարտէզի դաստիարակ վարժուհեոյ՝ ի քաջալերութիւն: 4, Ատաբաղաւէն Տ. Յուսիկ վարդ. Եոմէլեան գրով մը յուղարկած էր բարոյական դատաւարակութեան երկու դատագիրք՝ միջին և բարձր դասընթացներու ուսանողաց համար, յարելով թէ եղած դիտողութեանց համեմատ հարկ եղած բարեփոխութիւնները կատարած է: Նոյնպէս Արամ էֆ. Բժշկեան գրով մը ներկայացուցած էր նախահրթարանի և մանկապարտէզի ուսանողներու համար «Գարնան դպրապիկ»ներ տնուամբ եւրոպական ձայնա-

Նիշներով պատրաստուած երգարան մը, կը խնդրէր անոր վաւերացումը: Նոյնպէս, ուսուցչի մը կողմէ ներկայացուած էր «Զրուցատրական ընթերցարան ֆրանսերէն լեզուի» անուն գործ մը՝ միջին դասընթացքի ուսանողաց համար, և խնդրած էր անոնց վաւերացումը: Նոյնպէս Յովսէփ Էֆ. Վասիլեան զրով մը ներկայացուցած էր գրավարժութեան համար պատրաստած չորս տետրակները, աւելացնելով թէ հետեւած է Մետրոպեան հարազատ և խիական ձեւերուն, և կիւնդէր յետ քննութեան վաւերացնել զանոնք, գործածուելու համար ազդ. վարժարանաց մէջ: Խորհուրդը ուշադրութեան առնելով այս գիւրքերը, որոշեց հարկ եղած կանոնական քննութիւնը ի գործ դնել անոնց նկատմամբ, և յետ այնորիկ տնօրէնել պարտ ու պատշաճը:

— Իզմիրի առաջնորդարանը՝ այս անգամ տեղւոյն մէջ եղած, կտակի մը լուրը կը հաղորդէ Պատրիարքարան: Բնիկ Իզմիրցի և Սամոս կղզին բնակող Յովհաննէս Էֆ. Զազըրեան կտակելով մը պատրաստեւ է, որով իր Իզմիրի Գարա-Օսմանօղլու խանի մէջ թիւ 7 և 14 քարուկեր սենեակները կտակեւ է, պայման դնելով որ իր մահէն ետքը ասոնց եկամուտը երեք մասի բաժանուի. Ա. մասը՝ Իզմիրի ազդ. հիւանդանոցին, Բ. մասը՝ Իզմիրի հայ որբանոցի աղայոց և Գ. մասը Իզմիրի աղջկանց որբանոցի աղայոց: Եթէ տարիներ ետքը այն երկու որբանոցները փակուին, վարձուց կէսը Իզմիրի հիւանդանոցին և միւս կէսը Պոլսոյ հիւանդանոցին պիտի արուի: Նոյնպէս ժառանգորդներուն վրայ պարտք դրեր է որ իր մահէն ետքը բոլոր հայ որբանոցներուն թէ՛ աղայոց և թէ՛ աղջկանց, որոնք ազդ. վարչութեան ձեռք կը խնամուին, երկ երկու օսմ. ոսկի լիճարուի: Դարձեալ պարտաւորեւ է ժառանգորդները, որպէս զի իր մահէն ետքը աղջկային արկղին յանձնեն 5 օսմ. ոսկի՝ քահանայից անուամբ, պայմանաւ որ պատարագիչ քահանան յիշէ զինքը իր պատարագին մէջ: Սոյն բարեոքը անձը կտակարար կարգեր է Առաջնորդ Տ. Մելքիսեդէկ Արքեպօստոս:

— Նիւ-Եորքէն վաճառական Թալշանճեան Էֆ. 20 ոսկի զրկած է Պատրիարքարան՝ դաւառական արհեստանոցներու համար, իբրև նուէր Յիսուս մանուկի:

— Տարսոնի Հայոց ընթերցասիրութեան վրայ ախուր պատկեր մը կը գծէ նորէն նամակագիր մը: Կը յիշենք թէ ասիէ առաջ ալ նմանօրինակ տողեր գրուած են մեզի և հրատարակուած: Այս անդամուան նամակին մէջ կըսուի թէ Տարսոնի Հայերը, քահանաներէ, վարժապետներէ սկսեալ մինչև ամերիկեան վարժարանէն վկայական ստացող մանկապարտիզպանու-

հիները եայլն... , ինչպէս նաեւ պարզ ժողովուրդը, երբէք հե-
տամուտ չեն լրագիր կարգալու, ու երգեցիկ արճարաններու և
զեղխութեան մէջ կը սպաննեն իրենց ժամանակը: Տարսոնի մէջ
հաղիւ 4—5 թերթ կերթայ եղեր, և անոնց ալ երեքը հայատառ
թուրքերէն «Աւետարեւ»ն է: Նամակագիրը կը յաւիաքի որ օրա-
թերթերը ծաղիլին և վերացուի ո՛չ միայն Տարսոնցիներուն, այլ
և ուրիշ բոլոր քաղաքներու Հայոց անընթերցասիրութիւնը: Ի՞նչ
օգուտ ոսկայն այդ դրուելիքներէն, երբ մարդիկը թերթ չեն
կարդար արդէն: Ձերենք կարգի բերողը տեղւոյն եկեղեցական-
նութիւնը և ուսուցիչները միայն պիտի կրնան ըլլալ. ցաւալի է
որ անոնք ալ կարգի գալու պէտք ունին եղեր:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՄԱՏԵՆԱԴՆՐԱՆ

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ Տ. Տ. ՄԿՐՏՁԻ

ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ձերդ Վեհափառութիւն

Արդէն բազմ ևս ունեցել Ձեր անուանակոչութեան օրը հե-
ռագրով հաղորդել, որ ես գնել եմ հանգուցեալ Աղէքսանդր Երի-
ցեանի գրադարանը և ընծայաբերել եմ Ե. Էջմիածնի մատենադա-
րանին: Այդ ընծայաբերութեամբ իմ լուծման տալով Մայր Աթոռի
պայծառութեան՝ ես ցանկացայ նախ ի յիշատակ իմ հանգուցեալ
կնոջ մի բարի գործ անել, որի անուան նուիրում եմ այդ գրա-
դարանը, և ապա՝ որ հանգուցեալ հայ հնագէտի թանգազին գրա-
դարանը պահպանուի անթերի կերպով Մայր Աթոռի մէջ, որպէս զի
նրանից շարունակաբար օգտուին թէ՛ վանքի միաբանները և թէ՛
հայկական կեանքով հետաքրքրուող անձինք:

Վեհափառ Տէր, խնդրում եմ, հաճեցէք ընդունել իմ այդ ըն-
ծան, և ա) կարգադրել, որ նա ծառայէ իւր խսկական նպատակին.
բ) հրամայել որ բոլոր զրքերի ցուցակը տպագրուի առանձին բրօ-
շիւրով. գ) որ այդ ընծան ընդունուի իմ հանգուցեալ կնոջ՝ Մա-

ըիամ Յովհաննիսեան Աւան-Իւզըրաշեանի անունով. դ) գրքերը պահել էմ ծախքով շինուելիք յատուկ պահարանների մէջ և իրաւունք տալ մատենադարանի Վարչութեանը միշտ անհրաժեշտագոյն դէպքերում գիրք տեղափոխել այնտեղից. և ե) բոլոր գրքերի վերայ բացի մատենադարանի կնիքը դրոշմելուց՝ դնել և յատուկ կնիք հետեւեալ մակագրութեամբ. «Մատենադարան Ա. Յրիցեանի, ընծայաբերեալ ի Դ. Աւան-Իւզըրաշեան»:

Պատիւ ունիմ յայտնելու, որ ես օգտուելով հայր Մեսրոպ վարդապետի ներկայութիւնից քաղաքումս՝ խնդրեցի նրան անձամբ Թիֆլիսում ստանալ հանգուցեալի ժառանգներից մատենադարանը համեմատ ցուցակների և հասուցանել Մայր Աթոռ:

Ընդ սմին յայտնում եմ Ջերգ Վեհափառութեան, որ ես լսելով թէ Մայր Աթոռում չկայ մատենադարանի համար յարմարաւոր շինութիւն՝ որոշեցի այդպիսի շինութեան համար տալ այժմէն իսկ հինգ հազար ըսելի: Այդ գումարը դնում եմ Տէր Մեսրոպ վարդապետ Տէր Մովսիսեանի տրամադրութեան տակ, որպէս զի նա օրհնութեամբ և հանութեամբ Ջերգ ս. Սծութեան վանքի պարիսպների սահմաններում, Ջեր ցոյց տուած տեղը, հիմնարկէ մեր Մայր Աթոռի անուան պատուարի մի գրադարանի յատուկ շինութիւն: Նս վրստահ եմ և համոզուած, որ ի նպատեղ հանգամանայ, եթէ ոչ այս՝ հետեւեալ 1904 թուականի ընթացքում կարող կը լինիմ շինութեան ամբողջ ծախքը, մինչև 15,000 ըսելի, մատակարարել: Ներկայումս էլ խնդրում եմ իմ առաջարկած գումարը գործադրել հետեւեալ եղանակով. ա) մասնագէտ ճարտարապետի յանձնել շինութեան համար յատակագիծ կազմելը. բ) պատրաստել նշանակուած գումարի համեմատ նախահաշիւ լինելիք ծախքերի. և գ) շինութիւնն ընդունել իբրև նուէր յանուն Դաւիթ բէկ Աւան-Իւզըրաշեանի:

Որդիական աշնածութեամբ համարձակուում եմ հայցել Վեհափառութեանդ սուրբ օրհնութիւնը իմ զաւակների և իմ տան վերայ, մատչելով ի համբոյր սուրբ աջոյց

Դաւիթ բէկ Աւան-Իւզըրաշեանց,

5 Փետրուարի 1903 թ.

ի Բագու.

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ Տ. Տ. ՄԿՐՏՁԻ

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Զ'երդ Վեհափառութիւն

Իմ հօր՝ Քերորէ Պատկանեանի, մահուանից յետոյ ինձ ժառանգութիւն է մնացել արժէքաւոր գրադարան Հայոց լեզուի, դրականութեան և արեւելքի պատմութեան վերաբերեալ: Իմ ծառայութիւնը և մասնաւոր պարապմունքները—վիճակադրութիւն, աշխարհագրութիւն և ժողովրդագրութիւն,—այն աստիճան կլանում են իմ ոյժերը, որ հնար չունիմ պարապելու այն առարկաներով, որոնց իմ հայրը իւր ամբողջ կեանքը նուիրեց: Նա եկայ այն եզրակացութեան, որ այդ գրադարանը կարող է աւելի օգտակար լինել մասնագէտներին, քան թէ ինձ: Ի նկատի ունենալով այդ, որոշեցի գրադարանի մեծագոյն մասը ընծայաբերել Եջմիածնի վանքի մատենադարանին, որը հայկական բանասիրութեան գլխաւոր կեդրոնն է: Նա պարտաւորւում եմ կազմել նուիրուած գրքերի ցուցակը, որը խնդրում եմ տպել վանքի հրատարակութիւններից մէկում: Գրքերից և բրօշխարներից բացի կցանկանայի նոյն մատենադարանին տալ իմ հանգուցեալ հօր թղթերի մի մասը, որը վերաբերում է նրա մասնագիտութեան: Միայն ով որ օգտուի նրանցից, կխնդրէի չմոռանալ ծանօթութիւնների մէջ յիշել, թէ ինչ տեսակ տեղեկութիւններ է քաղել այդ աղբիւրից:

Բացի այդ, կխնդրէի Զերդ Վեհափառութիւնից ամէլ ի կատար հետեւելը. 1, կարգադրել կապել այստեղ գրքերը և ուղարկել վանքի հաշուով. 2, նուիրած գրքերը դարսել առանձին պահարանում և պահպանել կրակից ապահով շինութեան մէջ. այդ պահարանի վրայ կախել իմ հօր պատկերը, որ ես կուղարկեմ Եջմիածին, և 3, Դատաւորել թղթերը և կապմել նրանց ցուցակը:

Նախապէս իմ շնորհակալութիւնը յայտնելով Զերդ Վեհափառութեան իմ այս խնդրքի կատարման համար, ես ի սրտէ կցանկանայի, որ իմ նուիրած գրքերը հայ ազգին այնքան օգուտ բերեն, որ չափով այդ գրքերից օգտուել է իմ հանգուցեալ հայրը:

Մտաչելով ի համբոյր աջոյ Զերդ Վեհափառութեան, ակնածութեամբ մենամ խոնարհ որդի՝

Ս. Պատկանեանց

Ս. Պետերբուրգ
1903 թ. Տ. յունուարի

Անհրաժեշտ համարեցինք տպագրել Դաւիթ բէկ Աւան-իւզբաշեանի և Ս. Պատկանեանի այս երկու գրութիւնները, որոնցով նորա Մայր Աթոռի Մատենադարանին յայտնի ընծայաբերութիւն են կտարում: Դաւիթ բէկը մի խոշոր գումարով գնել է հանգուցեալ Աղէքսանդր Երէցեանի գրադարանը և ամբողջութեամբ նուիրել Մայր Աթոռի, ի յիշատակ իւր հանգուցեալ կնոջ, և խոստացել է մաս մաս տալ տասն և հինգ հազար ռուբլի փանքի մէջ մատենադարանի համար յատուկ շինութիւն շինելու: Իսկ Ս. Պատկանեանը՝ պրոֆեսոր Ք. Պատկանեանի որդին, նուիրել է իւր հանգուցեալ հոր գրադարանի այն մասը, որ վերաբերում է հայոց լեզուի գրականութեան և արեւելքի պատմութեան: Հետո էլ հանգուցեալ թղթերից հակական բանահիւսութեան վերաբերեալ մասը: Երկու նուիրատուներն էլ մի քանի պայմաններ են ասաջարկել, շեշտելով յատկապէս, որ հող տարուի զբքերի անկողնուստ պահպանութեան և բուն նպատակին ծառայելու համար: Դաւիթ բէկը գրում է. «Այդ ընծայաբերութեամբ իմ լուման տալով Մայր Աթոռի պաճառութեան, ես ցանկոցայ նախ ի յիշատակ իմ հանգուցեալ կնոջ մի բա ի դործ անել, և ապա՝ որ հանգուցեալ հայ հնադէտի թանգաղին գրադարանը պահպանութեան իրաւունքով Մայր Աթոռի մէջ, ու պէս գի նրանից շարունակարար օգտուին թէ փանքի միաբանները և թէ հայկական կեանքով հետաքրքրուող անձինք»: Իսկ Ս. Պատկանեանը իւր գրութիւնը վերջացնում է հետեւեալ գեղեցիկ խօսքերով. «Ես ի սրտէ կցանկանայի որ իմ նուիրած գրքերը հայ ազգին այնքան օգուտ բերեն, որքան այդ գրքերից օգտուել է իմ հանգուցեալ հայրը»:

Թէ մէկ և թէ միւս ընծայաբերութեան արժէքը կրքնակի է, երկու հայ աշխատաւոր մարդկանց, դիանակա՛ն Ք. Պատկանեանի և աշխատասէր Աղ. Երէցեանի՝ գրքերը տէրերի յիշողութեան հետ որդւոց որդի կպահճուն անկողնուստ և միևնոյն ժամանակ այդ ժողովածուները լրացնում և ճշխտանում են Մայր Աթոռի մատենադարանը: Յաճախա՛լ ի

տեղի ունեցող հալածանքները, երկրի անապահովութիւնը և, այդպիսի կացութեան հետեանք՝ ագիտութիւնը, ամբողջ տասնութեց դար գոյութիւն ունեցող ս. Էջմիածնի մէջ շատ քիչ բան են թողել անկորուստ և անկորոպուտ. պահպանուածների մէջ էլ ամենաարժէքաւոր և մեծ նշանակութիւն ունին ամենից աւելի մեր մատենադարանի ձեռագրերը: Այդ ձեռագրերը բացառապէս հայերէն են. միայն այս վերջին երեք չորս տարիները ձեռք բերուեցին մի քանի վրացերէն և աւելի շատ պարսկերէն ձեռագրեր: Քուրի և հազուադիւրս օրինակների շտապութեամբ մեր ձեռագրատունը անպայման առաջինն է բոլոր նման ժողովածուներից, որից յետոյ կարելի է դասել հետեւեալները. Վենետիկի, Երուսաղէմի, Վիեննայի, Պարիզի, Նոր-Ջուզայի, Նոր-Նախիջևանի, Սանասարեան դպրոցի, Լազարեան ճեմարանի, Պետերբուրգի մի քանի զբաղարանների, Բեռլինի, Կ. Պոլսի, Լոնդոնի, Միլանի, Զուրի, և Հայաստանի շատ փանքերի ժողովածուները: Մինչև օրս դեռ ևս բազմաթիւ օրինակներ գտնուել են մասնաւոր անձանց զբաղարանները, որոնք բնական ընթացքով սակաւ առ սակաւ, անցնում են հասարակական գրադարաններին:

Էջմիածնի ձեռագրերի թիւը հասնում է 3563, որին պէտք է կցել Խաչիկ վարդապետի ձեռքով մասնաւոր անձինքներից, կամ եկեղեցիներից ու փանքերից ժողովուած և փանքին նուիրուած 150 օրինակ հայերէն և մօտ 200 օրինակ պարսկերէն, տաճկերէն և արաբերէն ձեռագրեր: Շատ պարզ և հասկանալի է, որ, քանի Էջմիածնում ուսումնասիրութեան այդպիսի հարուստ պաշար կայ, զօրեղ պահանջ զգացուի օժանդակ նորագոյն ուսումնական մատենադարանի Էջմիածնում այդ բանը պակասում է. ապագիւր գրքերը, համարեա առանց բայառութեան պատահական հաւաքածոյներ են՝ ըստ մեծի մասին մեռած միաբաններից մնացած կամ աննշան նուէրներիով ժողովուած, եղածներն էլ միայն հայերէն լեզուով. օտարլեզուան գրքերը այնքան քիչ են և աննշան, որ նրանց մասին խօսելն իսկ աւելորդ է. ձեմարանի մատենադարանը, որ անշատ է փանքից և գետեղուած է զպրօցա-

կան շինութեան մէջ, անհամեմատ աւելի հարուստ է ուսումնական գրքերով: մասնաւոր հայադիրութեան վերաբերեալ մասով: ձեմարանի փոփոխուող վարչութիւնները ժամանակ առ ժամանակ հոգ են տարել այդ մասին: բայց աւելի դործ է տեսել Մեծ. Կ. Եղեանը, որ ի յիշատակ Խզմիբեանի, Սանատարեանի՝ նոցա տուած փողերով, և իւր հաշուով զնեկ և ձեմարան է ուղարկել բազմութիւ հոգուադիւտ և թանգագին գրքեր: ձեմարանը նուէր է ստացել նաև հանգուցիւ Գր. Չանշեանի գրադարանը: Այդ ձևով կազմուած մատենադարանները, հարկաւ, չեն կարող միանգամայն բաւականութիւն տալ մասնագիտօրէն պարագայներին, և ամեն մի հրատարակութիւն կատարելիս կամ լուրջ ուսումնասիրուած յօդուածներ գրելիս ահագին դժուարութիւններ է զգացուում: Այդ մեծ կարիքը ներկայումս աւելի շօշափելի է, երբ վանքի մէջ գնալով շատանում է բարձր ուսում ստացած միաբանների թիւը, և յուրջ, ուսումնական աշխատութիւններ կատարելու ցանկութիւն ունեցողները շատ են:

Քաջածանօթ ձմարաութիւն է, որ մարդս իւր շրջանի արտադրութիւնն է, որ շրջանը ահագին նշանակութիւն ունի նրա հոգեկան աշխարհի վրայ: Նս միշտ զգացել եմ աշխատելու անյար եռանդ եւրօպական մեծ կեարքներում եղած ժամանակի իսկ մեր սիրելի հայրենիքը դեռ այնպիսի պայմաններում է, որ, եթէ չստեմ քնացնում և թմրեցնում է, անկասկած շատ և շատ նուազեցնում է անհատական եռանդը: Շուրջ բոլոր դեռ հանդսութիւն է, կեանքի պայմանները և պահանջները դեռ շատ չեն բարդուել և անհատը շուտ է ենթարկւում բնդհանուր թմրեցուցիչ հոտանքին: Մինչդեռ եւրօպական կեարքներում հոգեկան աշխարհի մէջ այնպիսի շփումն է կատարւում, որ անկարելի է այդ շփումից չտաքանալ և չցնցուել: Մի գրագորանից միւսն էք անցնում, մասնագէտ, իրենց առարկան և և մշակման նիւթ դարձրած խնդիրը վանափրկութեամբ անձնուէր անձանց հետ հանգիստում որոնք առանձին ոգեւորութեամբ պատմում և բացատրում են իրենց ուսումնաւորած խնդիրը, արդիւնքը ձեզ հաղորդում, վերջապէս

Ներկայ էք լինում զանազան դատախոսութիւնների, կարգում էք նորանոր բրոշիւքներ, հասարակութեան մէջ տեղեկութիւններ ստանում կեանքի հրատապ խնդիրների մասին, և ի՞նչ զարմանք, որ այդպիսի բնական խթանները թողնում են խոր հետքեր, ցնցում ձեզ, նոր մտքեր տալիս, շարժում ձեր փառասիրութիւնը, աշխատելու ուժիչնեցից յետ չմնալու տենչը:

Մեզնում այդ ամենը պակաս է եղել. մտաւոր հետաքրքրութիւն, մտաւոր շարժում մենք պիտի ստեղծենք արտաքին, քաղաքակիրթ աշխարհի օրինակին հետեւելով: Հարկաւոր է ահագին աշխատանք, նախ՝ կռուելու հակադիր ոյժերի դէմ, ապա արթուն պահելու մարդուս բնածին դէպի հանդստութիւն թեքուող տեմպերամենաը, և վերջապէս ըստեղծելու այն շրջանը, որի կարիքն այնքան մեծ է: Ես քանի անգամ ուղղակի մատեմաթիքական ճշտութեամբ հաշուել եմ, այն զբաւոր աշխատութիւնը, որ վանքում՝ կատարում եմ երեք տասուայ ընթացքում, նոյնը որ և է եւրոպական մեծ քաղաքում՝ առ առաւելն կատարել եմ մի ամսուայ ընթացքում: Մինչդեռ կարծես հակառակը պիտի տեղի ունենար. վանքում չկան մեծ քաղաքների կողմնակի բաղմաթիւ և բաղմատեսակ հրապոյրները, վանքում ապրող վանականը կարող է աւելի ինքնակամ անօրինել իւր ժամանակը, եթէ նա որ և է պաշտօն չունի. բայց, կրկնում ենք, հակառակ այդ արտաքին թուացող յարմարութեան, երբ քաղաքացում է շրջապատի մոլից ոյժը, թուլանում է նաև անհատական ինքնագործունէութիւնը, արտադրելու ոյժը:

Եջմիածնի մէջ, իրաւ է զանդադ, բայց առանց կանգ առնելու, և որ զլիաւորն է՝ առանց յետադիմելու, կատարուել և կատարւում են աչքի ընկնող քաղաքակիրթական շարժման դործեր, մտաւոր յայտնի աշխատանք: Շատ անգամ գործը չէ պակասել, այլ արածը ցոյց տալու, ի տես ամենքի հրապարակ զնելու շնորհքը: Միայն մի հանգամանք ուշադրաւ է. եղած աշխատանքի մեծադոյն մասը մասնաւոր ձեռներեցութեան արդիւնք լինելով, չի ունեցել լայն տարածում և շարունակութիւն: Յ. Շահաթունեան, Սարգիս

Հասան-Ջալալեան, Վ. Բաստամեան և ընկերներ և շարունակողներ չեն ունեցել։ Իւրաքանչիւրի սկսածը կարծես իրենով էլ վերջացել է և կամ սահմանափակուել։ Այդ հանգամանքն է պատճառ, որ Էջմիածինը մինչև օրս չի կարողացել մտաւոր կեարոն դառնալ, յայտնի շիտա, յայտնի գրական կամ մտաւոր շարժում ստեղծել և այդպիսի շարժման գլուխ անցնել։ Մեղադրել այդ բանի մէջ վանականութիւնը, հոգիւթ թէ արդարացի լինէր, միայն սովորական դարձած նախադասութիւններ իրենց կրկնութիւն կրկնելը, եթէ կամենայինք ընդունակ և կարող անձանց հալածանքով բացատրել մեր հաստատած փաստը։ Աշխատող անձինք նոյն իսկ հալածման բողոքներում պատուաւոր զիրք, արժանաւայել կացութիւն են ունեցել, նոքա լիուլի խրախուսուել և մխիթարուել են հայ ժողովրդից, նոցա անունը միշտ յարգանքով է յիշատակուել։ Ճշմարտութիւնն այն է, որ այդպիսի մարդիկ չիչ են եղել, և ժամանակի բարձր հոգեւոր իշխանութիւնը վարչական կարեւոր դործեր նոցա է յանձնել, հեռացնելով ուսումնական դործունէութիւնից, միջոց չապաւում որ այդպիսիները իմ ակնարկած գիտական շարժումն առաջ բերեն։

Նա լաւ մտաբերում եմ ներսէս կաթողիկոսի մի կոնդակը, որ նա ուղղել է կոմս Յովհաննէս Աղաբեանին և որի մէջ նկարագրել է իւր անելանելի դրութիւնը բանիբուն միաբանների պակասութեան պատճառաւ։ Նա այդպիսիներէն յիշատակում է երեք հոգի. Բարսեղ արքեպիսկոպոս, տեղապահ հայրապետութեան, Մակար վարդապետ, վերջը կաթողիկոս և Յովհաննէս եպիսկոպոս Շահխաթունեան, — որոնցից իւրաքանչիւրին նա ստիպուած էր ծանրաբեռնել զանազան կարեւոր և պատասխանատու յանձնարարութիւններով, և դարձեալ վարանման մէջ էր, որովհետեւ մարդիկ էին պակասում։ Բնական է, որ Շահխաթունեանց և ուրիշները չէին կարող նուիրուել զուտ ուսումնական գործունէութեան, որ նոցա զրաւ ամեն մի աշխատանք միայն գործերից իւրաւ ժամերի արդասիք պիտի լինէր։

Այժմ հանգամանքները փոխուել են, բարձրացել է

երկրի կուլտուրական ընդհանուր վիճակը, հայ ժողովուրդը ապահով և խաղաղ կեանք ունենալով, ընդլայնել է իւր մշտաւոր պաշարը, ուսման և գիտութեան մէջ գնալով յառաջագիմել է: Այդ ընդհանուր բարւոքումը թողել է խորը հետքեր նաև Եջմիածնի միաբանութեան մէջ. այժմ, ինչպէս նկատեցինք, բարձր ուսման տէր միաբանների թիւը մի տասնեակից աւել է: Կան այնպիսի միաբանների որոնք բացառապէս նուիրուած են գրական-ուսումնական աշխատանքներին և պիտի հաստատապէս յուսալ որ այդպիսի աշխատութիւնների արդիւնքը գնալով աւելի նկատելի կը դառնայ: Արդէն ժամանակ է, որ մեր ժողովուրդը, մանաւանդ նրա կրթուած մասը, թողնի իւր սովորական դարձած արհամարհողական վերաբերմունքը և արդարամտութիւն ունենայ տեսնելու այն, ինչ որ կատարուած է վանքի մէջ:

Նկատելով այս իրողութիւնը, յուսով ենք բարեմիտ ընթերցողի մէջ կասկած չի ծագիլ, թէ զրանով մենք Եջմիածնի միաբանութիւնը դովել ենք կամենում. միայն խընդրում ենք, որ մեր ժողովրդի մաածող մասը փոքր ինչ հաւատ ունենայ դէպի Եջմիածնի միաբանութիւնը և դադարի անաւղի և անվայել մեղադրանքներից ու անհիմն հալածանքներից: Եջմիածնում շատ բան չի կատարուում, շատ բարի գործ սպանւում է իւր սաղմի մէջ, բարի ցանկութիւններ մնում են անիրագործելի. բացարձակ անարդարութիւն է, այդ ամենի մէջ չար դիտաւորութիւն նկատել, կամ տգիտութեան պտուղներ որոնել: Շրջապատի կուլտուրական ոյժերը դեռ խոր քնի մէջ են, շարժող խմանները պակասում են, և կարող ենք հաւատացնել, տեղի և անտեղի հայհոյանքը հաղիւ թէ որ և է օգուտ բերի: Յամենայն դէպս մի բան որոշ է. վանքի պատրաստուած ոյժերը աշխատում են և լրջօրէն մտածում են մտաւոր վերածնութեան մասին: Նւ այդպիսի յարմար դէպքում հայ ժողովրդի միջից ի նըպաստ այդ ուղղութեան կարկառած ձեռքը անգնահատելի խրախոյս պիտի համարուի:

Դաւիթ բէկ Աւան-Իւղբաշեանի և Ս. Պատկանեանի

ընծաները գալիս են զիւրութիւն տալու յատկապէս զուտ ուսումնական գործունէութեան: Հայ վանքերը միշտ ծառայել են ուսման, հոգևոր կրթութեան, որի համար վանականը որոշ յարմարութիւն ունի: Երբ մենք մինչև մի կամ երկու տարին Էջմիածնի մէջ ուսումնական մասնադարանի համար յատուկ վայելուչ շինութիւն կունենանք, երբ նրա դահլիճները կլցնենք հայագիտութեան — լայն մտքով առած — մասնագիտութեան վերաբերեալ ամեն տեսակ ձեռնարկներով և գրքերով, այդպիսի մի հաստատութիւն նոր զարկ կտայ և մեծ չափերով կհեշտացնէ մեր աւելիքը:

Հանգուցեալ Երիցեանի դրադարանը, տեղաւորուած 14 մեծ արկղերի մէջ, արդէն փոխադրել ենք Էջմիածին: Այդ գրքերը ինքս ստացայ Թիֆլիզում՝ մէկիկ մէկիկ ստուգելով հանգուցեալի ձեռքով կազմած և նրա մահուանից յետոյ իւր որդու ձեռքով լրացրած ցուցակներով: Հարկ եմ համարում հրապարակով յայտնել, որ հանգուցեալի այրին, ինչ վերաբերում է ցուցակների մէջ նշանակուած համարներին, գրքերը պահպանել էր համարեա անորոշուտ: Հայերէնի բաժնում չերեւեցին 86, ռուսերէնի բաժնում 52 գիրք, միայն բոլորն էլ աննշան և անարժէք գրքեր: Հետեւագէտ եղածը պատահական կորուստ պիտի համարել, որի փոխարէն ցուցակում չնշանակուած աւել համարներ շատ կային: Ժամանակին, ինչպէս Ղաւիթ բէկն է խնդրել, առանձնապէս կտպուի ամբողջ դրադարանի ցուցակը, և հասարակութիւնը միջոց կունենայ ծանօթանալ բովանդակութեան հետ: Աւելորդ չենք համարում այժմեանից իսկ նկատել, որ դրադարանի արժէքի և նշանակութեան մասին տարածուած լուրերը անպայման չափազանցութեան վրայ էին հիմնուած: Այդ դրադարանը որոշ մասերով կլրացնի վանքի ունեցած ժողովածուն, և միայն այդքան. նոյն իսկ կովկասագիտութեան մասը շատ թերի է. ժողովածուի զլխաւոր մասը դրանէր մարդու տարիների ընթացքում ձեռք ընկածի խնամքով պահպանելուն պիտի վերագրել:

Գրքերի համար ժամանակին պիտի յատուկ պահարան-

ներ շինութիւնս և որովհետեւ շատ մասը անկազմ են, պիտի դործածութիւնից առաջ կաշմել տրուին. բայց չկամենալով մինչև այդ դրքերը արկղերում փակած և անգործադրելի պահել, անդաւորեցի մեր ունեցած հին պահարաններումս որպէս զի ուղղները կարողանան օգտուել:

Ինչ վերաբերում է մատենադարանի շինութեան, զեռ չենք ձեռնարկել, միայն այդ մասին կարեւոր ենք համարում տեսել, որ շինութիւնը ինչպէս և նութրատուի ցանկութիւնն ու պահանջն է, կհառուցանուի ներկայ ժամանակի գրքարանների յատակադէրի հետ ծանօթ և հմուտ ծարարապետի ձեռքով գծած յատակադժով իսկ շինութիւնը վերջանալուց յետոյ կտպադրուի մանրամասն հաշիւ: Նորին Վեհափառութիւնը արդէն հաճել է որոշել շինութեան անդր՝ միարանական խցերի կետրոնում և բաւական մօտ ձեւաբանին: Վանքի արեւելեան ճակատը այժմ բոնում են ապարանը և Երեմիա Կոյսկոպոսի շինած միարանական բնակարանները. այս վերջին շինութեան անկիւնից, տաճարի հիւսիսային կողմում գտնուած պարտիզի մէջ, կշինուի մատենադարանը, այնքան հեռու տաճարից, որքան արեւելեան երկու շինութիւնները: Մի ճակատով կնայի դէպի Մասիս, միւսով դէպի Արագած լեւորը:

Հանդուցեալ Ք. Պատկանեանի գրադարանը Պետերբուրգից զեռ չէ ստացուել, որը ըստ համաձայնութեան պիտի ուղարկուի ապրիլ ամսուայ ընթացքում: Այդ ժողովածուն պրոփեսորի մահուանից յետոյ մասամբ պակասել է և իւր ամբողջութեամբ մեր ձեռքը չի անցնելու: Պետերբուրգում եղած ժամանակ մասնաւոր ազրիւրից անդեկացայ, որ Ս. Պատկանեանը դիտաւորութիւն ունի իւր հօր մատենադարանը բնծայարեւել ս. Եջմիածնին, միայն առտանում է, համոզուած չլինելով, որ դրքերը կպահպանուին անկորուստ: Այդ կասկածաբանութեան հիմքը կազմում էին այն անտեղի և չափազանցեալ լուրերը, որ ի հաշիւ վանքի և վանականների շատ շատերը բաւական միամտաբար տարածում են մեր ժողովրդի մէջ: Հեռու դանդաղները և մեր կեանքին անծանօթ մարդիկ հարկաւ աւելի մեծ հաւատ են բնծա-

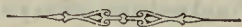
յում Դժմարտութեան տեղ ընդունելով անհիմն լուրերը: Ասել թէ Էջմիածնի մատենադարանից զրքեր չեն կորչում սխալ կլինէր. մենք գիտենք որ Պարիզի Ազգային Մատենադարանից, ուր աասնեակ պահպաններ, զրադարանապետներ կան, որտեղից տուն գիրք չի տրւում — մի քանի անգամ տեղի են ունեցել յայտնի կորուստներ. մենք, որ զրքեր ենք տալիս միաբաններին, ուսուցիչներին և աշակերտներին, չենք կարող հերքել, որ տեղի է ունենում մի կամ միւս զրքի կորուստը, բայց կարող ենք համարձակ ասել, իբրև լուծանք Էջմիածնի ձեռագրատան հետ, որ տասնեակ տարիների ընթացքում այդտեղ ձեռագրեր միմիայն աւելացել են նորանոր ընծայաբերութիւններով: 1902 թ. մայիս ամսին ես կազմեցի Լազարեան Դժմարանի հայերէն ձեռագրերի ցուցակը. այնտեղ ես գտայ երկու ձեռագիր գնուած Հ. Լինթենձեանի զրադարանից և նուիրուած Դժմարանին. երկուսի վրայ էլ կար մեր մատենադարանի կնիքը: Այդ ցաւալի իրողութիւնը տեղի է ունեցել տասնեակ տարիներ առաջ, որ, կրկնում ենք, ոչ մի հիմք չի տալիս շարունակել կասկածով վերաբերուել և ընդհանուր եզրակացութիւն հանել մեր մատենադարանի անխնամ պահպանութեան մասին:

Ս. Պատկանեանը յայտնի մասնագէտ է Սիրիի գանադան ցեղերի լեզուի և կեանքի. նրա այդ մասին գրած աշխատութիւնները տպել է Կոյսերական գիտութեանց ձեմարանը. նա միևնոյն ժամանակ լուծ փիճակադրագէտ է, բայց դժբախտաբար հայերէն չգիտէ և շարունակել իւր հօր մասնագիտութիւնը չի կարող: Նրբ նա համոզուեց, որ Էջմիածնի վանքումն էլ զրքեր խնամքով պահել և գնահատել գիտեն, ուրախութեամբ համաձայնուեց իւր հօր զրքերը մեզ ուղարկել:

Վեհափառ Հայրապետը իւր սրբատառ կոնդակներով իւր զոհունակութիւնն է յայտնել և օրհնել նուիրատուներին. ես վերջացնելով իմ խօսքս, ի դիմաց Էջմիածնի միաբանութեան և յատկապէս նրա զրահանութեամբ պարապող անդամների, կարող եմ գտաւորացնել Մեծարդոյ նուիրատուներին և որոնք կկամենան այդ ուղղութեամբ նոցա բարի

օրինակին հետեւել, որ Եջմիածնում ստացուած գրքերը խնամքով կ'աւհպանուին և ի բարին կ'գործադրուին: Երբ մատենադարանի յատուկ շինութիւնը պատրաստ կլինի, այն ժամանակ մենք այնտեղ կ'աւանդենք վանքի գրքերը, ճեմարանի գրքերի մասնադիտական մասը, Երիցեանի և Պատկանեանի գրադարանները, և յուսով ենք, մեզ կ'յաջողուի Պովկասի մէջ հայերէն և հայագիտութեան գրքերի ամենալրիւ մատենադարանն ունենալ:

Մեսրոպ Վարդապետ

Մայր Աթոռի մատենադարանի համար ստացուած գրքեր

1. Մատենադարանը հարստացաւ մի քանի հազար գրքերով, քնդուներով Ա. Երիցեանի գրքերը, նուիրուած Դաւիթ բէկ Աւան-Իւզբաշեանի կողմից, որի մասին յիշեցինք վերև մեր յօդուածի մէջ:

2. «Գուսան» Ա. և Բ հատորները, երկերիւմ օրինակ, նուէր օրիորդ Մանէ Ախվերդեանից: Գուսանքի առաջին հատորը հանգուցեալ բժիշկ Դէրբ Ախվերդեանի հրատարակած Սայեաթ-Նովայ բանաստեղծի երգերի ժողովածուն է (Մոսկվա, ի տպարանի Վլադիմիրայ Գոդիէ, 1852), երկրորդ հատորը՝ «Հայ աշուղներ» ի մի է ժողովուած դարձեալ Գ. Ախվերդեանի ձեռքով, որը ստատարութեամբ նրա դուստր Մանէ Ախվերդեանի ի լոյս է ածել «Ազգագրական Հանդիսի» խմբագրութիւնը (Թիֆլիզ 1903 թ):

Ուղիղ կէս դար է անցել առաջին և երկրորդ հատորների հրատարակութեան մէջ և երկուսը միմեանց հետ համեմատելիս, միայն պիտի ցուէ, որ իրեն հանգուցեալին չի յաջողուել սկսածը իւր ձեռով վերջացնել: Առաջին հատորը մի լաւ ուսումնասիրութիւն է, հմուտ և բանիմաց անձից կատարուած, որտեղ զեղեցիկ յառաջաբանին հետեւում է Թիֆլիզի բարբառի քերականութիւնը, իսկ իւրաքանչիւր երգ ունի յատուկ մեկնութիւն, բառերի և մտքերի բացատրութիւններով: Երկրորդի սկզբում համառօտ նախաբանին հետեւում է Ախվերդեանի կենսագրութիւնը, ապա աշուղների երգերը, առանց որեւէ բացատրութեան, իսկ վերջում գրուած է զԺողովմաց

և օտար բառերի բառարան (երեսներ 2+Ա.—ԺԱ+1—504+505—527): Ազգագրական Հանգիսի խմբագրութիւնը, հաւաստի աղբիւրներ չունենալով աշուղների կենսագրութեան մասին, հոգ էլ չի տարել հաւաքել հնարաւոր տեղեկութիւններ, որովհետեւ կամեցել է խոյս տալ «չինձու յերիւրանքներից» (?): Բայց խմբագրութիւնը մի շատ աւելի կարեւոր խնդիր էլ է դանց առել. այնքան չքեղ հրատարակութեան սկզբում կամ վերջում չի դրել աշուղների անուանց և նրանց երգերի ցանկը: Այդ զանցառութիւնը ուղղակի աններելի է: Գիրքը ձեռք էք առնում և չգիտէք, թէ մէջը քանի աշուղ կան, ինչ եղանակաւ են նոքա դասաւորուած և ամեն մէկը քանի և ինչ երգեր ունին «Արարատ»-ի մէջ այդ հրատարակութեան յատուկ յօդուած կնուիրուի, ուստի բաւականանում ենք այս նկատողութիւնով:

3. Յովհաննէս Թադէոսեան, «Քուչակ Նահապետի երգերը» (Թիֆլիզ, 1903, արտատպած «Լումայ»-ից, էջ 34): Բանաստեղծ Քուչակի անձի և երգերին նուիրուած մի ուսումնասիրութիւն է այս: Աշխատասիրողը դալի է այն եղբակացութեան, որ Քուչակ Նահապետը, յայտնի «աշղ Քուչակ» անունով, ապրել է ԺԶ դարի սկզբներում, ծննդեամբ Վանի Խաւակոնիս գիւղից է, իսկ կեանքի մանրամասնութիւնները անյայտ են: Նահապետը անկասկած վանական կըլթութիւն է ստացել, ս. Գիրքը և կրօնական խրատները նրա երգերի մէջ լայն տեղ են բռնում, բայց նա ժողովրդից չի կտրուել, ժողովրդական «աշղ» էր, ունեցել է իւր սիրոյ առարկան, իւր եւրը, որին երգել է ժողովրդական սլարդ և հասկանալի լեզուով: Քուչակը յատկապէս այդ երգերով է փայլում և նրա այդպիսի երգերը հայ գրականութեան մէջ անսովոր երևոյթ են ներկայացնում: Թադէոսեանը խօսում է նաև Քուչակի գործածած տաղաչափութեան մասին և նրա տաղերը համեմատում Վանի և Ակնի հայ ժողովրդական երգերի հետ: Այս փոքրիկ աշխատութիւնը իւր շօշափած խնդիրներով կարող է բաւարարութիւն տալ Քուչակ Նահապետի դրուածքներով հետաքրքրուողներին և լրացնում է Ա. Չօլանեանի 1902 թ. Պարիզում «Նահապետ Քուչակի Դիւանը» վերնագրով տպած ուսումնասիրական հրատարակութիւնը *): Պ. Չօլանեանը այդ երգերից ընտրութեամբ թարգմանել է նաև ֆրանսերէն լեզուով:

4. Յարութիւն Թումանեան, Հազարան-բլբուլ, ֆէէրիա երեք արարուածով և չորս սլաակերով (արտատպուած «Լումայից», Թիֆլիզ, 1903, 72 էջ, գինն է 30 կ.): Դրբոյկս ուղարկուած է «Արարատ» խմբագրութեան: Հեղինակը փորձել է բաւական սահուն և կոկոտանաւորով Հազարան-բլբուլ ժողովրդական հեքիաթը թատե-

*) Համեմատի՛ր «Արարատ» 1902 թ. էջ 1148—1158:

բական գրուածքի վերածել, որի մէջ իբրև գործող տնձինքներ ներկայացրել է Ուրարտուի Մաննա թագաւորին, նրա սրգիններին և պալատականներին: Այսպիսի գրուածքի մէջ բնականաբար պատմութիւն չպիտի սրոնել, բայց ականջի խորթ է, երբ Ուրարտուի թագաւորը խօսում է «Հայոց աշխարհի» մասին:

5. Dr. Antonius I. Վարդապետ, Լեհաստանի հայերի պատմութեան վերջին երեսը, թարգմանեց Մ. Բարխուդարեան (Բագու, 1903 թ. գինն է 20 կ. 47 էջ): Թարգմանը գրում է. «Լեհաստանի հայերի պատմութեան և Նիկոլ Թորոսովիչ եպիսկոպոսի կատարած տխուր դերին նուիրուած աշխատութիւններ չառ կան: Այս փոքրիկ յիշատակարանը, որի հեղինակը ժամանակակից էր XVII դարում տեղի ունեցած այդ անցքերին, նկարագրում է մի դէպք, երբ հայ կիներ ջերմ պաշտպան է հանդիսանում իւր մայրենի եկեղեցուն, իւր ամբողջ էութեամբ բողոքում է եկեղեցիների միութեան դէմ, և այդ բոլորը տնում է այնպիսի անձնութեամբ ու եռանդով, որ նախանձելի օրինաչ կարող է լինել և այժմ իսկ շատերի համար»: Դուր. Անտոնիուսի լեհական բնագրից օգտուել է Կ. Նիդհանը իւր «Բռնի միութիւն Հայոց Լեհաստանի ընդ եկեղեցւոյն Հռովմայ» գրքի մէջ, իսկ ռուսերէն թարգմանութիւնը հրատարակեց „Научное Обозрение“ 1901, VI և VII դրքերում: Լեհացի հեղինակը Լեհաստանի հայերին և իւր պատմութեան հերոսահուն ներկայացրել է լաւ գոյներով, սր կարելի է մակարելով հէնց գրքոյկի սկսուածքից. «Ձգույշ, հեռատես, աշխատասէր և հեղաբարոյ հայ ժողովուրդը ենթարկուած էր կրօնական «մոլոյութիւնների», — աղանդապաշտ էր, ինչպէս այն ժամանակ էին ասում»: Մենք կտրգայել էինք ռուսերէն բնագիրը և ցանկացել այն թարգմանած տեսնել, ուստի հաճաքով ենք յիշատակում պ. Բարխուդարեանի թարգմանութիւնը:

6. Հաւել Երեւանայ ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ երեցփոխ Գ. Մ. Պապովի (Երևան 1903, 24 էջ), 1902 տարուայ համար: Պ. Պապովը երեք տարի երեցփոխանութիւն է արել Երևանի նորակառուց եկեղեցու մէջ և տարէջտարի տպել մանրամասն հաշիւ: Այդ գեղեցիկ, ճշտապահ և մաքուր հաշուետուութիւնից երևում է, — որ ս. Լուսաւորիչ եկեղեցուն ջրնթացս երեք տարուան Երևանայ փոքրիկ հայ հասարակութիւնը իմ (Պապովի) ձեռքով 14,000 ռուբլու չափ նուիրաբերել է զուտ գրամով, չհաշուած արծաթեայ և ոսկեայ անօթները, որ հազարներ արժեն: Մի քանի չաբաթ առաջ Եջմիածին էր եկել անգղիացի ռուսմեական Հառիս պրոփեսորը, որի հետ առիթ եղաւ խօսելու հայերի նուիրաբերութիւնների մասին, և նա բացականչեց. «Ուրեմն հայերը չեն կորչիլ»: Երևանը յիշաւի փոքր քաղաք է, 14,000 ռ. նուիրաբերութեան մասնակցել են շատերը, և ս. Լուսաւորիչ եկեղեց-

ցին հինգերորդն է. որքան լաւ կլինէր, եթէ ունենայինք միւս եկեղեցիներէ տպուած հաշիւները և իմանայինք, թէ քաղաքի բոլոր հայերը միայն եկեղեցիներին տարեկան որքան նուէրներ են տալիս: Առաջներս դրած Հաշիւը իսկապէս ընթերցանութեան փոքրիկ գրքոյն է, լի ուշադրաւ մանրամասնութիւններով, որոնցից ընթերցողը ակներև տեսնում է, թէ ինչ կոպէկներից և սուրլիներից է գոյացել 1903 թ. 2057 ր. 99 կ. մուտքը և ինչի վրայ ծախսուել 5142 ր. 33 կ. ելքը: Ծախքի յաւելեալ գումարը իրաւացի կերպով չի շփոթում պ. երեցփոխանին—ոչ մի սլարտատէր տոկոս չի սպաննջում և սպասուում է խոշոր գումար՝ բացը ծածկելու: Բարեխղճութեամբ նշանակուած են ոչ միայն դրամական ելն. նուէրները, այլ նաև բարոյական օգնութիւնները: Պ. երեցփոխանը և կեղեցուց վերացրել է զանձանակ մանգալու սովորութիւնը, աւելացրել մոմերի զները, «որը տուեց գեղեցիկ արգիւնք»: Ս. Լուսաւորչի երեցփոխանը ճշտութեամբ է հասկացել իւր սլաշտօնը և սրբութեամբ կատարել այն. կցանկանայինք որ մեր երեցփոխաններից շատերը տեսնէին նրա Հաշիւը և նրա օրինակին հետեւէին:

7. Տեղեկագիր Բագուի Հայոց Մարդասիրական Ընկերութեան գործունեութեան 1902 թուին (Բագու, 1903. 60+56+36 էջ), տրուած հայերէն և ռուսերէն: Ընկերութեան վարչութիւնը, ունենալով սկիզբը 9, լրացուցիչ ընտրութեամբ՝ 12 անգամ, կազմել է 61 նիստ, խորհրդակցութեամբ, կանոնադրութեան սահմաններում, գործադրելու 368,035 ր. 40 կ. շարժական և անշարժ գոյքը: Այդ խոշոր գումարի մէջ է հաշուած ընկերութեան 115,581 ր. 37 կ. գնահատուած այն տուներ, որը այժմ գտնւում է Բագուի նահանգի ժողովրդական ուսումնարանների տեսչութեան իրաւունքի տակ և որի պատճառաւ վարչութիւնը դատ է վարում տեսչութեան դէմ: Մնացեալ գումարը կազմում են անձեռնմխելի դրամագլուխ, ստացուածք և տարեկան ընթացիկ եկամուտներ: Վերջիններս ստացուում են՝ դրամագլխի տոկոսներից, անգամաւճարից, նուիրաբերութիւններից, ներկայացումներից և փոխառութիւնից՝ ունեցած դրամագլխից, բոլորը միասին 27286 — 48 կ., որը ծախսուել է՝ ա) մշտական և միանուագ նպաստ չքաւորներին, բ) ձրի ճաշարանի, գ) աշխատանքի տան, դ) դրաւարան-ընթերցարանի և ճ) ծառայողների կն. ծախքերի համար: Ընկերութեան գործունէութիւնը ընդարձակ է և չափազանց կարևոր: Մեծ հարստութիւնից անբաժան է ծայրայեղ չքաւորութիւնը. Բագուում թէև կան մի քանի հարստացած միլիոնատէրներ, դրա փոխարէն վերջին աստիճան չքաւորների և օգնութեան կարօտների թիւը միայն հայ հասարակութեան մէջ հազարներով կարելի է հաշուել: Տարեկան 27,286 ր. նպաստը, որքան էլ պատկառելի դու-

մար է, չենք կարող հիմնական օգնութիւն համարել մենք, որ անձամբ գիտենք թէ Բագոււմ կարիքը որքան մեծ է: Դրադարանքն, թերցարանը, որը ծառայում է ոչ կարօտ դասակարգին, թէև բարոյական-կրթական ահագին նշանակութիւն ունի, ծախքի մէջ ամենայն տեղն է բռնում (2393 ռ. 89 կ.). վարչութեան գործունէութիւնը ուղղուած է եղել քաղցածին հաց տալու, անտունին—բնակարան, անգործին—աշխատանք, հիւանդին—գեղ, բժշկութիւն:

Մի խիստ կարևոր հարց շատ չափերին միշտ զբաղեցրել է. ի՞նչ եղանակով օգնել կարօտեալին, որ նա չիջնի ուղւորի, ձեռք կարկառելու սովոր աղքատի դրութեան, որ ինքնապատուութեան և ինքնապահպանութեան զգացմունքը նրա մէջ չմարի: Երբ օրէցօր բազմաթիւ խնդիրներ են մտել վարչութեան անունով, նա մեծ դժուարութիւն և պատասխանատուութիւն է զգացել, հաշուի առնելով իւր սուղ միջոցները, խնդրատուի անձնաւորութիւնը և թէ ինչ եղանակով բուարարութիւն ապ խնդրատուին: Վարչութեան հասկացողութիւնը օգնելու խնդրի վերաբերմամբ արտայայտուած է այսպէս. «Իդէալական դրութիւնը, որին վարչութիւնը ձգտում է, կլինէր այն, երբ ընկերութեան օգնութեանը դիմող բոլոր անձինք կարողանային ստանալ այդ օգնութիւնը այս կամ այն տեսակ աշխատանքի ձևով»: Օգնութեան այդպիսի արմատական ձևը անհամեմատ դժուար է և անհամեմատ աւելի մեծ աշխատանք է պահանջում վարչութեան անդամների կողմից, իսկ ամենահեշտը և շատ անդամ անբարոյական կերպով ազդողը, կարկառած ձեռքում մի քանի կտակէ դնել և ճանապարհ ձգելն է: Երբ կարգում ենք մեր առաջ դրած տեղեկագիրը, նկատում ենք, որ վարչութիւնն իրապէս ձգտել է իւր հասկացողութեամբ «իդէալական դրութեան» մօտենալու: Այդ նպատակի համար աշխատել է խնդրատուների համար աշխատանք գտնել նախահանքային գործարաններում, մի մասին աշխատացնել ընկերութեան աշխատանքի տան մէջ, նոյն տեղը ձրի ճաշ տալ քաղցածներին, բնակարաններ վարձել ընտանիքների համար և միայն անհրաժեշտ դէպքում խնդրատուի ձեռքը փող տալ իբրև ոգորմութիւն:

Այս տարի փետրվար ամսին կարճ ժամանակով Բագու գլխունելով, վարչութեան նախագահ պ. Ս. Յարութիւնեանի և մի քանի անդամների հետ այցելեցի ընկերութեան նոր շինութիւնը և աշխատանքի տունը, որը մինչև առաջինի պատրաստուիլը վարձով կացարանի մէջ է: 1899 թուին ես պաշտօնով Բագու էի դռնուում, երբ հիմնական փոփոխութեան ենթարկուեց ընկերութեան կանոնադրութիւնը և գործունէութեան համար նոր սահմաններ դրուեցին: Յիշեալ տարին, իբրև գործունէութեան տարի, հաշուեց պիտի հանել. վարչութիւնը նոր կանոնադրութեամբ սկսեց գործել 1900 թուից:

և երբ տարւոյս սկզբին անձամբ տեսայ Ընկերութեան հաստատութիւնները, թեթեւ կերպով ծանօթացայ նրա ընդհանուր գործունէութեան հետ, որի արտաքին պատկերը «Տեղեկագրի» մէջ մեր տւածն էր դրուած, մի նոր պերճախօս փաստով աւելի համոզուեցի, որ այլ և այլ կանոնադրութիւններ և սահմանումներ չեն կենդանի գործ ստեղծում, այլ միայն դադարաւորին նուիրուած կենդանի մարդիկ։ Ընկերութեան վարչութիւնը ոյժ և եռանդ չի խնայել, նրա աշխատութեան պտուղները ակներեւ են. նա երեք տարուայ համեմատաբար կարճ միջոցում շատ և շատ կարօտեալներին կրած դառնութիւնները թեթեւացրել է և իւր «Աշխատանքի տնով», իւր «Ձրի ճաշարանով», իւր «Փրագարան-ընթերցարանով» լոյս, պարտաճանաչութիւն, իրական և պատուաւոր օգնութիւն տուել կարօտեալներին։ Բազուի քաղաքային վարչութիւնը, քաղաքից միանգամայն դուրս, օգտաւոր բարձր գիւղի վրայ, Ընկերութեան է նուիրել 14,000 քառակուսի սոժէն հող, որի մի փոքրիկ մասի վրայ շինուել է երկյարկանի մի գեղեցիկ շինութիւն—արհեստանոցի և չքաւորների հանրակացարանների համար, այդ նպատակին ծախսելով Գ. Թուֆայանի ժառանգներից նուիրուած 30,000 ռուբլին։ Նոյն հողի վրայ, որի տարածութիւնը շատ մեծ է և երեք ճակատը փողոցներուն, Լ. Ա. Սերգէեւիչի նուիրած 10,000 ռ. ով շինուել են 17 սենեակներ, մի շարքի վրայ, ամեն մի սենեակ յարմարեցրած մի ընտանիքի համար։ Երկու շինութիւնն էլ էական մասով պատրաստ են, և շուտով բաւական թուով չքաւոր հայ ընտանիքներ կունենան մաքուր կացարան, առողջ օդ, աշխատելու հնարաւորութիւն։

Մենք բաւականանում ենք այսպիսի ընդհանուր տեղեկութիւն տալով Մարդասիրական Ընկերութեան ներկայ գործունէութեան մասին՝ չյիշելով այլ ևս այն գեղեցիկ վիճակագրական տեղեկութիւնները, որ աղիւսակների մէջ յայտնի դասաւորութեամբ կատարեալ պատկեր են տալիս վարչութեան ամբողջ գործունէութեան մասին, և խորհուրդ տալով շատերին անձամբ ծանօթանալ այդ տեղեկագրի հետ։ Մենք սովոր ենք կոսկածանքով վերաբերուել գէպի շատ բարի գործեր, անարգար քննադատել և, մի անգամ մի եղրակացութեան գալով, հեռանալ հանրօգուտ գործերից և հաստատութիւններից։ Նոյն վերաբերմունքը եղել է նաև գէպի Մարդասիրական Ընկերութիւնը. ամենայն խրախուսանքի արժանի են նոքա, որ յարատեւ են և թիւր մտածման մարդկանց ցոյց են տուել կենդանի գործ, պերճախօս թուերով։

8. Մակար Եպիսկոպոս Բարխուսաբեան, Պատմութիւն Աղուանից, հատոր Ա. (Վաղարշապատ, 1902, գինն է 1 ռ. 50 կ.)։ Մա-

տենագարանի համար ստացուել է երկու օրինակ: Սորա մասին զը-
րախօսական տպուել է «Արարատ»-ի 1902 թ., էջ 1146—1148.

9. *Месропъ Теръ-Мовсесянъ*, архимандритъ и членъ братіи
Ծմիածնեցեացի մոնաստիրայ, *Исторія перевода Библии на армянскій
языкъ* (СПетербургъ, 1902, цѣна 3 рубля).—Մեսրոպ վարդապետ
Տեր-Մովսեսեան, միարան ս. էջմիածնի, Պատմութիւն ս. Գրոց հայ-
կական քաղցմանութեան (Ս. Պետերբուրգ, գինն է 3 ռուբլի):

10. *Г. Абиъ, Геологія армянскаго нагорья. Восточная часть.*
Орографическое и геологическое описаніе. Перев. Б. З. Колен-
ко, маг. минерал. и геогнозій (Тифлисъ, 1903, стр. X+288,
цѣна 3 рубля).—Հ. Աբիս, Հայկական լեռների երկրաբանութիւնը:
Փարզմանութեան մէջ վերարտադրուած են գերմաներէն բնագրի
վիճակաւ նկարները և դունատիպ քարտէզը: Հրատարակութիւնը
կատարուած է Վայսերական Ռուսական Աշխարհագրական Ընկերու-
թեան Կովկասեան մասնաճիւղի կողմից, որով պէտք է եղբակցեն
որ Աբիսի մասնագիտական գրուածքը, որ լոյս է տեսել կէս դար
առաջ (1849), այսօր էլ չի կորցրել իւր ուսումնական կարեւորու-
թիւնը և թարմութիւնը: Գիտութեանց բոլոր մասնաճիւղերը հէնց
19-րդ դարի երկրորդ կիսից յառաջադիմութեան հակայական քայլեր
են կատարել. երկրաբանութիւնը յետ չէ մնացել միւս ճիւղերից:
Աբիսի աշխատութիւնը պահպանել է իւր կարեւորութիւնը, որովհե-
տե նրանից յետոյ չի դուրս եկել մի ուսումնական, որ իրան նուի-
րէր Հայաստանի երկրաբանութեան ուսումնասիրութեան այն չափե-
րով և այնպիսի հմտութեամբ, ինչպէս Աբիսը: Նա Վայսերա-
կան Գիտութեանց ձեմարանի անդամն էր, իւր ուսումնասիրութիւն-
ները կատարում էր ձեմարանից յանձնարարուած, բայց զրիւ և
տպել է գերմաներէն:

11. *Извѣстія Кавказскаго Отдѣла Имп. Русск. Геогр.*
Общества, томъ XV, 1902, № 5-й (и послѣдній). — Տեղեկատու
Վայսեր. Ռուս. Աշխարհագրական Կովկասեան բաժնի:

Մեսրոպ Վարդապետ

ՄԱՐԴՈՒՄ ՇԱՆՏ ՀՈՂ Ե ՀԱՐԿԱԻՈՐ:

Ա.

Քաղաքից մեծ քոյրը փոքր քրոջ մօտ գիւղ է գալիս: Մեծ քոյրը քաղաքում վաճառականի հետ էր ամուսնացել, իսկ կրտսերը գիւղում՝ մի գիւղացու հետ: Քոյրերը թէյ են խմում իրար հետ, խօսքի բռնուում: Մեծ քոյրը սկսում է պարծենալ ու իւր քաղաքի կեանքը գովել, թէ ինչպէս նա քաղաքում աղատ և մաքուր ապրում է, ման է գալիս, ինչպէս դարդարում է իւր երեսներին, ինչպէս քաղցրութենք է ուտում և խմում, ինչպէս կառքով կամ ոտքով շրջում է ու ղըօսնում և թատրոնի գնում:

Կրտսեր քոյրը վերաւորւում է. նա էլ սկսում է իւր հերթին վաճառականի կեանքը նուաժացնել, իսկ իւր գեղջկականը բարձրացնել:

— Ձեմ փոխի, ատում է, իմ կեանքը քոնի հետ: Թէև անդոյն Լնք անցկացնում օրներս, բայց քաշուելու բան չունինք: Ճիշտ է, դուք աւելի մաքուր էք ապրում, բայց ծայրահեղութեանց ենթակայ էք. կամ շատ էք շահուում, կամ բոլորովին ոնանկանում էք: Առաին ատում է. հարստանալն ու աղքատանալն եղբայր են: Պատահում է, այսօրուայ հարուստը վաղը լուսամուտների առաջ մուրացկանութիւն է անում: Իսկ մեր գիւղական կեանքն աւելի հաստատուն է, գիւղացու կաշին հաստ է. թէ հարստ չենք, հօ կ'ուշտ ենք:

Մեծ քոյրը պատասխանում է. — Կուշտս ո՞րն է. խողերն ու հորթերն էլ կուշտ են լինում: Չըկայ ոչ մաքրութիւն, ոչ մարդավարի կեանք: Ինչքան ուղում է թող մարդ չարչարուի, այդպէս աղբի մէջ էք ապրելու, մեռնելու, նոյնը և որդիներդ: — Ի՞նչ անենք, ատում է կրտսերը, մեր գործն է այդպէս: Ի՞նչ փոխարէն էլ ապրուոտի հաստատ աղբիւր ունենք, գլուխ չենք ծաւում ոչ օրի առաջ, ոչ օրից չենք վախենում: Իսկ դուք քաղաքում ենթակայ էք զանազան հրապոյրների. այսօր լաւ է, բայց վաղը բանն ուրիշ է դառնում: Մէկ էլ անոնես, մարդուդ գայթակղեցնում է կամ թղթախաղը, կամ գինին, կամ որ և է գողութիւն: Եւ ամէն բան կորած է: Մեթ է այդպիսի դէպքեր չեն պատահում:

Տանտէր Պահոմը՝ վառարանի մօտ նստած, տկանջ էր դնում կանանց դատարկաբանութիւններին: «Ճշմարիտ է, ասում է իւր մտքում Պահոմը. ճշմարիտ որ մենք գիւղացիներս մանկութիւնից մայր հողի հետ գործ ունենալով, յիմար բաներ մըտնե՞րս չենք էլ բերում: Մի բանը վատ է—հողը քիչ է: Ազգածիտ շալի թէ հող կունենայի, էլ ոչ փէց, նոյն իսկ սատանայից չէի վախենալ:

Անանիքը թէքը վերջացրին, դարդարանքների մօտին էլ գլխը ներկից երկար ու բարակ դուրս տուին, աման—չաման հաւաքեցին, պառկեցին քնելու:

Իսկ սատանան, վառարանի ետեւում նստած, ամէն բան լսում էր: Նա ուրախացել էր, որ գիւղացու կիներ իւր ամուսնուն գլուխը դովալու էր արամադրել: Պահոմը պործեցել էր, որ եթէ նա որքան ուզում է հող ունենար, սատանան էլ նրան բան անել չէր կարող:—Լաւ, մտածում է սատանան, կը տեսնենք ո՛րս կը տանի. ես շատ հող կը տամ քեզ, հողով էլ քեզ կը յաղթեմ:

Բ.

Գիւղացիներն կողքին ապրում էր մի շատ հարուստ տիկին: Նա 120 դեռեատին հող ունէր: Առաջ գիւղացիներն հետ խաղաղ էր ապրում—չէր վիրաւորում նրանց: Այդ ժամանակ պաշտօնաթող մի զինուոր նրա մօտ գործակատար մտաւ և ոչոսց գիւղացիներին տուգանքի ենթարկել: Պահոմը որքան աշխատում էր, դարձեալ չէր ազատւում տուգանքից, որովհետեւ կամ նորա կովն էր տիկնոջ պարտէյն ընկնում, ձին դարին արածում, կամ հորթը մարդագետինը մտնում: Ամէն անգամ տուգանք էր վճարում խեղճ Պահոմը:

Պահոմը տուգանքը վճարում էր, և տնեցւոց հայհոյում կամ ծեծում: Ամառն այդ գործակատարի երեսից Պահոմը շատ անգամ յանցանքի մէջ ընկաւ: Վճուեց սնատուններին տանը թողնել. թէեւ ափոռո էր գալիս կերին (խոտ, եմ), բայց դռնէ վախենալու պատճառ չէր ունենայ:

Զմեռը լուր պատեց, որ տիկինը ծախում է հողը և մեծ ճանապարհի կողմի դռնապանը կամենում է այն դնել: Գիւղացիք լսեցին—տխ քաշեցին: «Ե, մտածում են, հողը դըռ-

նապանի ձեռքն է ընկնելու, տիկնոջից աւելի է առ դանքնե-
րով տանջելու: Առանց այդ հողի մենք չենք կարող ապրել, բոլորս
էլ նորա շուրջն ենք բնակում»: Գիւղացիք հասարակութիւնով
եկան տիկնոջ մօտ, սկսեցին խնդրել, որպէս զի հողը դռնապանին
չը ծախէ, այլ իրենց տայ: Խոտաանում էին աւելի վճարել:
Տիկինը համաձայնեց: Գիւղացիք սկսեցին համախօսական կազմել,
ամբողջ հասարակութիւնով գնել. մի անգամ, երկու անգամ
ժողով կազմեցին—գործը ղլուխ չեկու: Ստատան խառնակու-
թիւն էր ձգում, ոչ մի կերպ համաձայնութեան չէին գալիս:
Գիւղացիք որոշեցին՝ առանձին առանձին, ով որքան միջոց ունի,
գնի: Տիկինը գործն էլ համաձայնեց: Պահումի ականջն ընկաւ, որ
հարեանը տիկնոջից 20 դեռեատին արդէն գնել է, և տիկինը դրա-
մի կէս վճարը մի տարով յետաձգել է: Պահումը սկսում է նա-
խանձել. «Ամբողջ հողը խլիւլու են, մտածում է, ես դասար-
կաձեռն եմ մնալու»: Կնոջ հետ խորհրդի է մտնում:

— Աւրիշները դնում են, հարկաւոր է, առում է, մենք էլ
մի տասը դեռեատինի չափ գնենք: Թէ չէ ապրել անհնար է, գոր-
ծակաւորը տուգանքներով խեղդեց:

Մտածեցին, ինչպէ՞ս գնեն: Մի հարիւր բոլբոլ չափ հոգե-
պահուստ ունէին, քուռակը ծախեցին, մեղունների կէսը, որդուն
էլ իւրեւ մշակ դրաւ դրին. մի բան յետոյ քենակալից վերցրեց,
և դրամի կէսը դուրս եկաւ:

Պահումը գրոտեց փողերը, բնարեց հողը, 15 դեռեատին ան-
տառակով, և տիկնոջ մօտ դնաց ապարկելու: 15 դեռեատինի
դինը կտրեց, ձեռք ձեռքի խփեցին, և գրաւական ներկայացրեց:
Քաղաք գնացին, կալուածագիր կազմեցին, դրամի կէսը վճարեց,
պարտաւորուեց մնացածն էլ երկու տարում աւել:

Պահումը հողի տէր դարձաւ: Սերմեր ձեռք ընրեց, գնած
հողը ցանեց, լաւ բուսաւ: Մի տարուայ մէջ տիկնոջ պարտքն էլ
վճարեց, քենակալինն էլ: Պահումը կալուածատէր էր դարձել:
Իւր հողն էր հերկում և ցանում, իւր հողի խոտն էր քաղում, իւր
հողի վերայ գանուած արմատները կտրում և իւր հողի վերայ
անասուն պահում: Պահումը դուրս է գալիս իւր սեպհական հողը
մշակելու, կամ մարդագետնները նայելու—չի ուրախանում:
Թուում է նրան, որ խոտը, ասենք, աճում է, բայց նրա վերայի
ծաղիկները ծաղկում են բոլորովին ուրիշ կերպ: Պատահում էր,
անցնում էր այդ հողով—հողին բան չունէր ասելու, հող էր,
բայց այժմ բոլորովին ուրիշ բան էր դարձել:

Գ.

Պահումը այդպէս ապրում է, և դո՛հ է: Ամէն բան կարգի գրնկնէր, միայն թէ գիւղացիք սկսել էին Պահումի հացաբոյսերն ու մարդագետիկները կերցնել: Պատուաւոր կերպով խնդրեց, քայց անօգուտ դուրս եկաւ, չը զոպուեցին. երբեմն հօտաղներն էին եղները Պահումի մարդագետիկներում արածեցնում: Երբեմն գիշեր ժամանակ ձիերը ցորնի արտերի մէջ թողնում: Միշտ դուրս էր անում անասուններին, և բանի տեղ չէր դնում, դատաւորանի չէր դիմում: ապա ձանձրացաւ, սկսեց գիւղական դատարանին դանդաւորել: Թէև իմանում էր, որ նեղուածքու-թիւնից են այդպէս անում գիւղացիք, ո՛չ թէ չարամտութեամբ, քայց մտածում է. «Ի՜նչ կարելի հօ ձեռքից տալ» այդպէս շարունակելով, նոքա բոլորը կը կերցնեն: Պէտք է խրատել:

Այդպէս դատաւորանի միջոցով մի երկու անգամ մէկին, միւսին տուգանքի ենթարկեց: Գիւղացիք, հարեանները սկսե-ցին սրտամնայ լինել Պահումից, այս անգամ արդէն ղեկամար էլ վնասում էին: Նոցանից մէկը գիշեր ժամանակ անտառակը մտաւ, տասի չափ լըրենիներ կեղևահան արաւ: Պահումը ան-տառով անցնում էր, տեսնում է, ի՛նչ որ սպիտակին է տալիս: Մօտեցաւ, կեղևները ցրուած ընկած են, կոճղները ցցուած: Գէթ անտառի ծայրերինը կտրէր, մէկը թողնէր, թէ չէ անպիտանը հերթով բոլորը փչացրել է: Պահումը չարացաւ: «Ա՛խ, մտածում է, մի իմանայի, անողն ո՞վ է եղել. ես գիտէի, նրան ինչ ցոյց կը տայի»: Մտածեց, մտածեց, թէ ո՞վ կարող էր անել. «Ել ոչ ոք, Սիմոնից զատ»: Սիմոնի բաղը գնաց մի նշան փնտռելու, ոչինչ չը գտաւ, միայն հայհոյեցին միմեանց: Պահումն աւելի ևս հա-մոզուեց, որ Սիմոնի արածն է: Գանդատ տուեց: Դատաւորանի կանչեցին: Դատաւորները խորհեցին, խորհեցին—գիւղացուն ար-դարացրին. փաստեր չը կային: Պահումն աւելի ևս վերաւորուեց. տանուտէրի և դատաւորների հետ կռուեց: «Դուք, ասում է, գողեր էք պահում: Եթէ ինքներդ լաւ մարդիկ լինէիք, գողերին չէիք արգարացնի»: Պահումն ընկաւ թէ դատաւորների և թէ հարեանների հետ: Սկսեցին նրան սպառնալիքներ տալ: Պահումն այնուհետև որչափ իր հողում աղատ էր ապրում, աշխարհում ճնշուած էր: Այդ ժամանակ լուրեր պատեցին, թէ ժողովրդից ոմանք նոր տեղեր են անցնում: Պահումը մտածում է. «Իս-կապէս ասած, ես կարիք չունիմ իմ հողիցս հեռանալու»:

այ եթէ մերոնցից մէկն ու մէկը գնալու լինէր, մեր տեղը կը լայնանար: Նրա հողը ես կը վերցնէի իմ վերայ, շուրջս կընդարձակէի, ապրուստս աւելի կը լաւացնէի: Թէ չէ սառտիկ նեղուածք է:

Պահումը մի անգամ տանը նստած էր. մանուկ է նրա մօտ մի ճամբորդ գիւղացի: Գիւղացուն գիշերելու տեղ տուին, կերակրեցին, միմեանց հետ խօսքի բռնուեցին. — Յառաջ բարի, հարցրեց Պահումը: Գիւղացին ասում է, որ ցածից, Վսլղի այն երեսից է գալիս. այնտեղ մշակութիւն էր անում: Խօսք խօսքի ետեւից, գիւղացին հետզհետէ պատմում է, թէ ինչպէս է ժողովուրդն այդտեղ նոր բնակութիւններ հաստատում: Պատմում է, որ այնտեղ բնակուեցին իւր հայրենակիցներէից ոմանք, հասարակութեան անդամ գրուեցին, և մարդ գլուխ 10 դեսեսաւին հողաբաժին ստացան: Իսկ, ասում է, հողն այնքան պարարտ է, որ ցանած հաճարը ցորենի նման էր բարձրացել, — ձին մէջը կորչում էր, և այնքան խիտ, որ հինգ փունջը մի խուրձ էր կադմում: Մէկ գիւղացի, պատմում է ճամբորդը, բոլորովին աղքատ ձեռքերը թափ տալով եկաւ, բայց այժմ վեց ձիու և երկու կով տէր է դարձել:

Պահումը սիրտը թնդաց: Մտածում է. ինչու այս նեղուածք տեղում աղքատ ապրեմ, եթէ լաւ ապրելու հնարաւորութիւն կայ: Ծախեմ հողս էլ, ունեցած — չունեցածս էլ. այդ փողերով ես այնտեղ կարգի կը դնեմ դորձերու, տուն ու տեղ կը հիմնեմ: Իսկ այստեղ, այս նեղ դրութեան մէջ, աշխատանք անելն էլ մեղք է: Միայն նախապէս մի իմանամ բանն ինչու՞մ է:

Պատրաստուեց ամառը, դնաց: Հողենաւով Վսլղայի վերայ նաւելով հասաւ Սամարա, ապա ոտքով դնաց 400 վերստ, նշանակած տեղը հասաւ: Ամէն բան պատմածի նման էր: Գիւղացիք աղատօրէն ապրում են, ամէն մէկին 10 դեսեսաւին հողաբաժին է տրուած, և սիրով են ընդունում իրանց հասարակութեան մէջ: Իսկ եթէ մէկը փող էլ ունի, բացի հողաբաժնից, իւրեւ յաւիտենական սեպհականութիւն, որքան կամենայ կարող է դնել ամենալաւ հողի դեսեսաւինը 3 բուրլիով. որքան կամենաս, կարելի է ձեռք բերել:

Պահումն ամէն բան տեղն ու տեղը իմացաւ, աշնան դէմ վերադարձաւ տուն, սկսեց ամէն ինչ ծախել: Ծախեց օդուտով իւր հողը, ծախեց անասնոցէնները, անտեսութեան վերաբերեալ բոլոր իրերը, հասարակութիւնից դուրս եկաւ, մինչև դարուն մնաց և ընտանիքն առած նոր տեղերը դնաց:

Դ.

Պահումը ընտանեկան շուր տեղերն եկաւ, մի մեծ դիւղի հասարակութեան անդամ գրուեց: Ծերունիներին խմացրեց, անհրաժեշտ թղթերը կարգի դրեց: Պահումին ընդունեցին, զանազան դաշտերում 5 հոգու համար 50 դեսետին հողաբաժին տուին, բայց արօտատեղը: Պահումը սարքուեց, սկսեց անասնոցէն պահել: Նրա այժմուայ իւրաքանչիւր հոգու հողաբաժինը առաջուանից երեք անգամ աւելի էր, հողը արդաւանդ: Կենցաղավարութիւնը նախկինի համեմատութեամբ տասն անգամ աւելի լաւ էր: Վարելահող և արօտի տեղ որքան կամենաս: Իսկ անասուն որքան սիրագ կուզի պահիր:

Սկզբում, քանի որ նոր էր կարգի ընկնում և տեղաւորուում, Պահումին լաւ էր թուում. հէնց որ ընտանեկան այդ հողի վերայ, էլի նեղուածք զգաց: Պահումը հողաբաժնում առաջին անգամ ցորեն ցանեց, բերքը լաւ դուրս եկաւ: Ախորժակը շարժուեց նորից ցորեն ցանելու, բայց հողաբաժինը չէր բաւականացնում: Իսկ եղածն էլ անպէտք էր: Այն երկրում ցորենը ցելած հողում են ցանում: Յանում են մի, երկու տարի, ապա անմշակ թողնում, մինչև նորից կը պարարտանայ հողը: Այդպիսի հողի էլ ուզողները շատ են լինում, ամէնքին չի բաւականացնում: Ահա այդ անտակ պարկած հող ձեռք բերելու համար յաճախ կռիւներ էին լինում, աւելի հարուստները իրենք են կամենում ցանել, իսկ աղքատները հարկերի պատճառով վաճառականներին են յանձնում իրենց հողը: Պահումը ուզեց աւելի ցանել: Միւս տարին մի վաճառականի մօտ գնաց, մի տարով հող վերցրեց: Աւելի ցանեց—բերքը լաւ դուրս եկաւ, բայց դիւղից հեռու էր ընկած, հարկաւոր էր 15 վերսակց կրել: Տեսնում է, շրջակայքում վաճառական—գիւղացիք ագարակներում են ապրում, հարստանում են:—«Ա՛յ, վատ չէր լինել, մտածում է Պահումը, եթէ ես էլ յաւիտենական սեպհական հող գնէի, ագարակ չիսէի: Ամէն բան մօտ կը լինէր»: Եւ Պահումը սկսեց մտածել, էնչպէ՞ս յաջողեցնի սեպհական հող գնելը:

Այդպէս ապրեց Պահումը երեք տարի: Հող էր վերցնում, ցորեն ցանում: Տարիները յաջող էին դուրս գալիս, ցորեն բերքը լաւ էր լինում, և Պահումի գրպանում աւելի դրամներ ելեացին: Ապրելուն ապրում էր, բայց ձանձրալի էր թուում Պահումին իւրաքանչիւր տարի ուրիշների մօտ գնալ, հող գնել, հողի երեսից

աստանդական լինել: Հէնց որ մի տեղ լաւ հողի կտոր է երևում, գիւղացիք իսկոյն վրայ են թափուում, միմեանց ձեռքից խխլում. եթէ միջոց չունեցաւ ժամանակին ձեռք բերելու, ցանկում էլ տեղ չի ունենալ: Այդպէս երրորդ տարին վաճառականի հետ կկսովի դնեց գիւղացիներն արօտատեղը, հերկում էին արդէն, մէկ էլ տեսնես փոշմանեցին, պայմանները քանդեցին, որով ամէն աշխատութիւն կորաւ:— «Թէ իմ հողս կը լինէ՞ր, մտածում է Պահոմը, ոչ ոքի առաջ գլուխ չէի ծռի, և յանցանք էլ չէի ունենալ»:

Պահոմն սկսեց դէս ու դէն ընկնել տեղեկանալու, որտեղ կարող է սեպհական հող գտնել: Եւ մի գիւղացու հանդիպեց: Գիւղացին 500 դեսեատին դնել էր, յանկարծ սնանկանում է և արժան գնով ծախում: Պահոմը սկսեց նրա հետ բանադնացութեան մէջ մտնել: Այս կողմից, այն կողմից զիջելով—1500 ռուբլու վերայ կանդ են առնում, միայն դրամի կէսը յետոյ տալու պայմանով: Գործն արդէն բոլորովին վերջացած էր, մէկ էլ տեսնես Պահոմի բակն է մտնում մի ճամբորդ վաճառական: Եկուողին կերակրում են, թէյ տալիս, խօսում: Վաճառականը պատմում է, որ հեռաւոր բաշկիրցիների երկրից է գալիս: Այնտեղ, ասում է, մօտ հինգ հազար դեսեատին հող է գնել, որը նորան նստել է ընդամէնը հազար ռուբլի: Պահոմը հետաքրքրուեց, հարց ու փորձ արաւ: Վաճառականը պատմեց:— Միայն, ասում է, ծերունիներին մի կերպ դահացրի, 100 ռուբլու կապացու, կտորներ բաժանեցի, մի հակ էլ թէյ, իսկ խմորներին դինի վայելել տուի: Եւ դեսեատինը 20 կոպէկով վերցրի: Վալուածագիրն էլ ցոյց է տալիս: «Գնած տեղս, ասում է, գետակի տփին է ընկած. ամբողջ տափաստանը պարարտ հող է ու խամ: Պահոմը սկսեց հարց ու փորձ անել, ինչպէս և ինչ տեսակ «Այնտեղի հողը, շարունակում է վաճառականը, ծայր չունի. նրա շուրջը մի տարումն էլ չես կարող պատել. բոլորը բաշկիրցուցն է: Ժողովուրդը ոչխարի նման յիմար է: Համարեա ձրի կերպով կարելի է վերցնել»:— «Է, մտածում է Պահոմը, ինչու 1500 ռուբլի վճարեմ 500 դեսեատին հողի համար, դեռ պարտքն էլ վիզս փաթաթեմ: Իսկ այնտեղ 1000 ռուբլով ինչքան հողի կը տիրանամ»:

Ե.

Պահումը հարց ու փորձ արաւ, թէ ինչպէ՞ս գնայ, և հէնց որ վաճառականին ճանապարհ դրեց, ինքն էլ պատրաստուեց գնալու: Տունը կնոջ յուսով թողեց, ինքը պատրաստութիւն տեսաւ և ծառայի հետ գնաց: Գնացին քաղաք, մի հալ թէյ գնեցին, վերցրին զանազան ընծաներ, դինի, ինչպէս որ վաճառականն էր արել: Գնացին, գնացին, մօտ 500 վերստ գնացին: Եօթներորդօրը հասան բաշկիրցւոյ վրաններին: Ամէն բան վաճառականի առածի նման էր: Ամէնքն էլ տափաստաններում են ապրում, գետակի սփին, թաղիքէ վրաններում (կիրիտկաներում): Իրենք երկրագործութեամբ չեն պարապում և հաց էլ չեն գործ ածում: Գաշտերում պտտում են անասունները և մի մի փայտի կտոր ստներին կապած ձիւները: Վրանների (կիրիտկաների) ետևում կապուած են քուռակները, և օրը երկու անգամ նոցա մօտ են թողնում մայրերին, մատակ ձիու կաթը կթում են, և նրանից կումիս պատրաստում: Վանայք կումիսը շարժելով պանիր են շինում, իսկ տղամարդիկ միայն իմանում են—կումիս և թէյ խմել, ոչխարի միս ուտել և սրնդի վերայ ածել: Ամէնքն էլ տափակ, ուրախ մարդիկ են, ամբողջ ամառը պարապ ժամանակ են անցնում: Բոլորովին խաւար տղէտ ժողովուրդ են և ռուսերէն չեն իմանում, բայց հիւրասէր են:

Հէնց որ Պահումին տեսան, մէկը միւսի ետևից բաշկիրցիք դուրս եկան կիրիտկաներից, ամէն կողմից հիւրին շրջապատեցին: Թարգման էլ գտնուեց: Պահումը նրան ասաց, որ հողի համար է եկել: Բաշկիրցիք ուրախացան, քաշ տուին Պահումին, մի լաւ կիրիտկա տարան, գորգի վերայ բազմեցրին, տակը բմբէլ բարձեր դրին, նստեցին շուրջը, սկսեցին թէյով, կումիսով հիւրասիրել: Ոչխար մորթեցին և նրա մոտով Պահումին կերակրեցին: Պահումը տարանոսի վրայից վերցրեց ընծաները, սկսեց բաշկիրցւոյ ընծայել: Այդպէս բոլորին ընծաներ տուեց և թէյը բաժանեց: Բաշկիրցիք ուրախացան: Մըթմըթացին մրմնաց մէջ, մըթմըթացին, ապա թարգմանին հրամայեցին ասել.

— Հրամայում են ասել քեզ, ոկսում է թարգմանը, որ դու գիւր ես եկել նրանց. բաշկիրցիք սիրեցին քեզ, իսկ մենք միայնակն սովորութիւն ունենք—հիւրին ամէն տեսակ բաւականութիւն տալ և տուած ընծաների փոխարէն շնորհակալ անել: Դու մեզ պարգևներ շնորհեցիր, այժմ ասան, մեր երկրում ինչն.

է քեզ դիւր դալիս, ինչ ես սիրում, որպէս զի քեզ տանք:

— Ինչ դիւր է եկել, ասում է Պահոմը, ամէնից աւելի ձեր հողը: Մեր երկրում, ասում է, հողի նեղութիւն կայ, իսկ դուք հող շատ ունէք և ձեր հողն էլ լաւն է: Այդպիսի հող ես կեանքումս չէի տեսած:

— Թարգմանը հաղորդեց: Բաշկիրցիք նորից խօսեցին, խօսեցին: Պահոմը չի հասկանում, ինչ են ասում, միայն նկատում է, որ ուրախ են, ինչ որ գորդողում են և ծիծաղում: Ապա հանդարտեցին, Պահոմի վերայ են նայում, իսկ Թարգմանը խօսում է: Հրամայում են, ասում է Թարգմանը, քեզ ասել, որ քո արած բարիքի փախարէն, պատրաստ են քեզ, որքան կամենաս, հող տալ: Միայն ձեռքի շարժումով ցոյց տուր որ կողմը,— քոնը կը լինի:

Մի քիչ էլ խօսեցին, ինչ որ պատճառով վէճի բռնուեցին: Թարգմանը բացատրեց. սմանք ասում են, թէ հողի մասին որ և է կարգադրութիւն անելուց առաջ պէտք է տանուտէրին հարցնել, և առանց նորան անկարելի է: Իսկ սմանք էլ ասում են— առանց նորան էլ եօլայ կերթայ:

Զ.

Բաշկիրցիք վիճում են, յանկարծ ազգէսի փախախտով մէկը մօտեցաւ: Բոլորը լռեցին և կանգնեցին: Թարգմանն ասում է. այդ ինքը տանուտէրն է: Պահոմը անմիջապէս դտնում է ամենալաւ կապացուն և տանուտէրին մատուցանում, հետն էլ 5 դրվանքայ թէյ:— Տանուտէրն ընծաները ընդունում է և նստում առաջին տեղը: Բաշկիրցիք իսկոյն սկսում են ինչ որ բաներ ասել նորան: Տանուտէրը լսում է, լսում, գլխով նշան է անում, որ նոքա լռեն, և սկսում է Պահոմին ռուսերէն ասել:

— Ոչինչ, ասում է տանուտէրը, կարելի է: Վերցրու, որտեղ սիրտդ ուզում է: Հողը շատ է:

«Ինչպէս ես կարող եմ, որքան կամենամ վերցնեմ, մտածում է Պահոմը: Դէ հարկաւոր է, ինչ ուզում է լինի, հաստատել: Թէ չէ կասեն քոնն է, իսկ յետոյ կը խլեն»:

— Շատ շնորհակալ ենք, ասում է Պահոմը, ձեր բարեա-

ցահամութեան համար: Գիտեմ որ դուք հող շատ ունէք, բայց ինձ քիչ է հարկաւոր: Ինձ միայն հետաքրքրում է իմանալ, որ մասն է իմը լինելու: Հարկաւոր է հօ մի կերպ չափել և իմ անունով հաստատել: Թէ չէ մարդուս կեանքը Աստուծոյ ձեռքն է: Այսօր Կանը, վաղը ոչ: Դուք բարի մարդիկ էք, տալիս էք, բայց կը գայ ժամանակ՝ ձեր որդիքը կը խլեն:

— Ճիշտ ես ասում, հաւանութիւն է տալիս Պահոմի ասածին տանուէրը, հաստատելը դժուար բան չէ:

Պահոմը շարունակեց.—Այ օրինակի ես լսեցի, ձեր մօտ մի վաճառական է հղել, Նրան էլ էք դուք հողի կտոր պարգևել, պայմանադիր կազմել. նոյնը ես կուզէի:

Տանուէրը ամէն բան հասկացաւ:

— Այդ բոլորը կարելի է, ասում է: Մենք գրադիր էլ ունենք, քաղաք էլ կը գնանք և բոլոր անհրաժեշտ թղթերն էլ կը փնտրենք:

— Հապա գինն ի՞նչ է լինելու, հարցնում է Պահոմը:

— Մեր երկրում հողի գինը յայտնի է. օրը 1000 ռուբլի:

Պահոմը չհասկացաւ.—Այդ օր ասած բանը ի՞նչ չափ է, որքան գեսեալին է տանում:

— Մենք այդ ասում է տանուէրը, չենք կարող հաշուել: Միայն մենք հողը օրով ենք ծախում. մի օրում որքան մեծ շրջան անես, քեզ լինի իսկ օրուայ դէնը 1000 ռուբլի է:

Պահոմը զարմացաւ.—Ախր այդպէս չի կարելի, ասում է Պահոմը, մի օրում շատ մեծ շրջան կարելի է անել:

Տանուէրը ժպտաց.—Բոլորը քոնը կը լինի: Միայն մի պայման ունենք. եթէ մի օրում յետ չեկար այնտեղ, որտեղից վերցնես,—փողերդ կորչելու են:

— Ի՞նչպէս նշան անեմ, ասում է Պահոմը, թէ որտեղով եմ անցել:

— Մենք կը մնանք քո ընտրած տեղում. որտեղ սիրտդ կամենայ, մենք կը կանգնենք, իսկ դու դնաս շրջան արա. հետդ բահ վերցրու և որտեղ հարկաւոր կը լինի նշան արա, անկիւններում փոս փորիր, չմեր գեր, յետոյ մի փոսից միւսը գութան կանցկադնենք: Ինչ շրջան ուզում ես, արա, միայն մինչև արեւի մայր մտնելը արի՛ այնտեղ, որտեղից սկսել ես: Ինչքան անցնես—բոլորը քոնը:

Պահոմը ուրախացաւ: Որոշեցին առաւօտը վաղ վեր կենալ: Դատարկաբանութիւններ արին, երկար ու բարակ գլիններէց դուրս տուին, մի քիչ կուժիս խմեցին, ոչխարի միս կերան, մի անդամ էլ թէյ խմեցին: Գիշեր դարձաւ: Պահոմին բմբլէ անկողնի մէջ

պարկեցրին, և բաշկերցիք ցրուեցին: Խօսք տուին միւս օրը արշալոյսին հաւաքուել, մինչև արեգակի ծագելը նշանակած ան-
ղը հասնել,

Ե.

Պահումը պարկեց բմբւէ անկողնի մէջ, բայց քունը չէր տանում, ուշ ու միտքը հոգով էր դրնաւած:

«Կը թրցնեմ, մտածում է, մեծ կտոր: Սիւ օրուայ մէջ 50 վերսա կը պտտեմ: Այժմ տարի է օրը 50 վերսալ մէջ հող կը լինի հա: Արը մի քիչ վտա կը լինի, կարող եմ ծախել, կամ գիւղացւոց վերայ թողնել, իսկ լաւ կտորը կընտրեմ և նրա վերայ բնակութիւնս կը հաստատեմ: Լծկաններ կը պահեմ երկու գու-
թան դուրս բերելու համար, երկու մշակ կը վարձեմ. 50 դեսեա-
տինի չափ կը հերկեմ, իսկ մնացածի վերայ անասուններս կը թռչկոտան»:

Ամբողջ գիշեր Պահումը աչք չը կպցրեց: Արշալուսից ա-
ռաջ միայն թմրութիւն եկաւ վրան: Թմրութեան մէջ ընկնելն ու երազ տեսնելը մէկ եղաւ: Տեսնում է, որպէս թէ հէնց այն կիբիտիայի տակ էլ պարկած է, և լսում է, որ դրսում մէկը բարձրաձայն կշկշալով ծիծաղում է: Որպէս թէ ապա ցանկացաւ տեսնել, ով է այդպէս ծիծաղողը, վեր կացաւ, կիբիտիայից դուրս եկաւ ու տեսնում է,—կիբիտիայի առաջ նստել է նոյն այն բաշկերցւոց տանուտէրը, երկու ձեռքով բռնել է փորը, օրօքուում ու ինչ որ բանի վերայ ծիծաղում է:—Պահումը մօտեցաւ և հարցրեց. «Ինչո՞ւ ես ծիծաղում: Եւ նկատում է, որ-
պէս թէ, դա ոչ թէ բաշկերցւոց տանուտէրն է, այլ այն վաճառահանը, որ այդ քանի օրը նրանց մօտ էր վեր եկել, հողի մա-
ոին պատմել: Գարձաւ վաճառականին հարցրեց միայն. «Վաղո՞ւց է դու այստեղ ես»: Բայց արդէն դա վաճառահանը չէր, այլ այն գիւղացին, որ հին ժամանակ ցածից եկել էր: Պահումը տեսնում է որպէս թէ, դա ոչ էլ գիւղացին է, այլ ի՞նչը սատանան է՝ եղ-
ջիւրներով և սմբակներով, նստած կշկշում է, իսկ նրա առաջ պարկած է մետակ շապիկ հագին, ոտաբոբիկ մի մարդ: Կռա-
ցաւ Պահումը, աւելի ուշադիր կերպով նայեց՝ իմանալու համար, թէ ի՞նչ մարդ է պարկողը: Եւ տեսնում է, որ մարդը մեռած

է և որ նա ինքը Պահոմն էր: Պահոմը զարհուրեց և զարթնեց: Զարթնեց, «Ի՞նչ երազներ եմ տեսնում», մտածում է: Նայեց, քնաց դռնից տեսավ, որ նպիտակին է տալիս, սկսում է լուսանալ: «Հարկավոր է, մտածում է Պահոմը, բաշկիրցւոյ զարթեցնել, գնալու ժամանակն է»: Պահոմը վերկացաւ, տարանտառում պարկած ծառային զարթեցրեց, հրամայեց ձիաները լծել, և դնաց միւսներին պարթեցնելու: — «Ժամանակն է, ասում է Պահոմը, դաշտ դնալ, չափել»: Մէկը միւսի ետեւից վերկացան բաշկիրցիք, ամէնքը հաւաքուեցին, տանուտէրն էլ եկաւ: Բաշկիրցիք նորեկ սկսեցին կռմիտ խմել, ցանկացան Պահոմին էլ թէյով հիւրասիրել, բայց նա չը համրեց: «Եթէ գնալու ենք, դնա՛նք, ասում է Պահոմը, ժամանակն է»:

Ը.

Բաշկիրցիք հաւաքուեցին, ով ձի ունէր նստեց, խի միւսները տարանտառներ լծել տեղաւորուեցին, ճանապարհ ընկան: Պահոմն էլ ծառայի հետ իւր տարանտառը նստեց, հետները բահ վերցրին: Դաշտ հասան, արշալոյս էր: Բարձրացան մի բլրակի — բաշկիրցւոյ լեզուով շիխանի՝ վերայ: Տարանտառներից դուրս թանփուեցին, ձիաներից իջան, կիտուեցին միմեանց պիտի: Տանուտէրը մօտեցաւ Պահոմին, ձեռքով ցոյց տուեց:

— Ահաւասիկ, ասում է, բոլորը մերն է, ինչ որ աչքիդ կտրի: Ընարիւր սրտիդ ուղած կտորը:

Պահոմն աչքերը վաւուեցին. տեսնում է, ինչ ամբողջ հողը պարարտ, պարկած, ձեռքի ափի նման հարթ: Կախալի նման սե, խի փոս տեղերն էլ — այնպէս սիզաւէտ է, որ խոտը մինչև մարդի կուրծքն է անցնում:

Տանուտէրը ազուէսի գլխարկը հանեց, ցած դրեց:

— Ա՛յ, ասում է, թող սա նշան լինի: Այստեղից՝ դնա՛, այստեղ արի: Ինչ շրջան անես — քոնը լինի:

Պահոմը փողերը հանեց, գլխարկի վերայ դրեց: Կանգնեց հանեց, մնաց մի բաճկոնով, դօտին փոքի տակով լնէ մխիւցիցեց, ձիուեց, հացի պարիը թեի տակ դրեց, ջրի փոքրիկ գանձը դետիկից կախեց, քաշեց ծուղիւրը, ծառայի ձեռքից անուաւ բռնեց, ճանապարհ ընկաւ: Մտածեց, մտածեց, ո՞ր կողմը բռնի — ընտրեց լնէ է: Մտածում

է՛ մի և նոյն է, գնամ դէպի արեւելք: Երեւոր դէպի արեւն արաւ, ճլրքոտաց, սպասում է, մինչև որ երկրի այն երեսից կերևար: Մտածում է—չեմ բաց թողնի ոչ մը ըոպէ: Հովին գնալն աւելի հեշտ է: Հէնց որ ծածկուած տեղից սվուռեցին արեգակի առաջին ճառագայթները, Պահումը բահը ուսը դրեց, ընկաւ ճանապարհ դէպի հարթ տափաստանները:

Պահումը գնում էր ոչ շատ հանդարտ, ոչ էլ շտապ, այլ միջակ քայլերով: Մի վերստաչափ անցաւ. կանգ առաւ, փոս փորեց և դուրս եկած կոշտերը միմեանց վերայ դրեց, որ նշանը աւելի նկատելի լինէր: Գնաց, գնաց, սկսեց ճմկոտալ, քայլերն արագացնել: Դարձեալ բաւական անցաւ, էլի փոս փորեց, ուրիշ փոս արաւ:

Պահումը յետ նայեց: Արեգակի լուսով շիխանը լաւ էր երեւում, ժողովուրդը կանգնած էր, տարանտառների ակների օդերը փայլում էին: Պահումը ենթադրում է, որ հինգ վերստաչափ անցած կը լինի: Մարմինը տաքանալ սկսեց, բաձկոնակն էլ հանեց, ուսերին ձգեց, շարունակեց ճանապարհը: Հոգն ընկաւ: Արևին նայեց,—արդէն նախածաշի ժամանակն էր:

«Մի շունչն անցած է, մտածում է Պահումը, իսկ օրը չորս շունչ ունի, դեռ շուտ է թեքուելուն: Արի մի բողկանամ»: Կանգ առաւ, մի քիչ աւելի մեծ փոս արաւ, չմերը միմեանց վերայ դրեց, գաւն արձակեց, ծաւալը հագեցրեց և ուղիղ դէպի ձախ դարձաւ: Գնաց, գնաց, սկսուեց քարձը խոտը, սաստիկ շողեց:

Պահումը կամաց կամաց յոգնածութիւն զգաց. արևին նայեց, տեսնում է՝ ուղիղ կէսօր է:—«Է՛, մտածում է, հարկաւոր է հանգստանալ»: Պահումը կանգ առաւ, նստեց: Մի քիչ հաց կերաւ, ջուր խմեց, բայց չուզեց պարկել. մտածում է—ես դիտեմ, պարկելս ու քնելս մէկ կը լինի: Մի քիչ ժամանակ նստեց, ապա ճանապարհը շարունակեց: Սկզբում լաւ էր գնում, թեթեւ քայլով էր շարժւում: Կերակրից ուժերն աւելացել էին: Ահա սկսեց սաստիկ շողել, քունն էլ տանում էր, սակայն անդադար գընում է, մտածում. համբերութիւնը կեանք է:

Դարձեալ շարունակեց այդ կողմով առաջ գնալ, կամեցաւ արդէն ձախ թեքուել, բայց տեսնում է—ջրարբի հովիտ. ափսոսում է թողնելը: Մտածում է՝ այդտեղ կանեի լաւ կը բուսնի: Դարձեալ շարունակում է ուղիղ ճանապարհը: Հովիտը վերջրեց, հովտի ծայրում փոս փորեց, երկրորդ անկիւնը կաղմեց: Պահումը յետ նայեց դէպի շիխանի կողմը, տափի շուրջը պտտել, մէջտեղն էր եկել. մի ինչ որ բան ձօձում էր օդում և թանձր

մառախուղի միջից հազիւ նշմարուում էին շիխանի մարդիկ:— «Է՛, մտածում է Պահոմը, միւս կողմերը շատ երկար վերցրի, այս հարկաւոր է մի քիչ կարճեցնել»: Երրորդ կողմը շարունակեց անցնել, սկսեց քայլերն աւելացնել: Արեգակին նայեց—օրը կէս է լինում, իսկ երրորդ կողմից ընդամէնը դեռ երկու վերստ էր անցել: Եւ մինչև տեղը նոյն 15 վերստն էր:—«Ոչ, մտածում է, կալուածքս թէև ծուռն է լինում, բայց անհրաժեշտ է ուղիղ անցնել: Աւելորդ հարկաւոր չէ վերցնել: Առանց այն էլ հողը շատ է»: Պահոմը շտապով փոս արաւ, և ուղիղ քայլերով դէպի շիխանը դիմեց:

Թ.

Պահոմը դնում է ուղիղ շիխանի վերայ, բայց սկսել էր արդէն ծանրանալ: Քրտնքից ջուր էր կտրուել, բոբիկ ոտները քրքրուել էին ու ջարդուել, սկսել էին դաւնդաղել: Հանգըստանալ է ուզում, բայց անկարող է, մինչև արևի մայր մտնելը չէր հասնի: Զի սպասում արեգակը, անդադար իջնում ու իջնում է:—«Ա՛խ, մտածում է, արդեօք չը սխալուեցի, շատ չը վերցրի՞: Հը՞. եթէ չը կարողանամ հասնել: Առջևում ընկած շիխանին է նայում, արեգակին նայում. մինչև տեղը դեռ հեռու է, բայց արեգակը մօտենում է մայր մտնելուն:

Պահոմը դնում էր այդպիսով, դժուար դրութեան մէջ էր, բայց անդադար աւելացնում ու աւելացնում էր քայլերը: Գնում էր, դնում—բայց տեղը դեռ հեռու էր. սկսում է վաղել: Բաճկոնակը մէ կողմ է ձգում, չալտում է կոշիկները, դաւը. ձգում է գլխարկը, բահն է մնայն պահում, օրի վերայ և յենուում է:—«Ա՛խ, մտածում է Պահոմը, ազահութիւնն արև և ամբողջ գործը փչացրի, արևի մայր մտնելուց առաջ չեմ հասնի»: Եւ աւելի շնչասպառ է լինում երկիւղից: Պահոմը վազում է, քրտնքից շապիկն ու վարտիկը մարմնին են կպչում, բերանը չորանում է: Աւերժքը ուռչում է փուքսի նման, իսկ սիրտը խփում մրձի պէս. ոտները կործեա իրենը չը լինեն, ծալծլուում են: Պահոմն դժուարն է դալիօ, վախենում է չը տրաքուի յանկարծ սաստիկ լարուածութիւնից:

Մահից վախենում է, բայց կանգնել չէ կարող: «Այսքան տեղը վազեցի, մտածում է Պահոմը, իսկ այժմ կանգնել,—յիմա-

րի տեղ պիտի դնեն ինձ»։ Վաղեց, վաղեց, մօտենում է արդէն և լսում. քաշկերցիք ճշում, հարայ են կանչում, և նոցա ազդողակից Պահոմի ուրտն աւելի է արեկոծում։ Վերջին ուժերը հաւաքած, Պահոմը վազում է, խի արեգակն արդէն իւր մուտքին է մօտենում, միջութեան մէջ մտնում. դարձել էր մի կարմիր, արնագոյն բան։ Հա—հա մտնելու վերայ է։ Արեգակը մտնելու մօտ է, բայց մինչև տեղ հասնելն էլ շատ հեռու չէր։ Պահոմն արդէն տեսնում է, որ Ժողովուրդը կանդնած է շխտանի վերայ, նրան ձեռքերով է անում, խրախուսում է։ Գետնի վերայ ազդեանի փափախն է դուռած, նրա մէջ փողերը, խի գլխարկից ոչ հեռու տեսնում է տանուտէրին,—ինչպէս նա հողի վերայ նստել է և ձեռքերով փորը բռնել։ Պահոմը երազը յիշեց։—«Հողը, մտածում է Պահոմը, շատ է, բայց կը տայ Աստուած, որ նորա վերայ ապրեմ։ Օ՛խ, խորտակեցի ես իմ ձեռքով իմ կեանքը, մտածում է։ Չեմ հասնի»։

Պահոմը արեգակին նայեց, բայց նա արդէն մօտեցել էր երկրին, արդէն մի ծայրը երկրի ետևն էր անցել և անկիւնով ուղիղ կտորուել։ Պահոմը հաւաքեց իւր վերջին ուժերը, մարմինը առաջ ձգեց, ոտները հաղիւ հազ դէմ էր տալիս, որ չընկնի։ Պահոմը մօտենում է շխտանին, յանկարծ մթնկալում է։ Նայում է, արեգակն արդէն մտել է։ Պահոմը ծանր ախ քաշեց։—«Պարան, մտածում է Պահոմը, իմ աշխատութիւններս»։ Արդէն կամենում էր կանգ առնել, երբ լսում է, որ քաշկերցիք անգադար շարունակում են հարայ կանչել, և յանկարծ միտքն է դալիս, որ ցածից նրան թուում է, թէ արեգակը մտել է, բայց շխտանից դեռ ոչ։ Պահոմը հաւաքեց իւր վերջին շունչը բարձրացաւ շխտանի վերայ։ Շխտանի վերայ դեռ լոյս էր։ Պահոմը հեալով հասաւ, տեսնում է գլխարկը։ Գլխարկի դիմաց նստել է տանուտէրը, կշկշում է և ձեռքերով փորը բռնում։ Պահոմը երազը յիշեց, ախ քաշեց, ոտները գետնից կախ ընկան, և երեսի վերայ փռուեց Պահոմը գետնի, ձեռքերը գլխարկին հասան։

— Այ կեցցե՛ս. ազադակեց տանուտէրը։ Տէր դարձար շատ հողերի։

Պահոմի ծառան մօտեցաւ, կամեցաւ տիրոջը գետնից կտրել տեսնում է, որ Պահոմի բերանից արևւն է հոսում, և մեռած պարկած է։

Ծառան բահը վերցրեց, Պահոմի համար, որքան նրան գլխից մինչև ոտները պէտք էր—երեք արշին գերեզման փորեց, և Պահոմին թաղեց։

Լ. ՏՕԼՍՈՅ

(Ռուս. քարգմ. Վրթ. Բան. Տ. Մովսիսեան.)

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Eusebius Kirchengeschichte, BUCH VI und VII. aus dem armenischen übersetzt von Erwin Preuschen. Leipzig, 1902. (Եւսեբիոս, Եկեղեցական Պատմութիւն, գիրք VI և VII: Հայերէնից թարգմանեց Երվին Պրօշէն. Լայպցիգ, 1902)։

Եւսեբիոսի «Եկեղեցական պատմութիւնն», քրիստոնէութեան պատմութեան հին շրջանի այդ կարևորագոյն աղբիւրը, ինչպէս յայտնի է, հայերէնի է թարգմանուել արդէն Ն. դարում: Թարգմանութիւնը կատարուել է ոչ թէ բնագրից, յունարէնից, այլ ասորերէն փոխադրութիւնից: Հայերէն թարգմանութիւնը հրատարակուել է 1877 թ.-ին Վենետիկում, հայր Ճարեանի ձեռքով:

Եւսեբիոսի Եկեղ. պատմութեան ասորերէն թարգմանութեան մէջ պակասում են Զ. և Է. գրքերը, որոնք սակայն պահուած են հայերէն թարգմանութեան մէջ: Ուստի և այդ գրքերի հայերէն թարգմանութիւնը ամբողջացնել կարող է ասորական թարգմանութիւնը Պրօֆ. Նեստլէն արդէն ասորերէնից գերմաներէնի է թարգմանել Եւսեբիոսի Եկեղ. պատմութիւնը: Նրա մէջ պակասող Զ. և Է. գրքերի հայերէնից գերմաներէնի թարգմանելը Պրօշէնի ձեռքով՝ լրացումն է Նեստլէի աշխատութեան: Այս գիտումով էլ գործի է ձեռնարկել Պրօշէն, մէկն այն գերմանացի աստուածաբաններից, որոնք հայերէն ևս ուսումնասիրում են իրենց գիտական աշխատութիւնների համար:

Թարգմանիչն իր գրքին կցել է յառաջաբան և ներածութիւն: Ներածութեան մէջ խօսում է նա համառօտակի Եւսեբիոսի Եկեղ. պատմութեան հայերէն թարգմանութեան ձեռագրների և հրատարակութեան՝ այդ թարգմանութեան ծագման և արժանիքների մասին: Եւսեբիոսի Եկեղ. պատմութեան մեր ձեռքը հասած գրչագիրների թիւը շատ սակաւ է: Նրկու գրչագիր գտնւում են Վե-

նետկի Մխիթարեանների մատենադարանում, № 1606 և 750. որանցից առաջինն է ծառայել իբրև հիմք հ. ճարեանի հրատարակութեան: Հաստատապէս յայտնի է նաև միայն մէկ գրչագիր Վեննայի Մխիթարեանների մատենադարանում, № 69, գրուած 1695 թուին, նոյն գրչի ձեռքով, որ գրել է Վենետիկի № 750-ը: Եւ որովհետև Վեննայի գրչագիրը նոյն թերութիւններն է պարունակում, ինչ որ Վենետիկի երկու գրչագիրները, ուստի եղբայրակել պէտք է, որ նրանք բոլորն էլ նոյն նախատիպն են ունեցել*: Հայերէն թարգմանութեան հարադատ օրինակը վերականգնելու համար կարևոր նշանակութիւն ունին այն հայ մատենագիրները, որոնք օգտուել են Եւսեբիոսի Եկեղ. պատմութեան հայերէն թարգմանութիւնից: Այս ուղղութեամբ արդէն պրոֆ. Ֆետտեր մի դործ է կատարել. նա համեմատել է Պողիկարպոսի վկայաբանութիւնը՝ Եւսեբիոսի Եկեղ. պատմութեան (IV. 14), և հայերէն վկայաբանութեանց մէջ** Über die armenische Übersetzung der Kirchengeschichte des Eusebius. Theol. Quartalschrift, 1881, եր. 250)։— Պրոյէէն ինքն էլ համեմատում է Աբգարի նամակը, որ կայ Եւսեբիոսի (I, 13) և Խորենացու (II, 31) պատմութեան մէջ: Որ Եւս. Եկեղ. պատմ. հայերէն թարգմանութիւնը ասորերէնից է կատարուած՝ երևում է նոյն իսկ հարեանցի համեմատութիւնից: Ի բաց առեալ ուրիշ շատ փաստեր՝ Պրոյէէն մատնացոյց է անում յունական յատուկ անունների տառադարձութեան վերայ հայերէն թարգմանութեան մէջ, որոնք աշկարայ սեմական են: Պրոֆ. Ա. Մերքս (Merx) արևելագէտների IV. համաժողովում 1879 թուին հաստատել է իր կարծիքը, թէ հայերէն թարգմանութիւնը ասորականից է կատարուած (տ. Ա. Merx, De Eusebianæ historiae ecclesiasticae versionibus Syriaca et Armeniaca, — Atti del IV congresso Internazionale degli Orientalisti—մէջ).

* Հմմտ. Տաշեանի ցուցակը, էջ 36:

** Հրատ. Վենետ. 1874, II. 233—238:

Florenz, 1880): Հայերէն թարգմանութիւնը միանգամայն ստրկական թարգմանութիւն է: Թարգմանիչն աշխատել է ամէն կերպ դործ դնել նոյն արտայայտութիւնն, ինչ որ ասորերէնումն է, առանց նոյն իսկ ուշադրութիւն դարձնելու հայերէն լեզուի ոգուն. այդպիսով թարգմանիչն իւր հնդեւրոպական լեզուին տուել է սեմական դոյն, ինչպէս նկատուում է Պրոյշէն:

Հայերէն թարգմանութեան հնութիւնն ու հաւատարմութիւնն են նրա գլխաւոր արժանաւորութիւնները:

Սակայն, ինչպէս երևում է, Պրոյշէն հայերէնին կարեւոր չափով լաւ տեղեակ չէ: Անճշտութիւններ և սխալներ պակաս չեն նրա թարգմանութեան մէջ. օր. եր. 4 «ի ձեռն դրոյ» թարգմանում է—in eigenhändigen Schriften, փոխանակ—durch Schriften. եր. 5 ծան. 1. «անուն անուանի» թարգմանում է—einen Namen des Namens, «անուանի» ընդունելով իբրեւ սեռական «անուն» բառի.—եր. 10 die Wiederkunft des Nero, փոխանակ des Antichristen—հայր Նեոխնն, ընդունելով այս իբրեւ սեռական Ներոն անունն, որ կլինէր սակայն Ներոնի, և ըն:

Արս. Աբեղիւմ.

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Միջազգային Մատենադարան.—Լոնդոնի թաղաւորական ընկերութեան նախաձեռնութեամբ մի վերին աստիճանի շահագրգիռ և նշանաւոր դործի հիմք է դրուում—այն է ընտանի և մատեմատիքական գիտութեանց մատենադարանի: Ամբողջ աշխարհի այդ առարկաների վերաբերեալ ուսումնական զբաղանքութիւնը պէտք է մտնի մատենադարանի մէջ: 1901 թուից ընկերութիւնն արդէն սկսել է իւր գործունէութիւնը և ներ-

կայումս հրատարակուած է երկու նշանաւոր հատոր: Հըս-
կայական այս գործը գլուխ բերելու համար մասնակցում
են երկրագնաին համարեա բոլոր քաղաքակիրթ ազգերը ի դէմս
իրենց նոյն առարկաների մասնագէտներին: Հրատարակուե-
լիք գրքերը պէտք է տպուին լատիններէն, անգլիներէն, դաղղիե-
րէն, գերմաններէն և իտալերէն, բոլորն էլ լատինական տառե-
րով: Այդ լեզուներէ վերայ վերջերս աւելացաւ նաև ռուսերէ-
նը, որով ռուսաց լեզուն ընդունելութիւն գտաւ միջազգա-
յին լեզուներէ շարքի մէջ:

Թիքի շինութիւններ.—Ամերիկայում քանի դնում է, այնքան
աւելի է տարածւում թղթի գործածութիւնը: Մի գործարան
կաթի համար ամուր և աժան շէնք է պատրաստում, որոնք մի
անգամ գործածուելուց յետոյ դէն են ձգւում: Մի ուրիշ գոր-
ծարան էլ մեծ քանակութեամբ հողաթափներ է պատրաստում,
այնքան աժան, որ հիւրանոցատէրերն անարդէ կարող են առա-
ջարկել ամէն մի ճանապարհորդին: Գերմանիայում թղթից առան-
ձին տեսակի մահուդ են պատրաստում: Թղթից նաև տներ են
շինում: Վերջերս Նիւ—Եօրկում մի ռուս այս տեսակ տուն է
շինել, որ նրա վերայ 80,000 ըուրլի է նստել, տունը բովանդա-
կում է 16 սենեակ: Ճարտարապետի կարծիքով այս թղթ է տու-
նը քարէ անկց աւելի կայուն է, ամուր և լաւ: Նորվեգիայում
թղթից ամբողջ եկեղեցի է շինուած, որտեղ հազար մարդ է տե-
ղաւորւում. եկեղեցին ունի նաև զանգակատուն, որտեղ զան-
գակներ են կախուած ... ի հարկէ ոչ թղթեայ: Այսպիսով թուդ-
թը մեծ ապագայ ունի դեռ:

Ելիֆսական փոսթ.—«Արարատի» մէջ յիշել էինք Իսաւա-
ցի Պիտիչելիի դիւտի մասին, որով փոստային նամակները առան-
ձին կառքերով մի ժամուայ մէջ 300 վերստ արագութեամբ կտե-
ղափոխուեն առանձին էլեքտրական ճանապարհներով: Սակայն
գոնողը միայն որանով չի բաւականացել, այլ փոստային գործի
արմատական բարեփոխութեան համար մի ամբողջ մանրամասն
ժրագիր է մշակել, որի իրադրութեամբ փոստային յարաբերու-
թիւնների զարգացման պատմութեան մէջ նոր շրջան կկազմէ:
Իտալիայի Վիկտոր Էմմանուէլ թագաւորը ծանօթանալով այս
ժրագրին, այնքան հաւանել է, որ խոստացել է Պիտիչելին, ինչ
որ հնարաւոր լինի, արքունի հաշուով Հռոմի և Նէպոլիսի միջև

Նոր ձևի փոփոխային գիծ անցկացնել:

Ի տալացի կնիքները ծրագրի համաձայն իւրաքանչիւր տէրութեան փոփոխային շրջանում երեք տեսակ գծեր պէտք է շինուին: Մէկ գիծը պէտք է միացնէ ամենախոշոր քաղաքները՝ ապա սրանք առանձին գծերով կապուած են աւելի փոքր քաղաքների, իսկ վերջիններս միանում են գիւղերի, աւանների հետ: Առաջին կարգի քաղաքներն անմիջապէս հաղորդակցութիւն կարող են ունենալ իրար և երկրորդ կարգի տեղերի հետ, իսկ երրորդ կարգի վայրերը իրար հետ կապուած են երկրորդ կարգի քաղաքներում եղած կայարանները միջոցով: Նամակներն ու լրագիրները հաւաքուած են և տէրերին բաժանուած առանց մարդկային ձեռքերի դիպչելու, ավտոմատիկ կերպով: Վառքերը իրար յետևից սլանում են առանձին սիւների մօտով, որոնցից կախուած են մետաղաթելերը, ավտոմատիկ կերպով կանգնում են որոշուած կայարանների մօտ. կայարան մանելիս իրանք բաց են անում և փակում լծակները, որոնք նրանց արագութիւնը գանդադեցնում են և ի վերջոյ բոլորովին կանգնեցնում:

Վառքերի տեղափոխութեան համար անհրաժեշտ էլեւտրահան ոյժը մատակարարում է լարուած հասանքը, որի սաստկութիւնն առանձին եղանակով կարելի է սլակասեցնել: Ամէն մէկ գիծ ներկայացնում է օդի մէջ կախուած երկու մետաղաթելեր, որոնց վրայով սլանում են կառքերը. մետաղաթելերը ամրացրած են երկաթեայ սիւների վերայ, որոնցից իւրաքանչիւր տասներորդը ունի փոփոխակի նամակների համար. սիւնի ծայրին կապուած է մետաղաթելը, որ տանում է դէպի գլխաւոր փոփոխատուն: Այս գիծը միմիայն արկղիկներից նամակներ հաւաքելու համար է: Իւրաքանչիւր հինգ րոպէ գլխաւոր փոփոխատնից մետաղաթելի վրայով ուղարկւում է մետաղեայ պայուսակ, որ ավտոմատիկ կերպով կանգնում է պոստարկի ունեցող սիւների մօտ, փոփոխարկները ավտոմատիկ կերպով դուրս են ձգում իրանց միջին նամակները պայուսակի մէջ և նորից նրան շարժում հաղորդում: Անցնելով ամբողջ գիծը, պայուսակը բոլոր նամակները հաւաքած վերադառնում է գլխաւոր փոփոխատուն, որտեղ նամակները դասաւորուած են: Մինչև անգամ կնիքը ավտոմատիկ կերպով է փակում և նշանակում է ոչ թէ միայն ամառիւր, այլ և ժամըն ու ուղարկելու րոպէն, ինչպէս և փոփոխարկի համարը: Իսկ նամակներ տէրերին յանձնելու պարտականութիւնը մնում է ցրիչները վերայ, որոնք հեծանիւներով բաժանում են նամակները, ինչպէս ներկայումս հեռագիրներ են բաժանում: Յրիշտ գործն էլ թեթեւանում է նրանով, որ նա ստիպուած չի լինի

սանդուխներով վերևի յարկը բարձրանալ: Իւրաքանչիւր տան մէջ ծրագրուում է առանձին վերամբարձ ապարատ նամակների համար. նա վերև կբարձրանայ, նամակատէրի ընտկարանի մօտ կկանգնի և նամակը արկղի մէջ կձգէ: միևնոյն ժամանակ ազգաբարոյ զանգը քաշելով, որ հաղորդում է տանտէրին, թէ նամակ ունի: Աերջապէս, որպէս ղի նամակներով լիքը կառքերը գողերէ յափշտակութիւններից ազատ լինեն, Պիսիչելին դրա համար էլ առանձին յարմարութիւն է գտել. եթէ գողերը բարձր մետաղեայ սիւներն ելնեն, անխուսափելի կերպով պէտք է զիպչեն մետաղեայ օղակին, որի միջով անցնում է ոստտիկ լարուած էլեքտրական հոսանք. միմիայն մի փոքրիկ շփում այդ օղակի հետ, որ գտնողը իրաւամբ անուանել է մահաբեր օղակ, բաւական է մահացու հարուած ստանալու համար:

Ահա այս է մօտաւորապէս փոստային դորժը արժատական կերպով բարեփոխելու համառօտ ծրագիրը: Երբ այսպիսի կազմակերպութիւն հաստատուի, փոստային հաղորդակցութիւնն այնպէս արագ կկատարուի, որ Նէապօլիցի ժամի 10-ին ուղարկուած նամակները մի ժամ յետոյ Հռոմ կհասնեն և տէրերին կյանձնուեն: մինչդեռ այս երկու քաղաքների մէջ եղած հեռաւորութիւնը 250 վերստ է: Աւելացնենք և այն, որ այս տեսակի փոստային դժեր անցկացնելու համար մեծ ծախսեր չեն պահանջուի:

Կարծիքներ Ֆրանսիական մամուլի մասին.— Փրանսերէն պարբերական հրատարակութեան մի խմբագրութիւն զիմել է օտարազգի գրողներին, առաջարկելով նրանց իրանց կարծիքները յայտնել Ֆրանսիական ներկայ մամուլի մասին: Բանից դուրս է գալիս, որ շատերը դատապարտում են Ֆրանսիական մամուլը յատուկ նրա համար, որ Ֆրանսիայից դուրս կտարուող եղելութիւններն ու երևոյթները շատ քիչ, այն ևս մեծ մասամբ սխալ են հաղորդում Ֆրանսիական մամուլի մէջ: Անգլիական լրագիրներն ընդունում են, որ Ֆրանսիայի ամենօրեայ մեծ լրագիրները անգլիականներից լաւ են գրական տեսակէտից, բայց ուրիշ կողմերով աւելի ստոր են: օրինակ Ֆրանսերէն լրագիրները շատ չեն հոգում թարմ նորութիւններ, լուրեր ստանալու արտասահմանից: Փրանսերէն լրագիրները հետաքրքրեցնում են ընթերցողներին նրա համար, որ ոճով և ճաշակով գեղեցիկ յօդուածներ են տալիս: Սակայն անհատականութեան կնիքը դուրս է լինում բոլոր յօդուածների, նորութիւնների և նոյն իսկ լուրերի վրայ: Եւրոպայում չկայ աւելի պարզասիրտ, աւելի կրակոտ

կարեկից, իւր գործն անշաւի սիրող մամուլ, քան Ֆրանսիականն է. բայց դա բացառապէս փարիզեան ընաւորութիւն է կրում և թէպէտ ձեռով ըստ ամենայնի կատարեալ է, սակայն հաղորդած փաստերը հալած իւղի տեղ չպէտք է ընդունել միշտ:

Մի անգլիացի այսպէս է գրում. «Ներկայումս Ֆրանսիական լրագրութիւնը ղեկավարող դեր է կատարում: Լրագրիւնների մէջ գրում են նախարարներ, պարլամենտի անդամներ ու հասարակական նշանաւոր գործիչներ: Համեմատելով Ֆրանսիական և անգլիական լրագրութիւնները, հեղինակը նկատում է, որ ճշտութիւնը երբեմն բացակայում է Ֆրանսիական մամուլի մէջ. ամէնից առաջ պահանջում է, որ «սրամիտ և բաղմունքաւ նիւթ արուի»:

Բնորոշելու համար Ֆրանսիացի ընթերցողին, առաջ ենք բերում «Ֆիգարո» լրագրի խմբագրի կարծիքը. «Փարիզեցիք աւելի հետաքրքրւում են քրոնիկոնով, թէկուզ պարունակէ լուրեր միշտ մասին, որի վրայ լիողոյցում կառքը անցել է, քան թէ օտար տէրութիւններին մէջ եղած պատերազմով: Ուստի և լրագրիւնների մեծ մասը գլխաւոր տեղը տալիս են քրոնիկոնին, ապա Ֆելետոնին, իսկ ամէնից քիչ տեղ արտասահմանեան քաղաքական լուրերին:

Ամերիկայի կրեստոսները. — Ամերիկայում դեռ ևս այն կարծիքն է իշխում, թէ կեանքի մէջ յաջողութիւն ունենալու համար ստորին պաշտօններից պէտք ունի և ապա աստիճանաբար բարձրանալ մինչև հասարակական սանդուխի կատարը: Ամերիկացի հարուստների մեծ մասը, որոնք ներկայումս խոշոր ձեռնարկութիւնների գլուխ են անցած, հէնց այսպէս էլ սկսել են իրենց գործունէութիւնը: Նոքա իրանք առաւելութիւն են տալիս այն երիտասարդներին, որոնք փոքրութիւնից անցել են կեանքի դպրոցը և որ և է արհեստով պարապել թէկուզ կօշիկներ մաքրելով: Պողպատ արդիւնաբերողների ընկերութեան նախագահ Շվաբը մի անգամ հետեւեալ կարծիքն է յայտնել. «Բարեկամների, դիտէք թէ կեանքի մէջ յաջողութիւն ունենալու գաղանիքը որն է: Պէտք է աշխատել ամէն օր գործը հարեանից մի քիչ լաւ կատարել: Վերջերք մի պատանի, որ դիտէ գործիքներ բանեցնել և ստիպեցէք նրան 16 տարեկան հասակից աշխատել, համեմատեցէք դրան համալսարանաւարտ երիտասարդի հետ, որ 20 տարեկան հասակումն է կեանքի մէջ մտնում: Սա թէպէտ ղիպլում ունի, բայց չի կարող այն աշակերտին հասնել, որ 4 տարեկան առաջ է

սկսել իւր գործը, իսկ այս հասակում, չորս տարին այնպիսի ժամանակամիջոց է, որ կորցնելուց յետոյ դժուար է փոխարինել: Մի անգամ բառասուն հոգուց բաղկացած խոշոր հարուստների շրջանի մէջ ընկայ. նրանցից 38-ը միմիայն տարրական արհեստաւորաց դպրոցն էին աւարտել: 18 տարի առաջ ես 15 տարեկան մի պատանի էի, ճանաչում, որ բանւորների համար խմելու ջուր էր բերում: Նա այնքան բարեխղճութեամբ կատարում էր իւր պարտքը և միշտ մաքուր, թարմ ջուր բերում, որ մեծաւորի ուշադրութիւնը դարձրեց իւր վերայ և հիմա նախկին ջրկիրը մի ընկերութեան նախագահ է և 60,000 բանւորների կառավարիչ :

Այս կարծիքին է նաև նշանաւոր հարուստ Կարնեջի, որ ոսկայն աշխատում է կրթութեամբ ճարտարապետների թիւը շատացնել, այս նպատակով էլ 50 միլիոն դոլար է նուիրել համալսարաններին՝ թողնակաւորներ պահելու համար: Ըստ երևութիւն նա ինքն իրան հակասում է. բայց իրօք նրա ցանկութիւնն է ուսանող — բանւորներ ունենալ, այսինքն այնպիսի երիտասարդներ, որոնք արհեստաւորի դորժնական խելքը միացնում են զիտնականի խելքի հետ: Դպրոցական պարապմունքներին պէտք է հետևէ գործնական աշխատանքը, որ և յաջողութեան պայմաններից մէկն է: Ուսանողները ազատ ժամանակ որևէ դորժնական պարապմունք ունին՝ արհեստաւոր են դառնում, զբաղենեակի կառավարիչ, ձիաքարշի տոմսակներ վաճառող և ինչ: Ուսանողների առնուազն երրորդ մասը այս միջոցով է գլուխ պահում: Այսպէս ուրեմն յաջողութեան պայման են նաև դեմոկրատիկական բարքերը, և ոչ միայն համալսարանների առաւելութիւնը:

Նոր Մարուսադայ.—Տօմսկից հեռագրում են, որ այնտեղի հիւանդանոցն է մտել 200 տարեկան մի ծերունի: Նա ունի մեծ տրիքական վկայական և ուրիշ ապացոյցներ, որոնք վկայում են նրա ծերութեան տարիքը: Մի անցաթուղթ էլ ունի, որ տրուած է նրան 1763 թուին: 123 տարի է անցել, ինչ նա այրիացել է. նրա որդին վախճանուել է 1824 թուին 90 տարեկան հասակում: Ծերուկը պատմում է, որ անձամբ երես առ երես տեսել է Պետրոս Մեծին և Եկատերինա Բ-ին, Այժմ հիւանդը անկողնից չի կարողանում վեր կենալ. մտաւոր կարողութիւնները անվնաս են մնում:

Արժանավոր երկար միտում. — Անդլիական մի լրագիր հազորդում է, որ շոտլանդացի մի մարդ, Ադէքսանդր Վելլի, շատ երկար միտում ունի՝ երկարութիւնը 7 ոտնաչափ և 2¹/₂ մատնաչափ, մինչդեռ միտումը տիրոջ բարձրութիւնը 5 ոտնաչափ և 10 մատնաչափ է. այսպիսով միտումը երկու ոտնաչափով երկար է մարմնից: Մինչև 25 տարեկան հասակը միտումը շատ բնական էր աճում, յետոյ միայն ակոուէց արտասովոր աճումը: Որպէսզի միտումը ման դալու և ուրիշ շարժումների ժամանակ իրան չխանդարէ, Վելլին մի քանի անգամ ծալում է և ժիւտի տակը պահում:

Նրաժեսուրեան ազդեցութիւնը կենդանիների վրայ. — Մի քանի ժամանակ առաջ ֆրանսիացի անատոմոյթերից մէկը հետաքրքրական դիտողութիւն կատարեց ձկների վրայ, որոնք հնարաւորութիւն ունէին ակոուէց երաժշտութիւն լսելու: Փորձի համար նպաստաւոր հանդամանքներ կային. նախ՝ ընտրուած էր բարձր և ընդարձակ ակոու, լաւ բեղօնանոս արձակող առատադու: Պատահաններն ու դռները պինդ փակուած էին, որպէս զի դրսի աղմուկը ձկների ուշադրութիւնը չցրէր: Երկրորդ՝ ակոուում միայն տասնհինգ ձի էին կապել, որովհետև եթէ դրանց շատ լինէին, ոտների տրոփիւնն և շղթաների խշշոցը կխանդարէին, որ ունկնդրող ձկները իրանց ուշադրութիւնը կենտրոնացնէին: Երրորդ՝ փորձի համար ընտրել էին ամենայնամօր ժամանակ, այն է ճաշից յետոյ, երբ ձկները բոլորովին կուշտ էին և տրամադրութիւն ունէին հանդիսա ժամանակ անցկացնելու: Վերջապէս, անհրաժեշտ էր, որ փորձը կատարեալ լուութեան մէջ կատարուէր, որովհետև հակառակ դէպքում ձկներն անհանգիստ շարժումներ են անում և այնպիսի աղմուկ են բարձրացնում, որի ժամանակ շատ դժուար կլինէր նոյա ստացած իսկական տպաւորութեան մասին դատել:

Փորձից երևաց, որ ձկներն աւելի մեծ ուշադրութեամբ և հետաքրքրութեամբ լսում են, երբ ֆլէյտի և ջութակի վրայ են ածում, քան երբ զինկորական երաժշտութեան գործիքների վրայ պատերազմական մարշեր են նուագում: Առանձնապէս ֆլէյտան աւելի դիւր եկաւ ունկնդիրներին: Անատոմոյթի դիտողութիւններից երևում է, որ ձկաններն ամենից աւելի հաւանում են նրան, ինչ որ մարդկանց վրայ էլ հաճելի ապաւորութիւն է թողնում. այսպէս, նրանք մեծ բաւականութեամբ լսում են.

երաժշտական մի ամբողջացած հատուած, իսկ երբ Ֆլէյտան հատ-հատ սուր և խիստ ձայներ էր հանում կամ կեղծ ելևէջներ անում, այն ժամանակ անհանգստութեան նշաններ են ցոյց տալիս:

Ահա թէ ինչ պատահեց այս հետաքրքրական փորձի ժամանակ: Երբ առաջին անգամ Ֆլէյտան ձայներ արձակեց, ձիերն իրանց գլուխները դարձրին նուագաժողի կողմը և սկսեցին մեծ հետաքրքրութեամբ և ուշադրութեամբ դնել նրան: Տեսնելով, թէ որտեղից է դալիս ձայնը, ձիերը գլուխները շուռ տուին դէպի մուրը և սկսեցին ականջ դնել: Նուագաժողի երեալուն անտարբեր վերաբերուեց ձիերի միայն $\frac{1}{3}$ մասը: Մնացածները, երևում էր, որ բաւականութիւն էին զգում:

Միւս կենդանիները երաժշտութեան սիրող են հանդիսանում փղերը: Նրանք ոչ միայն մեծ յալիշտակութեամբ ամեն տեսակ երաժշտութեան ականջ են դնում, այլ և յաճախ գլուխները երաժշտութեան չափի համեմատ շարժում են, ինչպէս շատ անգամ մարդիկ օտոլ չափ են տալիս որ և է երաժշտական խաղի ժամանակ: Ինչքան էլ տարօրինակ թուայ, բայց և այնպէս իրողութիւն է, որ արջերն էլ երաժշտութեան թունդ սիրահարներ են: Մի քանի տարի առաջ Փարիզի կենդանաբանական պարտիզում պատահաբար հետեւեալ երևոյթը տեղի ունեցաւ: Մեծ վանդակի մէջ բանտարկուած երեք արջեր անժամանակ իրանց մօտ ձգած մի կտոր մսի համար իրար հետ կռուի են բռնուում: Կռուը քանի դնում սասականում էր, այնպէս որ ստիպուած եղան ջրհան մեքենայով ջուր ցանել նրանց վրայ՝ բորբոքուած կրքերը հանգստացնելու համար: Բայց հէնց այս ժամանակ մի քանի քայլ հեռաւորութեան վրայ լսուեցին ջութակի հնչիւններ: Արջերն իսկոյն ձայները կտրեցին, հանդարտուեցան և մօտեցան վանդակապատին, որտեղից հնչում էին ջութակի ձայներ: Զութակ ածողին խնդրեցին մօտ գնալ. նա էլ չորքստանի կենդանիները համար մի ինչ որ մարշ ածեց, որից արջերը ուրախ տրամադրութեան մէջ ընկան, այնպէս որ ջրի օգնութիւնը այլ ևս չհարկաւորուեց:

Ս Ո Ւ Ր Մ Տ Ք Ե Ր

Կորուստից յաճախ աւելի օգուտ ենք ունենում, քան շահից:

Թէ կեանքիդ սայլը ճռուում է, ողբում,—խինդ ու ծիծաղի ձէթից քիչ քսիր. կերթայ անպատճառ:

Քաղաքավարի մարդու պախարակելն ու չհամաձայնելը — լուրթիւնն է:

Ապրել այն բանի համար, որ ապրուստի աղբիւրն է — կնշանակէ իւր կոշումը դռած լինել:

Շատերն աւելի գերադասում են մի բանի մասին առանձին կարծիք ունենալ, քան ուղիղ:

Շատերն աւելի կարծում են, թէ վայելում են կեանքը, մինչ կեանքն ուտում է նրանց:

Մարդիկ կան, որ չլմացած բանն ասում են. եթէ բաղդն իրենց հետ է, մարգարէի տեղ են դնում նրանց:

Եթէ նախանձն աշխատում է ուրիշների առաւելութիւնները փոքրացնել՝ մի պատճառն էլ այն է, որ աւելի մեծ է տեսնում, քան են:

Քանի՜սն ամբողջ կեանքում մի են քաջում, թէ ինչու թւեր չունին, և մոռանում են այդպիսով, որ ոտքեր ունին:

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Բացում է բաժանորդագրուրին

„ԱՌՈՂՋԱՊԱՅԻԿ ԹԵՐԹ“

Երկշաբաթեայ պատկերազարդ հանդեսի

1903-4 թռուսկանի համար

Իբրև յաւելում բաժանորդները կտանան ճրիպէս

4-ից մինչև 6 պատկերազարդ զրքոյկներ.

Բաժանորդակիներն է 2 ռ. 50 կ. (Արտասահմանում 10 ֆրանկ).

Կարելի է վճարել և մաս-մաս. սկզբում 1 ռ. 50 կ. յունուարին — 1 ռ.

Հրատարակութիւնը սկսուելու է սեպտեմբերին: Տարին սեպտեմբերից — սեպտեմբեր է:

Աշխատակցելու են համարեա բոլոր անուանի հայ բժիշկները թէ Կուսատտանում և թէ Թիւրքիայում ու Պարսկաստանում:

Բաժանագրութեան համար թէ Թիֆլիզի մէջ և թէ գաւառներից պէտք է դիմել կամ թերթիս խմբագրատունը (Сергиевская ул. д. № 12), կամ «Գուտտենբերգ» զրավաճառանոցը (Книжная торговля «Гуттенбергъ»).

Բազում դիմել «Պրոմէթէոս» զրավաճ. (Товарищество «Прометеусъ»), Պարսկաստանում — Դ-ր Փաշայեանին (Թաւրիզ):

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакция «Арогджапаник Терт»

Արտասահմանից — Tiflis. Rédaction «Arogdjapahik Tert»

Խմբագիր — հրատարակիչ Բժ. ՎԱՀՍՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

13. ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ	330
14. ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ	332
15. ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ. Մհարոյ լճադապետ.	339
16. Մատենադարանի ստացած գրքեր « »	351
17. Մարդու շատ հող է հարկաւոր. (Լ. Տօլստոյ. Ռուս. Թարգմ. Վրթ. քահ. Մովսիսեան).	358
18. Եւսեբիոսի եկեղեց. պատմութիւն. (Մատենախօս.) Արտ. Արեղեան.	373
19. ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ.	375
20. Սուր մորեր.	383

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ.

ԱՐԱՐԱՏ

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՈՒԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ
ԱՄՍԱԳԻՐ

Կ Հ Ր Ս Տ Ա Ր Ա Կ ՈՒ Ի Ն Ե Ր Կ Ա Յ

1903

թուին

Բոլորովին կանոնաւոր կերպով եւ կունենայ խմբագրութեան նոր կազմ.

Առանձին տեղ կտայ ս. Էջմիածնի հիմնարկութեան 1600-ամեայ յիշատակին նուիրած և Հայ. եկեղեցւոյ դարաւոր անցեալը պարզաբանող յօդուածների. կգրաւորէ կենդանի եկեղեցական—հասարակական խնդիրներով.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆՆ Է { Ռուսաստանում 4 r.
Արսասահմանում 5 r.

Բաժանորդ կաւելի է գումել ապրիլից՝ 3 r.
յուլիսից 2 r. 50 կ.
Խրաճանչիւր համարը 50 կ.

Խնդրում ենք Արժ. Գործակալներից յայտնել այն քաժանորդների ճիշտ հասցէները՝ հոգեւորական թէ աշխարհական, որոնք կարող են իրենք անմիջապէս կամ մի ուրիշի անունով ծրարներ ստանալ փոստից: Բոլոր այդպիսիներին «Արարատ»-ը կուղարկուի առանձին ծրարներով եւ առհասարակ նորա ցրումը կանոնաւորելու համար ամէն հոգ կտարուի: Որ եւ է տրտունջ ունեցողները թող յայտնեն ուղղակի խմբագրութեան:

Հասցէն՝ Св. Эчмиадзинъ, Типографическому Комитету

Արտասահմանի համար՝ Rédaction de la Revue „Ararat“.

Etchmiadzine (Caucase)